

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

БУЗЕНКО ІРИНА ЛЕОНІДІВНА

УДК 378:[502/504+613]-047.22(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ
**ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ВАЛЕОЛОГІЧНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ
ПІДГОТОВКИ У ПЕДАГОГІЧНИХ КОЛЕДЖАХ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук.
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

_____ І. Л. Бузенко

Науковий керівник:

Фрицюк Валентина Анатоліївна,
доктор педагогічних наук, доцент

Вінниця-2018

АНОТАЦІЯ

Бузенко І. Л. Формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки у педагогічних коледжах. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, 2018.

У дисертації доведено, що виконання важливих завдань, пов'язаних з реформування освітньої галузі в Україні, потребує якісного вдосконалення системи професійної підготовки педагогічних працівників, зокрема, майбутніх учителів початкової школи. Екологічна та валеологічна компетентність, перетинаючись у структурі професійно-педагогічної компетентності майбутнього вчителя, взаємно детермінуються. Їхня взаємодія активно впливає не лише на структуру особистісних і професійних якостей педагога, а й у межах професійно-педагогічної компетентності посилює їхній взаємозв'язок, формує еколого-валеологічний категоріальний апарат мислення майбутнього вчителя початкової школи, посилює розвиток педагогічної рефлексії, зумовлює здатність до аксіологічного осмислення своєї соціальної місії врозв'язанні екологічних проблем, збереження та розвитку здоров'я учнів початкової школи.

У дослідженні визначено еколого-валеологічну компетентність майбутніх учителів початкової школи як інтегровану характеристику професійних й особистісних якостей студентів, яка віддзеркалює рівень сформованості еколого-валеологічних цінностей, їхню особистісну позицію щодо необхідності природоохоронної та здоров'язберезувальної діяльності, еколого-валеологічний тезаурус, освоєння методів еколого-валеологічної діяльності в навколишньому середовищі; уміння та практичний досвід, що дають змогу майбутнім педагогам успішно здійснювати педагогічно

орієнтовану еколого-валеологічну діяльність, спрямовану на збереження здоров'я учнів початкової школи та охорону довкілля; здатність реалізовувати на практиці здоров'язбережувальні технології.

Формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи визначено як багатогранний, складний, суперечливий, поступовий процес неперервної, активної теоретичної й практичної діяльності студентів, спрямованої на здобування еколого-валеологічних знань, розвиток відповідних здібностей студентів, стійкої мотивації, вольових зусиль у ставленні до еколого-валеологічних проблем на тлі позитивного емоційного ставлення, на формування переконань і відповідної поведінки в розв'язанні педагогічних, еколого-валеологічних, природоохоронних та здоров'язбережувальних завдань.

До структури еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи віднесено чотири компоненти: мотиваційно-ціннісний, пізнавально-інформаційний, практично-діяльнісний та особистісно-рефлексивний. Відповідно до структурних компонентів еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи визначено такі критерії: сформованість позитивної мотивації до здійснення діяльності еколого-валеологічного спрямування; сформованість системи еколого-валеологічних знань; сформованість екологічно і валеологічно спрямованих умінь (практична готовність до еколого-валеологічної діяльності); сформованість важливих для еколого-валеологічної діяльності професійних й особистісних якостей.

Показниками критерію «сформованість позитивної мотивації до здійснення діяльності еколого-валеологічного спрямування» визначено: зацікавленість проблемами збереження довкілля й здоров'я; наявність мотивів і потреб природозбережувальної та валеологічної діяльності; сформованість екологічно і валеологічно значущих ціннісних орієнтацій, переконань у потребі дотримуватися норм природокористування та

збереження здоров'я; умотивованість на розвиток еколого-валеологічної компетентності учнів початкової школи.

До показників критерію «сформованість системи еколого-валеологічних знань» віднесено: рівень і глибину еколого-валеологічних знань; володіння еколого-валеологічними поняттями й термінами; знання про шляхи збереження й зміцнення власного здоров'я та здоров'я учнів початкової школи; знання про особливості ефективної організації природоохоронної діяльності з учнями початкової школи.

Показниками критерію «практична готовність до еколого-валеологічної діяльності» визначено: уміння й навички застосування еколого-валеологічних знань; активна еколого-валеологічна позиція; досвід різних видів еколого-валеологічної діяльності (дотримання норм здорового способу життя); уміння проектувати виховні заходи з учнями початкової школи щодо здійснення спільної еколого-валеологічної діяльності; уміння щодо формування еколого-валеологічної компетентності учнів початкової школи; досвід екологічної діяльності, що виявляється в підтриманні, розвитку довкілля (досвід природоохоронної діяльності).

До показників критерію «сформованість важливих для еколого-валеологічної діяльності професійних й особистісних якостей» віднесено: здатність до рефлексії (рефлексія щодо місця та ролі людини в біологічному світі); відповідальність, вимогливість, ініціативність, емпатійність, принциповість тощо; здатність до ефективної комунікації у сфері еколого-валеологічної діяльності.

Організаційно-педагогічними умовами формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи визначено: удосконалення змісту лекційних, практичних занять і педагогічної практики еколого-валеологічною інформацією відповідно до специфіки навчальної дисципліни; посилення прикладної спрямованості змісту фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи шляхом залучення студентів до еколого-валеологічної діяльності; зорієнтованість

на розвиток у студентів потреби та практичної готовності до еколого-валеологічної діяльності в школі; використання сучасних освітніх технологій у процесі вивчення природничих дисциплін; активізація процесу формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Розроблено модель формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи, яка складається із чотирьох блоків: цільового, змістового, операційного, результативного, у яких виокремлено такі структурні елементи: суспільно-державне замовлення; Закон «Про вищу освіту»; Концепція екологічної освіти; мета; зміст (теоретичний, практичний, дослідницько-творчий); знання; основні навчальні дисципліни, що використовували; міждисциплінарна інтеграція; методологічні підходи; організаційно-педагогічні умови; етапи, форми та методи роботи, від яких залежить результат – успішність формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Методику реалізації організаційно-педагогічних умов формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи впроваджено в чотири етапи (спонукально-підготовчий, теоретико-накопичувальний, творчо-практичний, оцінювально-результативний).

Для розв'язання завдань вказаних етапів використовували такі методи: еколого-валеологічні проекти, екологічні стежини, ділова гра, групова дискусія, рефлексивні вправи, творчі роботи, перегляд відеоматеріалів тощо; форми: лекції, практичні заняття, самостійна робота, індивідуальні консультації, змішане навчання, тренінги, майстер-класи, творчі лабораторії, круглі столи, тощо; засоби: мультимедійні презентації, веб-додатки (Collaborator та ін.) тощо.

Підготовлене і впроваджене науково-методичне забезпечення формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи ґрунтується на методологічних підходах, дидактичних і специфічних принципах формування еколого-валеологічної компетентності

майбутніх учителів. Воно містить навчально-методичні посібники, методичні рекомендації тощо. Зокрема, у навчально-методичному посібнику «Еколого-валеологічна компетентність майбутнього вчителя» розкрито сутність і структуру поняття «еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів», закономірності, дидактичні та специфічні принципи формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів тощо. Упровадження науково-методичного забезпечення в освітній процес педагогічних коледжів довело його доцільність для формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Отримані результати дослідження підтвердили ефективність запропонованої методики реалізації організаційно-педагогічних умов формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Для перевірки статистичної значущості змін, які відбулися в кількісних показниках еколого-валеологічної компетентності студентів використано критерій згоди χ^2 Пірсона, обчислене значення якого дало змогу стверджувати, що в студентів експериментальної групи відбулися статистично значущі зміни (на відміну від студентів контрольної групи).

Наукова новизна й теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що: *вперше теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено* організаційно-педагогічні умови формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки (удосконалення змісту лекційних, практичних занять та педагогічної практики еколого-валеологічною інформацією відповідно до специфіки навчальної дисципліни; посилення прикладної спрямованості змісту фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи шляхом залучення студентів до еколого-валеологічної діяльності; зорієнтованість на розвиток у студентів потреби та практичної готовності до еколого-валеологічної діяльності в школі; використання сучасних освітніх технологій у процесі вивчення природничих дисциплін;

активізація процесу формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи засобами інформаційно-комунікаційних технологій); етапи формування еколого-валеологічної компетентності студентів педагогічного коледжу в процесі професійної підготовки: спонукально-підготовчий, теоретико-накопичувальний, творчо-практичний, оцінювально-результативний; *розроблено* критерії: (сформованість позитивної мотивації до здійснення діяльності еколого-валеологічного спрямування; сформованість системи еколого-валеологічних знань; сформованість екологічно і валеологічно спрямованих умінь (практична готовність до еколого-валеологічної діяльності); сформованість важливих для еколого-валеологічної діяльності професійних і особистісних якостей) тарівні (творчий, достатній, елементарний) еколого-валеологічної компетентності студентів педагогічного коледжу; *уточнено* сутність понять: «еколого-валеологічна компетентність майбутніх учителів початкової школи» відповідно до проблеми дослідження; *подальшого розвитку* набули діагностичні методики дослідження еколого-валеологічної компетентності студентів педагогічного коледжу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в *розробці* та впровадженні авторської методики формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи, в укладанні авторських навчально-методичних посібників: «Еколого-валеологічна компетентність майбутнього вчителя», «Безпека життєдіяльності та охорона праці», «Актуальні проблеми гігієни та екології людини», «Зошит для практичних робіт з основ загальної екології», «Зошит для практичних робіт з основ валеології» та розробці методичних рекомендацій, які можуть бути використані з метою вдосконалення та підвищення ефективності формування еколого-валеологічної компетентності студентів педагогічного коледжу.

Проведене дослідження, звісно, не вичерпує всіх аспектів проблеми формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи. Наукові пошуки шляхів удосконалення професійної освіти

майбутніх учителів початкової школи в педагогічних коледжах потребують посиленої уваги до використання потенціалу інших навчальних предметів щодо формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів. На окрему увагу заслуговує питання організації психолого-педагогічного супроводу формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Ключові слова: майбутні вчителі початкової школи; еколого-валеологічна компетентність майбутніх учителів початкової школи; критерії, показники, рівні еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи; організаційно-педагогічні умови; методика реалізації організаційно-педагогічних умов формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Бузенко І. Л. Формування екологічної компетентності майбутніх учителів у процесі фахової підготовки / І. Л. Бузенко // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми // Зб. наук. пр. – Випуск 49 / редкол. – Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2017. – С. 73 -75.

2. Бузенко І. Л. Інноваційні педагогічні технології в діяльності викладача природничих дисциплін / І. Л. Бузенко, Н. В. Левчук // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: Зб. наук. праць. – Вип. 41. – Вінниця, 2014. – С. 191-194.

3. Бузенко І. Л. Еколого-валеологічна компетентність : дефінітивні підходи / І. Л. Бузенко // Наукові записки / Ред. кол.: В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. – Випуск 166. – Серія: Педагогічні науки. – Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2018. – С. 193-196.

4. Бузенко І. Л. Екологічна та валеологічна компетентність у структурі професійно-педагогічної компетентності майбутнього вчителя / І. Л. Бузенко // Проблеми освіти: зб. наукових праць / Інститут модернізації змісту освіти МОН України. – Вип. 88. – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2018. – С. 54-64.

5. Бузенко І. Л. Методика реалізації педагогічних умов формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи / І. Л. Бузенко // Вісник Запорізького національного університету : зб. наук. пр. Педагогічні науки / Головний редактор Локарева Г. В. – Вип.2 (29). – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2017. – С. 84-91.

6. Бузенко І. Л. Еколого-валеологічна компетентність у підготовці майбутнього вчителя / І. Л. Бузенко // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки : збірник наукових праць / За ред. проф. Тетяни Степанової. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2018. – № 2 (61). – С. 35-39.

7. Бузенко І. Л. Сутність еколого-валеологічної компетентності майбутнього вчителя / І. Л. Бузенко // Педагогічні науки: зб. наук. пр. – Херсон: ХДУ, 2018. – Вип. LXXXI. – С. 106-110.

8. Бузенко І. Л. Формування еколого-валеологічної компетентності як педагогічна проблема / І. Л. Бузенко // Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки – № 7. 2018. – Черкаси. – С. 34-41.

9. Бузенко І. Л. Структура еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів / І. Л. Бузенко, В. А. Фрицюк // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми // Зб. наук. пр. – Випуск 51 / редкол. – Київ-Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2018. – С. 207-210.

10. Бузенко І. Л. Проблема формування екологічної компетентності майбутніх учителів / І. Л. Бузенко // Zbior artykulow naukowych recenzowanych: Science, research, development. – Warszawa, Polska, 2018. – P. 157-162.

11. Buzenko I. L. The formation of valeology ecological competence of the

personality as pedagogical problem / I. L. Buzenko // Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal). Warszawa, Polska, #3 (31). 2018. – С. 8-11

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

12. Бузенко І. Л. Міжпредметні зв'язки у формуванні системи біологічних понять / І. Л. Бузенко, Н. В. Левчук // Сучасні проблеми природничих наук : Зб. матер. VIII Всеукраїнської студентської наукової конференції. – Ніжин, 2013. – С. 141-141.

13. Бузенко І. Л. Інноваційні педагогічні технології у підготовці майбутнього вчителя / І. Л. Бузенко // Актуальні питання географічних, біологічних та хімічних наук : основні наукові проблеми та перспективи дослідження : збірник наукових праць ВДПУ. – Вінниця, 2014. – вип.11(16). – С. 93-94.

14. Бузенко І. Л. Еколого-валеологічна компетентність як складова професійної компетентності майбутніх учителів / І. Л. Бузенко // Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень : зб. наук. пр. – Вінниця, 2016. – №6 (9). – С. 214-217.

15. Бузенко І. Л. Проблема формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх педагогів / І. Л. Бузенко // Збірник матеріалів Міжнар. наук.-практ. конференції. – Кіровоград : «КОД». 2016. – С. 61-63.

16. Бузенко І. Л. Формування еколого-валеологічної культури студентів педагогічних коледжів / І. Л. Бузенко // Теорія і практика смарт навчання у професійній освіті : матеріали I Всеукраїнської веб-конференції, – Вінниця, 16-травня 2017 р. / ВДПУ ім. М. Коцюбинського ; ред. кол.: Р. С. Гуревич [та інші]. – Вінниця, 2017. – С. 163-167.

17. Бузенко І. Л. Формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів / І. Л. Бузенко // «Професійна підготовка фахівця в контексті потреб сучасного ринку праці»: Зб. матер. III Всеукраїнської інтернет-конференції. – Вінниця, 2018. – Режим доступу: <http://socrates.vsau.org>.

18. Бузенко І. Л. Еколого-валеологічна компетентність у професійній підготовці вчителів / І. Л. Бузенко // Сучасні тенденції розвитку науки: Зб. матер. II Міжнародної наук.-практ. конф. – Київ, 2018 . – С. 13-15.

19. Бузенко І. Л. Еколого-валеологічна компетентність у структурі професійної компетентності майбутнього вчителя / І. Л. Бузенко // Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі (XXIV Каришинські читання) : Зб. матер. Міжнародної наук.-практ. конференції. – Полтава, 2018. – С. 55-57.

20. Бузенко І. Л. Еколого-валеологічна компетентність як особистісне утворення / І. Л. Бузенко // Підготовка конкурентоздатних фахівців: виклики сучасності» : Зб. матер. Всеукраїнської наук.-практ. конференції. – Кривий Ріг, 2018. – С. 84-87.

21. Бузенко І. Л. Формування еколого-валеологічної компетентності особистості / І. Л. Бузенко // Творчий пошук молоді – курс на ефективність: Зб. матер. IX Міжнародної наук.-практ. інтернет-конференції молодих учених. – Хмельницький, 2018. – С. 76-68.

22. Бузенко І. Л. Умови формування екологічної компетентності майбутнього вчителя / І. Л. Бузенко, В. А. Фрицюк // Наука, освіта, суспільство: інструменти і механізми сучасного інноваційного розвитку : Зб. матер. IV Міжнародної наук.-практ. конференції. – Київ, 2018. – С. 7-8.

23. Бузенко І. Л. Формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх педагогів у педагогічному коледжі / І. Л. Бузенко // Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : Зб. матер. II Міжнародної наук.-практ. Інтернет-конф. на базі Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2018. – С. 32-34.

24. Бузенко І. Л. Екологічні знання як основа для формування еколого-валеологічної компетентності студентів / І. Л. Бузенко // Актуальні проблеми реформування системи виховання та освіти в Україні: Зб. матер. Міжнародної наук.-практ. конф. – Львів, 2018. – С. 92-93.

25. Бузенко І. Л. Структура еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів / І. Л. Бузенко // Еколого-валеологічне виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в сучасному освітньому просторі: Зб. матер. III Міжнародної наук.-практ. конф. – Суми, 2018. – С. 74-74.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

26. Бузенко І. Л. Еколого-валеологічна компетентність майбутнього вчителя : навч.-метод. посібник / Ірина Леонідівна Бузенко. – Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2018. – 155 с.

27. Бузенко І. Л. Безпека життєдіяльності та охорона праці: навч.-метод. посібник для студентів заочного відділення / Ірина Леонідівна Бузенко. – Вінниця: ТОВ «Вінницька міська друкарня», 2017. – 112 с.

28. Бузенко І. Л. Біологія 7-9 класи. Дидактичні матеріали до курсу : Навчально-методичний посібник / Н. В. Левчук, І. Л. Бузенко, О. А. Наконечний. – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2014. – 200 с.

29. Кириєнко Т. В. Актуальні проблеми гігієни та екології людини : навчальний посібник / Т. В. Кириєнко, І. Л. Бузенко, Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2014. – 108 с.

30. Бузенко І. Л. Зошит для практичних робіт з основ загальної екології / Ірина Леонідівна Бузенко. – Вінниця: ТОВ «Вінницька міська друкарня», 2017. – 56 с.

31. Бузенко І. Л. Зошит для практичних робіт з основ валеології / Ірина Леонідівна Бузенко. – Вінниця: ТОВ «Друк», 2018. – 56 с.

SUMMARY

Buzenko I. L. Formation of ecological and valeological competence of primary school teachers in the process of training teachers in colleges. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation for obtaining a scientific degree of a candidate of pedagogical sciences in speciality 13.00.04 – theory and methodic of professional education. –

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynsky State Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Vinnitsia, 2018.

The dissertation demonstrates that the implementation of important tasks related to the reform of the educational sector in Ukraine requires a qualitative improvement of the system of professional training of pedagogical workers, in particular future teachers of elementary school. Ecological and valeological competence, intersecting in the structure of vocational and pedagogical competence of the future teacher, are mutually determined. Their interaction actively influences not only the structure of the personal and professional qualities of the teacher, but also within the limits of vocational and pedagogical competence strengthens their interconnection, forms the ecological and valeological categorial device of thinking of the future teacher of elementary school, strengthens the development of pedagogical reflection, determines the ability to axiological comprehension its social mission in solving environmental problems, preserving and developing the health of elementary school students.

The study determined the ecological and valeological competence of future teachers of elementary school as an integrated characteristic of professional and personal qualities of students, which reflects the level of formation of ecological and valeological values, their personal position regarding the need for nature conservation and health conservation activities, environmental and valeological thesaurus, development of ecological- valeological activity in the environment; skills and practical experience that enable future educators to successfully carry out pedagogically oriented ecological-valeological activity aimed at preserving the health of primary school students schools and environmental protection; the ability to implement in practice health-saving technologies.

The formation of the ecological-valeological competence of future teachers of elementary school is defined as a multifaceted, complex, contradictory, gradual process of continuous, active theoretical and practical activity of students aimed at obtaining environmental and valeological knowledge, development of appropriate students' abilities, stable motivation, volitional efforts in relation to ecological -

valeological problems on the background of a positive emotional attitude, on the formation of beliefs and appropriate behavior in solving pedagogical, ecological-valeological, environmental and health-saving tasks.

The structure of the ecological-valeological competence of future teachers of elementary school includes four components: motivational-value, cognitive-informational, practical-activity and person-reflexive. In accordance with the structural components of the environmental and valeological competence of future teachers of elementary school, the following criteria are defined: the formation of positive motivation for the implementation of the environmental and valeological direction; the formation of the system of environmental and valeological knowledge; the formation of environmentally and valeologically directed skills (practical readiness for environmental and valeological activity); formation of important for ecological and valeological activity of professional and personal qualities.

Indicators of the criterion «the formation of positive motivation for the implementation of the environmental and valeological direction» identified: the interest in the problems of environmental protection and health; presence of motives and needs of nature conservation and valeological activity; the formation of ecologically and valeologically significant value orientations, belief in the need to adhere to the norms of nature use and preservation of health; motivation for the development of the eco-valeological competence of elementary school students.

The indicators of the criterion «the formation of the system of environmental and valeological knowledge» include: the level and depth of environmental and valeological knowledge; possession ecological-valeological notions and terms; knowledge of ways to preserve and strengthen their own health and health of elementary school students; knowledge of the peculiarities of effective organization of environmental activities with elementary school students.

Indicators of the criterion «practical readiness for ecological and valeological activity» are defined: skills and habits of application of ecological and valeological knowledge; active ecological and valeological position; experience of various

types of ecological-valeological activity (observance of standards of a healthy way of life); the ability to design educational events with elementary school pupils on the implementation of a joint environmental and valeological activity; Ability to form the ecological and valeological competence of elementary school students; the experience of environmental activity, which manifests itself in maintaining, the development of the environment (experience of environmental activities).

The indicators of the criterion «the formation of important for ecological and valeological activity of professional and personal qualities» includes: the ability to reflect (reflection on the place and role of man in the biological world); responsibility, demanding, initiative, empathy, principledness, etc .; the ability to effectively communicate in the field of environmental and valeological activity.

The organizational and pedagogical conditions of the formation of the ecological and valeological competence of future teachers of elementary school are determined: improvement of the content of lectures, practical classes and pedagogical practice with ecological-valeological information in accordance with the specifics of the discipline; strengthening the applied orientation of the content of professional training of future teachers of elementary school by involving students in environmental and valeological activities; orientation towards the development of students' needs and practical readiness for ecological-valeological activity at school; use of modern educational technologies in the process of studying natural sciences; intensification of the process of forming the ecological and valeological competence of future teachers of elementary school by means of information and communication technologies.

The model of the formation of the ecological and valeological competence of the future teachers of the elementary school, which consists of four blocks: target, content, operational, effective, in which the following structural elements are distinguished: public order; Law «On Higher Education»; Concept of environmental education; goal; content (theoretical, practical, research and creative); knowledge; main disciplines used; interdisciplinary integration; methodological approaches; organizational and pedagogical conditions; the stages,

forms and methods of work on which the result depends - the success of the formation of the ecological and valeological competence of future teachers of the elementary school.

The method of implementing organizational and pedagogical conditions for the formation of the ecological and valeological competence of future teachers of elementary school is implemented in four stages (inductive-preparatory, theoretical-accumulation, creative-practical, evaluation-productive).

The following methods were used to solve the tasks of the mentioned stages: environmental and valeological projects, ecological trails, business game, group discussion, reflexive exercises, creative work, viewing of video materials, etc. ; forms: lectures, practical classes, independent work, individual consultations, mixed learning, trainings, master classes, creative laboratories, round tables, etc. ; means: multimedia presentations, web applications (Collaborator, etc.), etc.

The prepared and implemented scientific and methodological support for the formation of the ecological and valeological competence of future teachers of elementary school is based on methodological approaches, didactic and specific principles of forming the ecological and valeological competence of future teachers. It contains teaching aids, methodical recommendations, etc. In particular, the essence and structure of the concept of «environmental and valeological competence of future teachers», regularities, didactic and specific principles of formation of ecological and valeological competence of future teachers are revealed in the educational and methodological manual «Ecology and Values Competence of the Future Teacher». Implementation of scientific and methodological support in the educational process of pedagogical colleges proved its expediency to form the ecological and valeological competence of future teachers of elementary school.

The obtained results of the study confirmed the effectiveness of the proposed methodology for the implementation of organizational and pedagogical conditions for the formation of ecological and valeological competence of future teachers of elementary school.

To test the statistical significance of the changes that took place in the numerical values of the students' environmental and valeological competence, Pearson's χ^2 consensus criterion was used, the calculated value of which allowed to state that there were statistically significant changes in students of the experimental group (in contrast to the students of the control group).

The scientific novelty and theoretical significance of the obtained results is that: *for the first time, theoretically substantiated and experimentally verified* organizational and pedagogical conditions for the formation of the ecological and valeological competence of future teachers of elementary school in the process of vocational training (improvement of the content of lectures, practical classes and pedagogical practice with environmental and valeological information in accordance with the specifics of the discipline; the intensification of the applied orientation of the contents of the professional training of future teachers at school through the involvement of students in environmental and valeological activity; orientation towards the development of students' needs and practical readiness for environmental and valeological activities in school; the use of modern educational technologies in the process of studying natural sciences; activation of the process of forming the ecological and valeological competence of future teachers of elementary school means information and communication technologies); stages of formation of ecological and valeological competence of students of the pedagogical college in the process of professional training: inductive-preparatory, theoretical-accumulation, creative-practical, evaluation-productive; the following criteria *have been developed*: (the formation of positive motivation for the implementation of the environmental and valeological direction, the formation of the system of environmental and valeological knowledge, the formation of environmentally and valeologically directed skills (practical readiness for ecological and valeological activity); formation of important for ecological and valeological activity of professional and personal qualities) and level (creative, sufficient, elementary) of ecological and valeological competence of students of pedagogical college; the essence of the concepts is specified: «ecological and

valeological competence of future teachers of elementary school» according to the research problem; further development of diagnostic methods of study of ecological and valeological competence of students of the pedagogical college.

The practical significance of the results obtained is the development and implementation of the author's methodology for the formation of the ecological and valeological competence of future teachers of elementary school, in the compilation of author's teaching aids: «Ecology and Values Competence of the Future Teacher», «Safety of Life and Occupational Safety», «Actual Problems of Hygiene and the ecology of man», «A booklet for practical works on the basics of general ecology», «A notebook for practical works on the basis of valeology» and the development of methodological recommendations, such as can be used to improve the efficiency and environmental-forming valeological competence of students of pedagogical college.

The research, of course, does not exhaust all aspects of the problem of forming the ecological and valeological competence of future primary school teachers. Scientific search for ways to improve the vocational education of future primary school teachers in pedagogical colleges requires increased attention to the use of the potential of other educational subjects in shaping the environmental and valeological competence of future teachers. Particular attention deserves the issue of organization of psychological and pedagogical support for the formation of ecological and valeological competence of future teachers of elementary school.

Key words: future teachers of elementary school; ecological and valeological competence of future primary school teachers; criteria, indicators, levels of ecological and valeological competence of future teachers of elementary school; organizational and pedagogical conditions; method of realization of organizational-pedagogical conditions of formation of ecological-valeological competence of future teachers of elementary school.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	21
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ВАЛЕОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ	31
1.1. Формування еколого-валеологічної компетентності особистості як актуальна проблема педагогічної науки та практики.....	31
1.2. Еколого-валеологічна компетентність особистості в контексті дефінітивних підходів.....	50
1.3. Особливості підготовки майбутніх учителів початкової школи в педагогічних коледжах.....	68
Висновки до першого розділу.....	82
Список використаних джерел	84
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА ЕКОЛОГО-ВАЛЕОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	105
2.1. Компоненти, критерії та рівні еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів.....	105
2.2. Дослідження стану еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи	123
2.3. Результати констатувального дослідження рівнів еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.....	134
Висновки до другого розділу.....	150
Список використаних джерел.....	152
РОЗДІЛ 3. ОБҐРУНТУВАННЯ Й ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ВАЛЕОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ	158

3.1. Організаційно-педагогічні умови та модель формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки у педагогічних коледжах	158
3.2. Організація та перебіг формувального етапу експерименту.....	180
3.3. Визначення ефективності дослідно-експериментальної роботи.....	180
Висновки до третього розділу.....	194
Список використаних джерел.....	210
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	214
ДОДАТКИ.....	218

ВСТУП

Актуальність та доцільність дослідження. Розв'язання нагальних екологічних проблем довкілля та охорони здоров'я людини потребує трансформації політичних, економічних, соціокультурних та освітніх пріоритетів у характері стосунків людини з природою. Гуманітарно-освітню стратегію розв'язання цих проблем вбачаємов переосмисленні ролі й значущості вітчизняної системи освіти в становленні й розвитку еколого-валеологічної компетентності особистості майбутнього вчителя, яка спрямована на забезпечення паритету суспільства та природи, гармонії людини й навколишнього середовища.

Розв'язання сукупності проблем сучасної екологічної кризи є складовою національної політики переважної більшості країн. Одне із провідних завдань цієї політики спрямоване на досягнення кардинальних змін у ставленні людини до природи, формування екологічної свідомості, екологічного мислення [41] та, на нашу думку, еколого-валеологічної компетентності особистості.

Нині особливо актуальною є еколого-валеологічна діяльність педагога, котра пов'язана з еколого-валеологічним навчанням і вихованням школярів, тобто навчання й виховання учнів початкової школи, що відбувається з позиції збереження здоров'я людини та навколишнього середовища; здійснення спільно з педагогічним колективом еколого-валеологічної просвіти батьків, громадськості; самовдосконалення, підвищення своєї професійної майстерності в галузі збереження здоров'я та охорони природи.

Стан еколого-валеологічної освіти й виховання учнів початкової школи значною мірою залежить від рівня сформованості відповідної компетентності вчителя та професійної готовності його до означеного напрямку педагогічної діяльності. Досягти цього можна шляхом формування еколого-валеологічної компетентності студентів педагогічного коледжу в процесі їхньої професійної підготовки.

Проблему професійної підготовки вчителів всебічно висвітлено в працях О. Абдулліної, О. Акімової, Є. Барбіної, Н. Волкової, В. Гриньової, Р. Гуревича, І. Зязюна, М. Євтуха, М. Кадемії, А. Коломієць, Л. Кондрашової, Н. Кузьміної, Н. Ничкало, С. Сисоєвої, Г. Тарасенко, В. Шахова та ін. Шляхи формування професійної готовності до педагогічної діяльності досліджені В. Бочелюком, Л. Григоренко, Л. Кадченко, В. Мельник, О. Морозом, Г. Шевченко та ін.; готовність педагога до різних видів педагогічної діяльності розглянуто А. Капською, Г. Кіт, А. Ліненко, О. Пехотою, Л. Романишиною, Г. Троцько та ін.

Фундаментальну основу формування еколого-валеологічної компетентності майбутнього вчителя початкової школи становлять дослідження, що були здійснені в таких основних напрямках: біолого-екологічному – вироблення цілісного підходу до формування здоров'я людини з урахуванням її зв'язків із навколишнім середовищем (М. Амосов, Г. Апанасенко, І. Брехман, Е. Булич, М. Гончаренко, В. Горащук, В. Горчаков, Л. Жаліло, О. Изуткін, Ю. Лисицин, І. Мурахов, А. Нагорна, В. Петленко, Л. Попова, В. Самохвалов, А. Сердюк та ін.); медичному – санітарно-гігієнічна просвіта (В. Бардов, Л. Гербільський, Г. Голобородько, І. Даценко, С. Зільман, Ю. Пивоваров, Л. Трушкіна та ін.), розробка основ безпеки життєдіяльності людини (П. Атаманчук, С. Величко, Н. Герман, С. Джигирей, Є. Желібо, О. Зацарний, Л. Муравей, І. Пістун та ін.); психолого-педагогічному – обґрунтування форм і методів екологічної освіти (Л. Білик, Б. Величковський, М. Віленський, Л. Гербільський, В. Горащук, М. Гончаренко, О. Гречишкіна, Р. Денисенко, Ю. Жданова, І. Зверев, К. Кушніна, Б. Кваша, Л. Лук'янова, С. Лутковська, О. М'ягченко, Д. Натарова, В. Осіпова, Л. Пономарьова, О. Плахотнік, І. Суравегіна, З. Тюмасєва, А. Хрипунова та ін.), дослідження різноманітних аспектів створення здоров'язбережувального освітнього середовища (В. Беспалько, О. Іонова, О. Лукашенко, О. Омельченко, О. Савченко та ін.).

Найбільш близькими до обраної теми є такі дослідження: теоретико-

методичні основи формування еколого-валеологічної культури майбутнього вчителя розробляв Ю. Бойчук; формування екологічної компетентності студентів гідрометеорологічного технікуму в процесі навчання – Н. Олійник; формування екологічної компетентності студентів біологічних спеціальностей університету – Л. Титаренко; формування екологічної компетентності майбутніх інженерів – А. Хрипунова.

Попри це, вивчення літератури з поставленої проблеми дає підстави стверджувати, що у підготовці вчителів початкової школи є ще багато неузгоджених питань, а в розробках її теоретичних основ виокремлюють чимало невирішених проблем, зокрема, недостатньо увагивідводять формуванню еколого-валеологічної компетентності студентів педагогічного коледжу в процесі професійної підготовки.

Теоретичний аналіз проблеми й ознайомлення з сучасною практикою педагогічної освіти дає змогу окреслити низку суперечностей, розв'язання яких можливе експериментально-дослідницьким шляхом: вимогами суспільства до еколого-валеологічної компетентності майбутнього вчителя початкової школи й відсутністю науково-методичного забезпечення формування цієї якості під час його професійної підготовки; потребою держави в учителях початкової школи з високим рівнем еколого-валеологічної компетентності та відсутністю науково обґрунтованої методики відповідної підготовки вчителів у педагогічних коледжах.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена загостренням екологічної ситуації в Україні, необхідністю актуалізації процесів підготовки майбутніх учителів початкової школи до прийняття природобезпечних і здоров'язбережувальних рішень і відповідальності за наслідки діяльності в довкіллі. Доцільність дослідження зумовлена значними потенційними можливостями педагогічних коледжів у формуванні еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи та недостатньою теоретичною й методичною розробкою порушеної проблеми. Актуальність означеної проблеми, відсутність концептуальних, системних і

фундаментальних досліджень стосовно формування еколого-валеологічної компетентності студентів педагогічного коледжу в процесі професійної підготовки, а також необхідність розв'язання суперечностей в реальній підготовці вчителів початкової школи у педагогічних коледжах зумовили вибір теми дослідження: «Формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки у педагогічних коледжах».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконували в межах науково-дослідної теми кафедри педагогіки і професійної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського «Методологія і технологія педагогічного супроводу особистісно-професійного розвитку майбутнього вчителя» (номер держреєстрації 0111U001620). Тема дисертації затверджена вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 8 від 29.12.2015 р.) й узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 23.02.2016 р.).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці організаційно-педагогічних умов, що забезпечують процес формування еколого-валеологічної компетентності студентів педагогічного коледжу в процесі професійної підготовки та методики їх реалізації.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи у педагогічних коледжах.

Предмет дослідження – організаційно-педагогічні умови формування еколого-валеологічної компетентності студентів педагогічного коледжу в процесі професійної підготовки.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що ефективність формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки у педагогічному коледжі

підвищиться за реалізації таких організаційно-педагогічних умов: удосконалення змісту лекційних, практичних занять та педагогічної практики еколого-валеологічною інформацією відповідно до специфіки навчальної дисципліни; посилення прикладної спрямованості змісту фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи шляхом залучення студентів до еколого-валеологічної діяльності; зорієнтованість на розвиток у студентів потреби та практичної готовності до еколого-валеологічної діяльності в школі; використання сучасних освітніх технологій у процесі вивчення природничих дисциплін; активізація процесу формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Для досягнення мети та перевірки гіпотези сформульовані такі **завдання** дослідження:

1. Проаналізувати науково-теоретичний та практичний стан проблеми формування еколого-валеологічної компетентності студентів педагогічного коледжу в процесі професійної підготовки.

2. Визначити сутність, критерії, показники, рівні сформованості еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

3. Обґрунтувати та експериментально перевірити організаційно-педагогічні умови формування еколого-валеологічної компетентності студентів педагогічного коледжу та методику їх реалізації.

4. Розробити науково-методичні рекомендації щодо формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки у педагогічному коледжі.

Наукова новизна й теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що: *вперше* теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено організаційно-педагогічні умови формування еколого-валеологічної компетентності студентів педагогічного коледжу в процесі професійної підготовки (удосконалення змісту лекційних, практичних занять та педагогічної практики еколого-валеологічною інформацією відповідно до

специфіки навчальної дисципліни; посилення прикладної спрямованості змісту фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи шляхом залучення студентів до еколого-валеологічної діяльності; зорієнтованість на розвиток у студентів потреби та практичної готовності до еколого-валеологічної діяльності в школі; використання сучасних освітніх технологій у процесі вивчення природничих дисциплін; активізація процесу формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи засобами інформаційно-комунікаційних технологій); етапи формування еколого-валеологічної компетентності студентів педагогічного коледжу в процесі професійної підготовки: спонукально-підготовчий, теоретико-накопичувальний, творчо-практичний, оцінювально-результативний; *розроблено* критерії (сформованість позитивної мотивації до здійснення діяльності еколого-валеологічного спрямування; сформованість системи еколого-валеологічних знань; сформованість екологічно і валеологічно спрямованих умінь (практична готовність до еколого-валеологічної діяльності); сформованість важливих для еколого-валеологічної діяльності професійних й особистісних якостей) та рівні (творчий, достатній, елементарний) еколого-валеологічної компетентності студентів педагогічного коледжу; *уточнено* сутність поняття: «еколого-валеологічна компетентність майбутніх учителів початкової школи» відповідно до проблеми дослідження; *подальшого розвитку* набули діагностичні методики дослідження еколого-валеологічної компетентності студентів педагогічного коледжу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в *розробці* та впровадженні авторської методики формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи, в укладанні авторських навчально-методичних посібників: «Еколого-валеологічна компетентність майбутнього вчителя», «Безпека життєдіяльності та охорона праці», «Актуальні проблеми гігієни та екології людини», «Зошит для практичних робіт з основ загальної екології», «Зошит для практичних робіт з

основ валеології» та розробці методичних рекомендацій, які можуть бути використані з метою вдосконалення та підвищення ефективності формування еколого-валеологічної компетентності студентів педагогічного коледжу.

Для досягнення поставленої мети в роботі були використані такі загальнонаукові **методи дослідження**: метод теоретичного узагальнення, якісного аналізу та синтезу – для уточнення змісту поняття «еколого-валеологічна компетентність майбутніх учителів початкової школи», його структури, критеріїв і показників; системного аналізу – для визначення організаційно-педагогічних умов формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи; емпіричні (спостереження, анкетування, тестування, бесіди тощо) – для визначення рівнів еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів; педагогічний експеримент – для перевірки ефективності розроблених організаційно-педагогічних умов формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи й розробленої методики їх реалізації; методи математичної статистики – для визначення статистичної значущості результатів.

Експериментальна база дослідження. Експериментальне дослідження проводили на базі Вінницького обласного комунального гуманітарно-педагогічного коледжу, Барського гуманітарно-педагогічного коледжу імені Михайла Грушевського, Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, Уманського гуманітарно-педагогічного коледжу імені Тараса Григоровича Шевченка. Усього в експерименті взяли участь 396 студентів та 12 викладачів.

Основні **результати дослідження впроваджені** в практику підготовки у Вінницькому обласному комунальному гуманітарно-педагогічному коледжі (довідка № 35/18-01-02 від 14.03.2018 р.), Барському гуманітарно-педагогічному коледжі імені Михайла Грушевського (довідка № 41 від 20.02.2018 р.), Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії (довідка №

90 від 26.02.2018 р.), Уманському гуманітарно-педагогічному коледжі імені Тараса Григоровича Шевченка (довідка № 86 від 15.03.2018 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження обговорені на *міжнародних* науково-практичних конференціях: «Міжнародної науково-практичної конференції» (Кіровоград, 2016); «Наука, освіта, суспільство: інструменти і механізми сучасного інноваційного розвитку» (Київ, 2018); «Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі» (XXIV Каришинські читання)» (Полтава, 2018); «Творчий пошук молоді – курс на ефективність» (Хмельницький, 2018); «Актуальні проблеми реформування системи виховання та освіти в Україні» (Львів, 2018); «Сучасні тенденції розвитку науки» (Київ, 2018); «Еколого-валеологічне виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в сучасному освітньому просторі» (Суми, 2018); «Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти» (Вінниця, 2018) *всеукраїнських* конференціях: «Сучасні проблеми природничих наук» (Ніжин, 2013); «Підготовка конкурентоздатних фахівців: виклики сучасності» (Кривий Ріг, 2018); «Теорія і практика смарт навчання у професійній освіті» (Вінниця, 2017); «Професійна підготовка фахівця в контексті потреб сучасного ринку праці» (Вінниця, 2018); «Підготовка конкурентоздатних фахівців: виклики сучасності» (Кривий Ріг, 2018).

Особистий внесок здобувача. У публікаціях, написаних у співавторстві, здобувачеві належить: обґрунтування та виокремлення структури еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів [9]; характеристика інноваційних педагогічних технологій в діяльності викладача природничих дисциплін [2]; розкриття особливостей міжпредметних зв'язків у формуванні системи біологічних понять [12]; підрозділи «Зоологія», «Біологія людини» [29], підрозділи, що стосуються екологічної фізіології та екології людини [31].

Публікації. Основні результати дослідження опубліковані в 31 наукових працях, зокрема: 9 статей – у провідних наукових фахових виданнях України, 2 – у закордонних періодичних виданнях, 11 тез – у матеріалах конференцій, 1 – в збірнику наукових праць; 4 навчально-методичних посібники, 2 методичні рекомендації.

Обсяг і структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (236 найменувань, із них 6 – іноземними мовами), додатків. Загальний обсяг дисертації – 238 сторінок, із них 185 – основного тексту. Робота містить 30 таблиць на 11 сторінках, 6 рисунків на 3 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ВАЛЕОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

1.1. Формування еколого-валеологічної компетентності особистості як актуальна проблема педагогічної науки та практики

Науковці одностайні в тому, що сучасна екологічна ситуація в Україні є критичною. У наш час відбувається пошук напрямів розв'язання проблем, пов'язаних з довкіллям, шляхів гармонізації відносин суспільства, людини й природи, що залежить від гуманітарного потенціалу суспільства, рівня освіти та культури населення [142]. Останнє, на нашу думку, значною мірою залежить від учителя, від його екологічної компетентності.

Активні та часом необґрунтовані дії людини щодо природного середовища, прагнення взяти від неї якомога більше задля задоволення своїх потреб призвели до глобальної екологічної катастрофи: безповоротно зникають окремі класи, роди та численні види рослин і тварин, виснажуються надра Землі, зменшуються запаси чистої питної води. Викиди в атмосферу відходів виробництва змінюють клімат Землі, випробування атомної зброї та аварії на атомних електростанціях не тільки забруднюють довкілля радіоактивними речовинами, а й уражають усе живе, згубно впливають на здоров'я людини [158]. Проблемами збереження здоров'я дітей тежопікуються з-поміж інших учителі, яким необхідно мати високий рівень валеологічної компетентності.

Екологічне виховання молодого покоління – запорука безперервного гармонійного розвитку людської цивілізації та суспільства, становлення особистості на кожному життєвому етапі. У Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті, Концепції розвитку екологічної освіти в Україні відображено

тенденції оновлення змісту, форм і методів екологічної освіти та виховання [156].

Актуалізація сучасних екологічних проблем потребує нового осмислення, докорінного перегляду екологічної підготовки майбутніх спеціалістів, екологізації вищої освіти, про що йдеться в законах та вищеназваних законодавчих актах. Головною метою діяльності вищих навчальних закладів є підготовка творчого фахівця, зорієнтованого на особистісний та професійний розвиток, а також формування системи гуманістичних цінностей, де важливість природи в поєднанні з розвитком суспільства визначені як провідні [29].

У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року екологізацію освіти визнано одним з головних стратегічних напрямів розвитку держави, проте й зазначено, що до основних проблем освіти входить її повільна екологізація. Документом, що регламентує цей процес, є Концепція екологічної освіти України, де зазначено, що провідна й найважливіша роль у формуванні особистості з новим екоцентричним типом мислення й свідомості, високим ступенем екологічної культури відводиться школі [75]. Це завдання можуть розв'язати лише педагоги зі сформованою еколого-валеологічною компетентністю.

Актуальним завданням сучасної школи є реалізація компетентнісного підходу в навчанні, який передбачає спрямованість освітнього процесу на формування й розвиток компетентностей особистості, однією з яких є екологічна, наголошує Н. Куриленко. Безперечною перевагою компетентнісного підходу серед інших є результативно-цільова спрямованість освіти, кінцевим результатом якої є сформованість компетентностей, перенесення акцентів з рівня знань суб'єктів навчання на їхнє вміння використовувати інформацію для розв'язання практичних проблем [Ошибка! Неизвестный аргумент ключа.]. Уважаємо компетентнісний підхід одним з тих, що становлять методологічну основу дослідження.

Варто зазначити, що компетентнісний підхід в освіті входить до «Пріоритетних напрямів наукових досліджень НАПН України на 2018-2022 рр.» з філософії освіти, педагогіки й психології [124]. Також до них входять дидактичні засади, методика й технології формування ключових (загальних і предметних) компетентностей в освітньому процесі. Важливим напрямом у контексті дослідження є такий, що визначений у документі як «оздоровча функція шкільної освіти та екологічне спрямування освітнього процесу в школі», що засвідчує актуальність дослідження.

Хоча компетентнісний підхід є одним з актуальних освітніх підходів, завдання формування екологічної компетентності учнів чи студентів не зазначене в сконцентрованому вигляді в нормативних документах МОН України, за винятком класів екологічного профілю в профільній школі та спеціалістів екологічних спеціальностей (інженерів – екологів) у ВНЗ. Окремі риси й складові екологічної компетентності визначені в «Концепції екологічного виховання», проте екологічні відомості розпорошені в шкільних природничих курсах, тому учні мають із цієї проблеми фрагментарні знання, хоча, як уже зазначали, екологічна компетентність є складовою життєвої компетентності учнів, а надалі й складовою їхньої майбутньої професійної компетентності, тобто стає конче необхідною в житті [84]. Уважаємо, що успішному формуванню екологічної компетентності учнів сприятиме сформована еколого-валеологічна компетентність майбутніх учителів, зокрема, початкової школи.

Компетентність, на думку О. Пометун – це сформовані структуровані набори знань, умінь, навичок і ставлень, які дають змогу фахівцю визначати й розв'язувати проблеми, що є характерними для певного напрямку професійної діяльності [123]. Компетентність, на думку О. Бондаренко, – це особистісна інтегративна характеристика певного рівня навченості та обізнаності на різних етапах професійного й особистісного розвитку людини, характеризується наявністю достатніх знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій і досвіду для ефективного, кваліфікованого й

успішного здійснення діяльності і виконання певних функцій у конкретній ситуації з досягненням певних стандартів чи еталонів у різних сферах життєдіяльності людини [18].

Педагогічна компетентність, на думку А. Маркової, передбачає знання, уміння і їхні нормативні ознаки, які необхідні для здійснення цієї роботи, володіння психологічними якостями, бажаними для її виконання, реальна професійна діяльність відповідно до еталонів і норм [99, с. 256]. У контексті дослідження перераховані якості стосуються еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів.

Цілком погоджуємося з Б. Андрієвським щодо того, що саме компетентнісний підхід спрямований на сприяння інтелектуального й культурного розвитку особистості, формування в неї здатності швидко реагувати на запити часу. А формування в майбутніх учителів початкових класів еколого-валеологічної компетентності якраз є запитом часу. Така компетентність в сучасних умовах набуває статусу гаранта успіху професійної діяльності, спрямованої на розвиток еколого-валеологічної компетентності учнів початкової школи. Сучасна компетентнісно-орієнтована парадигма диктує кардинальне переосмислення нових завдань у системі підготовки й підвищення майстерності фахівців, урахування життєвих стратегій, конкурентоспроможності, посилення гнучкості та мобільності їхньої соціальної поведінки. Компетентнісний підхід до підготовки майбутніх учителів початкових класів орієнтує не на поінформованість щодо екологічних і валеологічних проблем, а на вміння раціонального розв'язання актуальних професійних і соціальних еколого-валеологічних проблем [2].

Варто звернути увагу на поняття «компетентнісна освіта», що виникло в США й ґрунтувалося на вивченні педагогічного досвіду передових учителів. Термін «компетентнісний підхід» розроблений американськими вченими в 60-х роках минулого століття, а в 70-х роках включений до професійних

освітніх програм США та в 80-х роках до професійних підготовчих програм Великобританії та Німеччини [175].

Свій розвиток та подальше продовження компетентнісний підхід мав у 1997 р.в програмі «Визначення та відбір компетентностей: теоретичні й концептуальні засади» (скорочено «DeSeCo») у рамках Федерального статистичного департаменту Швейцарії та Національного центру освітньої статистики США й Канади [145]

Компетентнісно орієнтований підхід до організації освітнього процесу спрямований, на думку А. Хуторського, на набуття особистістю певної суми знань і досвіду, що дають їй змогу робити висновки про щось, переконливо висловлювати власні думки, діяти адекватним чином у різних ситуаціях [165]. У контексті дослідження знання й досвід дають змогу майбутнім учителям початкової школи робити висновки про ті чи інші еколого-валеологічні проблеми, переконливо висловлювати власні думки, діяти адекватним чином у різних еколого-валеологічних ситуаціях, які виникають під час професійної підготовки, педагогічної практики та виникатимуть у професійній діяльності.

Система компетентностей в освіті має ієрархічну структуру, рівні якої складають: ключові компетентності (міжпредметні та надпредметні компетентності) – здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культурнодоцільні види діяльності, ефективно розв'язуючи актуальні індивідуальні та соціальні проблеми; загальногалузеві компетентності – компетентності, які формуються особистістю впродовж засвоєння змісту тієї чи іншої освітньої галузі, які відбиваються в розумінні «способу існування» відповідної галузі – тобто того місця, яке ця галузь посідає в суспільстві, а також уміння застосовувати їх на практиці в рамках культурнодоцільної діяльності для розв'язку індивідуальних та соціальних проблем; предметні компетентності – складова загальногалузевих компетентностей, яка стосується конкретного предмета [Ошибка! Неизвестный аргумент ключа.]. Ключові компетентності охоплюють: навчальну

компетентність (інтелектуальний розвиток особистості та здатність учитися впродовж усього життя); культурну компетентність (здатність жити та взаємодіяти з іншими в умовах полікультурного суспільства, керуючись національними та загальнолюдськими духовними цінностями); громадянську компетентність (здатність захищати та піклуватися про відповідальність, права, інтереси та потреби людини й громадянина української держави та суспільства); соціальну компетентність (володіння сукупністю засобів, що дають можливість особистості взаємодіяти з різними соціальними групами та соціальними інститутами суспільства); підприємницьку компетентність (володіння засобами, що дають особі можливість ефективно організувати власну трудову й підприємницьку діяльність) **[Ошибка! Неизвестный аргумент ключа.]**.

Треба зауважити, що кожна ключова компетентність має «проектуватися» на загальногалузеві компетентності, які так само мають «проектуватися» на предметні компетентності (під терміном «проектуватися» маємо на увазі таке визначення компетентностей нижчого рівня, щоб вони в сукупності забезпечували компетентності вищих рівнів). Водночас ключові компетентності не складаються просто з набору відповідних галузевих та предметних компетентностей – вони інтегрують галузеві компетентності в складну структурну компоненту, у якій елементи пов'язані між собою різноманітними зв'язками та відношеннями **[Ошибка! Неизвестный аргумент ключа.]**.

Професійно-педагогічна компетентність охоплює всі сфери особистості та є провідною метою, до оволодіння якою повинен прагнути вчитель у процесі свого професійного становлення, стверджує Ю. Бойчук **[Ошибка! Неизвестный аргумент ключа.]**.

Варто зазначити, що Л. Карпова виділяє три сфери професійно-педагогічної компетентності вчителя: мотиваційну сферу, операційно-технологічну сферу та сферу саморегуляції) й обґрунтовує ключові компетентності (підвиди компетентності), які забезпечують сформованість

кожної сфери. Серед ключових компетентностей операційно-технологічної сфери Л. Карпова окремо виділяє екологічну і валеологічну компетентності [63, с. 43].

Формування еколого-валеологічної культури потребує проектування навчально-виховної діяльності щодо процесу формування індивідуального становлення та розвитку еколого-валеологічних компетентностей у майбутнього вчителя. На думку Ю. Бойчука, еколого-валеологічні компетентності можна віднести до ключових (полікультурних) компетентностей [14].

Варто зазначити, що науковці визначають різні види чи галузі компетентностей. Так, наприклад, М. Розов розмежовує професійну й загальнокультурну компетентність, у якій виділяє такі галузі: екологічна компетентність; соціальна компетентність; господарська компетентність; комунікативна компетентність; естетична компетентність; гуманітарна компетентність [132].

До системоутворювальних і ціннісно-орієнтованих компетенцій сьогодні відносять життєві компетенції, різновидом яких є екологічні компетенції. Набуття таких компетенцій забезпечить особистості й екологічну компетентність. Екологічні компетенції ґрунтуються на транспредметних знаннях і сукупно є основою фундаменталізації освіти. Адже саме процес фундаменталізації освіти забезпечує високий освітній рівень населення, екологізацію виробництва, вироблення жорстких екологічних стандартів, використання безвідхідних технологій і загалом набуття людиною ноосферного мислення [84].

Цілком очевидно, інколи поняття «компетентність» і «компетенції» використовують як синоніми.

Встановлюючи співвідношення між поняттями «компетенція» й «компетентність», С. Лейко зауважує про необхідність їхнього розмежування, стверджуючи, що компетенція визначається певною організацією, установою, державою як наперед задана вимога до знань,

умінь, навичок, якими повинна володіти особистість, для успішної діяльності в межах тієї сфери, де ця діяльність буде здійснюватися. Компетентність, зі свого боку, є надбанням самої особистості, визначає якісний рівень, засвоєння внаслідок навчання, знань, умінь навичок та здатності застосувати їх на основі власного досвіду в процесі здійснення певної діяльності. Компетенція пов'язана з певним видом діяльності, тоді як компетентність – з особистістю, з її внутрішніми якостями та здібностями [83]. Саме тому ми досліджуємо еколого-валеологічну компетентність майбутнього вчителя початкової школи.

Щодо співвідношення понять «компетенція» і «компетентність» погоджуємося з Б. Андрієвським, який вважає, що професійна компетентність фахівця є комплексом особистісних якостей, набутих знань, умінь і навичок, а також професійної спрямованості, на базі яких формуються необхідні компетенції, щотак само стають основою функціональних компетентностей, котрі й формують професійну компетентність майбутнього фахівця. Інакше кажучи, компетенцію потрібно розуміти як задану вимогу, норму підготовки особистості, а компетентність – як фактично сформовані її особистісні та професійні якості й досвід діяльності. Останні акумулюють чітке визначення професіограмних вимог до конкретних видів діяльності (компетенція) і сформований вибір комплексу якостей і набутого досвіду, що забезпечують виконання професійних функцій [2]. У такому разі компетенцію необхідно трактувати як задану вимогу, норму підготовки майбутніх учителів початкових класів щодо розвитку еколого-валеологічної компетентності, а власне еколого-валеологічна компетентність – як фактично сформовані особистісні й професійні якості та досвід еколого-валеологічної діяльності.

Складна екологічна ситуація у світі спонукає цивілізоване людство до пошуку нових форм, методів та технологій екологічної освіти молоді з метою запобігання споживацького ставлення до природних ресурсів. Однією із найважливіших причин загрозливих викликів сьогодення є екологічна

безграмотність населення, наголошує Ю. Шапран, відсутність розуміння наслідків свого втручання в природні процеси. Екологічне виховання в сьогоденні постає умовою виживання суспільства, а екологічна освіта набуває ознак пріоритетності в педагогічній теорії й практиці. В умовах модернізації освіти й загрози екологічних кризових станів особливо актуальним є набуття молоддю екологічної компетентності, яка є складовою життєвої компетентності [168].

Погоджуємося з С. Совгірою, яка вважає одним з підходів до розв'язання цієї проблеми формування в кожній людині нового мислення, що спрямоване на зміну стратегії у визначенні мети, шляхів і методів розвитку цивілізації як необхідного чинника виживання людства в умовах екологічної кризи. У контексті гармонізації відносин суспільства й природи важливо виховати, насамперед у молоді, ціннісне ставлення до навколишнього природного середовища на основі знання законів довкілля, відповідно до логіки природних процесів. Особлива роль у цьому належить учителеві, який має цілеспрямовано виховувати екологічно грамотних і відповідальних людей. Відповідно й сам учитель повинен мати погляди та переконання щодо гармонійної єдності людини й природи [142]. З огляду на це, формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів, зокрема початкової школи, є завданням першочерговим.

Як зазначає Е. Флешар, визнання першочергової важливості екологічної освіти молоді, необхідності й реалізації найефективнішими засобами за оптимальних умов навчального процесу визначило тематику й спрямованість багатьох педагогічних досліджень. Водночас досвід засвідчує, що практика підготовки вчителя до екологічного виховання дітей, яка зараз склалася, є недостатньо ефективною. Суттєвим недоліком є орієнтація учнів на засвоєння знань без підкріплення практичним досвідом й навичками щодо активних дій з охорони навколишнього середовища [158]. Працювати з дітьми над цим варто вже з початкової школи.

Підготовка вчителів початкової школи здійснюється в Україні у різних типах навчальних закладів (педагогічних училищах, коледжах, вищих навчальних закладах), зокрема, у ЗВО майбутні педагоги отримують достатньо високий рівень еколого-валеологічної підготовки, але більше теоретичного, ніж практичного характеру, що позначається й на якості екологічного виховання дітей. З огляду на це постає нагальна потреба пошуку нових шляхів підготовки майбутніх учителів початкової школи, що забезпечували б поєднання успішного засвоєння наук психолого-педагогічного циклу та формування вмінь використовувати набуті знання в еколого-валеологічній педагогічній діяльності [156]. Саме таке спрямування має аспект нашого дослідження, що стосується формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі навчання в педагогічному коледжі.

Варто зазначити, що до підготовки майбутніх фахівців до розв'язання сучасних екологічних проблем зверталось чимало науковців.

Так, зокрема, Г. Глухова, аналізуючи сучасний стан екологічної грамотності майбутніх фахівців засвідчує, що в значній частині цієї категорії молодих людей переважає утилітарний підхід до природи, проблеми екології не включені в систему особистісних цінностей, не є частиною їхніх моральних переконань, для багатьох із них притаманний пасивно-споживацький рівень взаємодії з природою. Екологічні знання, отримані в процесі навчання, переважно мають невпорядкований, безсистемний характер, уміння й навички екологічного спрямування набувають вузько кон'юнктурного забарвлення, не співвідносяться з аксіологічною життєвою домінантою – гармонізацією суспільства й природи, необхідності збереження як цінності людини, так і навколишнього природного середовища [31]. Це спостерігаємо і в майбутніх учителів початкової школи.

Цілком закономірно науковець доходить висновку, що проблеми виховання нового покоління, його становлення нерозривно пов'язані з формуванням ієрархічної системи цінностей, екологічного світогляду та

екологічної культури, заснованої на збереженні довкілля, формуванні діалогічного підходу до природи, технічних знань, що підпорядковуються екологічним вимогам та законам співіснування. Тому вдосконалення шляхів гармонізації системи світосприймання, формування основ екологічних ціннісних орієнтацій молоді є одним із пріоритетних напрямів науково-педагогічного пошуку [31]. Звісно, ці завдання є актуальними і для майбутніх учителів початкової школи.

Погоджуємося з Г. Науменко в тому, що саме освіта повинна стати засобом підвищення екологічної свідомості різних верств населення, зміни індивідуальних і суспільних цінностей, світоглядних орієнтирів і формування на їхній основі відповідних стереотипів поведінки. Загострення екокризових явищ в Україні, яка фактично перетворилася в «зону суцільного екологічного лиха», змусило не тільки замислитися над їхніми причинами, а й узятися за пошук дієвих шляхів їх подолання [107]. Одним із таких способів вважаємо формування еколого-валеологічної компетентності майбутнього вчителя початкової школи.

Варто зазначити, що чимало видатних педагогів минулого (К. Вентцель, А. Дістервег, Я. Коменський, А. Макаренко, Й. Песталоцці, М. Пирогов, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.) звертались до різних аспектів природовідповідного, екологічного та валеологічного виховання особистості. Важливе значення для дослідження екологічної освіти мають праці Г. Білявського, В. Богомолова, В. Добровольського, Л. Лук'янової, А. Некос, М. Романенка, В. Скребець, О. Трошиної та ін.

Аналітичні узагальнення генезису світоглядних підвалин екологічних проблем здійснив Г. Науменко, наголошуючи на тому, що первісна людина сприймала природу синкретично, як щось єдине й недиференційоване. Вона більше прагнула пристосуватись до довкілля, істотно не порушуючи його рівноваги, і робила це з мудрістю, яка дивує наших сучасників. В античні часи сформувався такий архетип сприйняття природи, за якого її сприймали раціоналістично, схематично. У післяантичний період з відокремленням

філософії як форми духовної культури від конкретного наукового знання докільля дедалі частіше поставало об'єктом раціонально-пізнавального інтересу й трудової активності людини. Для середньовіччя характерне нерозуміння людиною своєї справжньої єдності з навколишнім середовищем, що й призвело до безглузлого й протиприродного уявлення про якусь протилежність між духом і тілом, матерією загалом, людиною й природою. Культура епохи Відродження – це передусім культура ранньо-буржуазного суспільства: складається утилітарно-практичний підхід до докільля. У філософії Нового часу дивились на природу як на величезну майстерню, утилітарно. Цей архетип утвердився на багато років і, по суті, є доміантним понині в епоху індустріалізму, яка й породила небачену за своїми масштабами глобальну екологічну кризу. Ідеться про утвердження нового архетипу сприйняття природного оточення – розгляду докільля як найважливішої цінності, що потрібна людині не лише як матеріал – сировина, а і як «щось ні людиною й ніким не створене, споконвічне, нерукотворне» [107].

Своєрідні етапи історичного становлення екологічного світогляду як наукового феномена, які репрезентують його філогенез та еволюцію залежно від соціально-економічних умов, рівня розвитку науки, поглядів на взаємодію людини й природи визначено С. Совгірою. Перший етап – міфологічний – світогляд віддзеркалювався в міфах і поставав первинною світоглядною формою тогочасного суспільства (Ж. Вернан, Я. Головацький, П. Гольбах, О. Лосєв, Ф. Матвієнко, В. Руденко, І. Фролов, М. Шахнович, А. Швиденко, В. Шинкарук, А. Яценко); другий – охоплює Античність та Середньовіччя й характеризується науково-пізнавальним ставленням людини до природи та зародженням натуралістичної форми світогляду (Н. Абаєв, І. Богут, Б. Григор'ян, В. Кремень, М. Кисельов, І. Огороднік, І. Стогній, А. Чанишев, К. Шаповалова). Третій етап включає епоху Відродження й Новий час і пов'язаний з розвитком механістичної картини природи та системного «викачування ресурсів», що відзначалося формуванням

антропоцентричної спрямованості світогляду суспільства (М. Лаптев, П. Гуревич, В. Столяров, Є. Причепій, А. Черній, В. Петрушенко, Ю. Федів, Т. Ящук). Четвертий етап характеризується початком «новітньої історії», що триває й по наш час і відзначається загальним загостренням відносин між людиною, суспільством і природою, розвитком екології як самостійної галузі та формуванням концепції ноосфери, теорії глобальних проблем й імперативу сучасності (В. Вернадський, Е. Гірусов, В. Готт, Ж. Дорст, У. Дуглас, К. Кантор, В. Крисаченко, М. Моїсєєв, Ю. Одум, Г. Платонов, А. Урсул, Г. Хефлінг) [142].

Концепція фундаментальної освіти була вперше сформульована німецьким природодослідником О. Гумбольдтом, який зробив значний внесок у розвиток природничих наук. Його праці вплинули на розвиток еволюційних (екологічний напрям у географії рослин) ідей і порівняльного методу в природознавстві. Розроблені ним методологічні принципи про матеріальність та єдність природи, взаємозв'язки явищ і процесів, їхня взаємозумовленість слугували розвитку матеріалістичного напрямку в природознавстві. О. Гумбольдта можна вважати провісником сучасного екологічного світогляду, йому належить провідна роль у розробленні системного й еволюційного підходу до розуміння розвитку людства, адже він увів поняття «сфера життя» та «сфера розуму» фактично за крок до сучасних уявлень про біо-та ноосферу, тобто вчення В. Вернадського. Останній обґрунтував нову світоглядну парадигму розвитку людства, виокремив проблему глобальної діяльності людини, що приводить до змін природного середовища загальнопланетарного масштабу [84].

Нові підходи до ціннісного осмислення здоров'я зумовили потребу у вивченні культурно-історичних передумов формування поняттєво-категорійного апарату валеології. О. Бондаренко виокремила основні етапи розвитку проблеми збереження здоров'я людини в суспільній практиці людства: до XII ст. до н. е. – етап спонтанного зародження емпіричних валеологічних уявлень; XI-I ст. до н.е. – етап формування початкових

валеологічних знань; I ст. до н. е. – XV ст. н. е. – етап схоластико-теологічного впливу на практику оздоровлення людини; XV-XVI ст. н. е. – етап відродження інтересу до оздоровчих ідей в усіх сферах життєдіяльності людини; XVI-XVII ст. н. е. – етап прогресивного розвитку ідей оздоровчого спрямування; XVIII-XIX ст. – етап передумов зародження науки валеології; XX-60-80 рр. XX ст. – етап формування валеології як науки; з 90-х років XX ст. – етап валеологізації педагогічної галузі [18]. Такий поділ на етапи є, на наш погляд, дуже важливим, оскільки дає можливість систематизувати поняттєво-категорійний апарат валеології.

Окремим аспектам багатогранного й складного процесу розвитку професійної підготовки педагогів у вищих закладах освіти з питань охорони та зміцнення здоров'я школярів і студентів присвятили свої наукові праці І. Авратинський, Т. Бойченко, З. Волотовська, С. Крохмаль, В. Лігерда, Г. Лопатка, В. Павлюк, І. Поташнюк, О. Савченко, С. Ситник, Є. Хітущенко, А. Царенко та ін. [64].

Проблему екологічної освіти у закладах вищої освіти різних рівнів акредитації досліджували багато вчених. Так, проблему формування екологічної культури молоді розглядали Н. Єфіменко, Н. Демешкант, Л. Лук'янова, Т. Нінова, Н. Олійник, О. Пруцакова, Н. Пустовіт, С. Совгіра, Л. Титаренко, Г. Тарасенко, О. Фастовець та ін.; особливості процесу екологічного виховання в учнівському та студентському середовищі вивчали В. Білик, Т. Вайда, В. Крисаченко, М. Кисельов, Г. Пустовіт, В. Танська, Г. Філіпчук, С. Шмалей та ін.; особливості організації екологічної освіти в зарубіжних країнах висвітлювали В. Ломакович, Г. Марченко, В. Червонецький, М. Швед та ін. [41]. Спільним в окреслених дослідження є їхня зорієнтованість на необхідності й можливості екологічного виховання особистості.

Позитивне і відповідальне ставлення до природи має бути важливим елементом системи цінностей, яка формує моральність людини стосовно її ставлення до навколишнього середовища, зазначає Е. Флешар. Головна мета

навчання екології – це навчити людей пізнавати цінності природи, відповідно поводитись у ній, формувати практичні вміння та навички поведінки людей у довкіллі. Усе необхідне для успішного розв'язання проблем навколишнього середовища та поліпшення його стану. Навчання екології ґрунтується на інформації, необхідній для інтегрування складних явищ, що формують середовище. Головна мета навчання екології – формувати вміння аналізувати та оцінювати результати впливу антропопресії й робити з цього правильні висновки, наголошує Е. Флешар [158]. Ці вміння, безумовно, важливі для майбутнього вчителя початкової школи.

Отже, навчання екології: забезпечує безпосередній контакт учнів з природою; дає змогу здобути знання з формування та охорони навколишнього середовища; уможливорює дослідження, тобто спостереження у природному середовищі життя рослин і тварин, пізнання природних об'єктів, процесів та явищ, формування відповідного ставлення до об'єктів природи, створює передумови для активізації вміння працювати, індивідуально та колективно залучати до праці батьків (у співпраці зі школою) задля охорони та раціонального використання природи; змушує розглядати природу з економічних позицій; дає змогу виявити свою самостійність під час проведення різних занять у природі; підтверджує думку про те, що учні мусять застосовувати теоретичні знання в природних умовах, щоб там здобути результати (фактичні, дійсні, достовірні) спостережень та експериментів [158]. Це засвідчує потребу у формуванні в майбутніх учителів еколого-валеологічної компетентності.

Змістовне наповнення екологічної компетентності і її значення в структурі життєвої компетентності зумовлені історично, стверджує О. Джам. На початкових етапах розвитку людства екологічна складова посідала чільне місце в структурі життєвої компетентності. У первісні часи життя людини безпосередньо залежало від природних умов і ресурсів. Від знання про місця зростання їстівних і лікарських рослин, поведінку тварин, що були об'єктом полювання і тих, від яких, навпаки, потрібно було вберегти себе, як і від

знань про місце розташування природних сховищ, джерел води, циклічні зміни погоди, від уміння швидко застосовувати ці знання на практиці в кожному конкретному випадку залежало фізичне виживання людини. У структурі життєвої компетентності первісної людини екологічна компетентність складала значну частку, а змістовне наповнення останньої було переважно природознавчим. Нині вплив природи на людину залишається опосередкованим, але стає все більш усвідомленим. Від діяльності людини залежить не лише здоров'я й життя її самої, а й стан довкілля [45]. Усе це має донести до свідомості учнів майбутній учитель початкової школи.

Формування екологічної компетентності громадян є одним з найголовніших завдань освіти сталого розвитку. Екологічна компетентність дає змогу сучасній особистості відповідально розв'язувати життєві ситуації, підпорядковуючи задоволення своїх потреб принципам сталого розвитку. Тому екологічна освіта потребує особливої уваги. Оскільки збалансованість є результатом узгодження економічно-соціального розвитку суспільства та збереженням довкілля, однією з важливих тенденцій в екологічній складовій є формування в громадянина здатності приймати рішення й діяти в інтересах сталості та збереження довкілля. Такі якості особистості притаманні екологічно-компетентній людині. Усі люди повинні володіти знаннями й навичками, що дає їм змогу сприяти процесу сталого розвитку, який відповідає потребам сучасності й не ставить під загрозу можливості наступних поколінь задовольнити свої потреби [45].

Діяльність людини перебуває в безперервному динамічному взаємозв'язку з навколишнім середовищем, екологічний стан якого безпосередньо впливає на людське здоров'я, зазначає Ю. Бойчук. Так, експертами Всесвітньої організації охорони здоров'я доведено, що до 70-90 % патологій сучасної людини спричинено техногенною трансформацією довкілля, перманентною екологічною кризою. В Україні через несприятливу екологічну ситуацію стан здоров'я населення оцінюється як незадовільний, і в

такий спосіб медико-екологічні показники стають визначальною характеристикою життєздатності та безпеки нації [15]. Це ще раз доводить актуальність і своєчасність порушеної проблеми.

Розв'язання нагальних екологічних проблем довкілля та охорони здоров'я людини потребує трансформації політичних, економічних, соціокультурних та освітніх пріоритетів у характері стосунків людини з природою. Гуманітарно-освітню стратегію розв'язання цих проблем науковці пов'язують з переосмисленням ролі й значущості вітчизняної системи освіти в становленні й розвитку еколого-валеологічної культури особистості, яка спрямована на забезпечення паритету суспільства та природи, гармонії людини й навколишнього середовища [15]. В контексті дослідження ми говоримо про еколого-валеологічну компетентність особистості.

Сучасна державна політика в галузі вищої педагогічної освіти спрямована на реалізацію основних положень компетентнісного підходу до підготовки фахівців. Проблема якості підготовки майбутніх учителів, здатних ефективно розв'язувати питання здоров'язбереження та здоров'ятворення власного та своїх вихованців, актуалізує питання формування їхньої валеологічної компетентності [18].

Проблема набуває особливої значущості у зв'язку з трансформаційними процесами сучасного українського суспільства, прискореними темпами соціально-економічного розвитку, негативними наслідками практичної діяльності людини в довкіллі, тенденціями щодо зростання захворюваності учнівської та студентської молоді, масовим поширенням шкідливих звичок у молодіжному середовищі, знеціненні індивідуального й суспільного здоров'я в ньому, погіршенням екологічної ситуації в Україні [18].

У Концепції екологічної освіти та виховання стратегічним завданням визнано формування екологічної культури особистості як форми регуляції взаємодії людини з природою. Удосконалення навчально-виховної роботи, спрямованої на формування екологічної свідомості майбутніх учителів, є пріоритетом вищої педагогічної школи [162].

За визначенням І. Зверева, екологічна освіта – «це безперервний процес навчання, виховання й розвитку особистості, спрямований на формування системи наукових і практичних знань і вмінь, ціннісних орієнтацій, морально-етичних й естетичних відносин, що забезпечують екологічну відповідальність особистості й покращення соціоприродного середовища» [54].

Нагальність окресленої проблеми в педагогічній науці зумовлена, на думку О. Герасимчук: спрямованістю сучасного суспільства на інтеграцію у світовий культурний простір, низьким рівнем екологічної компетентності майбутніх фахівців та наявними потребами суспільства в екологічно освічених фахівцях [29].

У межах дослідження екологічна підготовка майбутніх учителів початкової школи тлумачиться як неперервний процес і результат оволодіння студентами системою узагальнених наукових екологічних знань, умінь і навичок, спрямованих на усвідомлення та осмислення взаємодії людини та природи, що забезпечує поступальний розвиток майбутнього учителя початкової школи як екологічно свідомої особистості.

Цілком погоджуємося з Р. Мельниченко, В. Танською щодо того, що ключовою фігурою у формуванні екологічної компетенції майбутніх поколінь був, є й залишається учитель. Тому фахова підготовка студентів – майбутніх учителів початкової школи, їхня екологічна освіта, культура, готовність до природоохоронної та еколого-натуралістичної роботи з дітьми, громадянська позиція і, зрештою, екологічна компетентність є важливою складовою професійної підготовки вчителів [104]. Але в дослідженні використовуємо поняття не «екологічна», а «еколого-валеологічна компетентність» майбутнього вчителя, оскільки воно, на нашу думку, є ширшим.

Поряд з педагогічними проблемами формування нового рівня знань, які відповідають світовим стандартам, зміщення акцентів у вихованні дітей на формування індивідуальності особистості, одним з найголовніших завдань

усіх ланок освіти проголошено формування та збереження здоров'я дітей, підлітків, студентської молоді [64]. Тому важливою ціллю є формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Спираючись на дослідження Н. Куриленко, визначаємо теоретико-методологічною основою дослідження формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи такі підходи:

- *компетентнісний*, який орієнтує вчителя початкової школи на формування в учнів екологічних та валеологічних знань, способів діяльності та ціннісного ставлення до природи і власного здоров'я за рахунок підсилення світоглядної, прикладної й практичної складових початкової освіти, а також урахування життєвого досвіду школярів молодших класів;

- *особистісно-діяльнісний*, який обґрунтовує вимоги до професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи з позицій особливостей їхнього психічного розвитку, принципів особистісно-орієнтованого навчання, а також технологій формування еколого-валеологічних знань, відповідних умінь і досвіду еколого-валеологічної діяльності; особистісний підхід зумовлений тим, що процес формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх педагогів трактується з урахуванням особистісної позиції кожного з учасників процесу,

- *аксіологічний*, який розкриває сутність еколого-валеологічних цінностей як складової професійної компетентності, дає можливість визначити ряд еколого-валеологічних цінностей, якими мають оволодіти майбутні педагоги початкової школи;

- *системний*, який передбачає дослідження еколого-валеологічної компетентності майбутніх педагогів початкової школи не ізольовано, як автономну одиницю, а, передусім, як взаємодію та зв'язки різних компонентів цілого, знаходження в системі цих відносин провідних тенденцій й основних закономірностей [Ошибка! Неизвестный аргумент ключа.].

Оскільки виразною стає тенденція погіршення здоров'я молоді, нездоровий спосіб життя в переважній більшості дітей, підлітків, студентів –

це створює загрозу деградації нації (А. Сердюк, М. Хижняк, З. Шкіряк-Нижник та ін.) і потребує підвищення уваги до валеологічного спрямування сучасної освіти в закладах освіти [64], тому проблема формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи є актуальною і своєчасною. Потребують окремого дослідження принципи, організаційно-педагогічні умови, прийоми, методи формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Таким чином, формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи розуміємо як багатогранний, складний, суперечливий, поступовий процес неперервної, активної теоретичної й практичної діяльності студентів, спрямованої на здобування еколого-валеологічних знань, розвиток відповідних здібностей студентів, стійкої мотивації, вольових зусиль у ставленні до еколого-валеологічних проблем на тлі позитивного емоційного ставлення, на формування переконань і відповідної поведінки в розв'язанні педагогічних, еколого-валеологічних, природоохоронних та здоров'язберезувальних завдань.

1.2. Еколого-валеологічна компетентність особистості в контексті дефінітивних підходів

Дослідження процесу формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи потребує уточнення поняттєвого апарату проблеми.

Оскільки в науковій літературі зустрічаємо значну кількість близьких до досліджуваного понять («екологічна культура», «еколого-валеологічна культура», «екологічний світогляд», «екологічна свідомість», «екологічна компетентність», «валеологічна компетентність», «еколого-валеологічна компетентність» тощо) – коротко їх окреслимо.

Варто зауважити, що значна частина наукових досліджень присвячена проблемі формування екологічної культури (Л. Білик, Т. Вайда, Н. Грейда,

М. Дробноход, Н. Єфіменко, О. Лазебна, Л. Лук'янова, О. Пономарьова, С. Шмалей та ін.). Теоретичні засади екологічної компетентності розглянуто в працях С. Бондар, Г. Бордовського, А. Гагаріна, С. Глазачова, С. Головіна, К. Корсак, А. Маркової, Г. Папуткової, В. Стрельнікова, Л. Хоружої, І. Ящук та ін. Основні підходи до формування екологічної компетентності, з'ясування її сутності та структури визначено в працях О. Гуренкової, О. Колонькової, В. Маршицької, О. Пруцакової, Н. Пустовіт, Л. Руденко, Л. Титаренко, С. Шмалей та ін. [168].

Екологічна культура, як уважає Г. Науменко, звернена до двох світів – природного довкілля і внутрішнього світу людини. Своїми цілями вона спрямована на створення бажаного устрою чи ладу в природі, і на виховання високих гуманістичних смисложиттєвих цінностей та орієнтирів у людському житті. За своєю сутністю екологічна культура є своєрідним «кодексом поведінки», що лежить в основі екологічної діяльності. Вона охоплює певний зріз суспільно виробленого способу самореалізації людини в природі, культурних традицій, життєвого досвіду, моральних почуттів та моральної оцінки ставлення до природи. Екологічна культура за своїм змістом є сукупністю знань, норм, стереотипів та правил поведінки людини в навколишньому світі [107].

Екологічну культуру майбутніх учителів Г. Науменко визначає як процес і результат формування екологічної свідомості особистості, що відображає нерозривну єдність між сукупністю знань, уявлень про природу, емоційно-почуттєвого й ціннісного ставлення до неї (внутрішня культура) і відповідних умінь, навичок, потреб взаємодії (зовнішня культура), заснований на гармонізації взаємозв'язків у системі «природа – людина» [107].

Екологічну культуру О. Чернікова розуміє як наявність високого ступеня загальної духовної культури, міждисциплінарних глобальних уявлень, понять про екологічну проблему, усвідомлення, що людина – це частина природи, оволодіння системою наукових екологічних умінь і

навичок. Підготовка майбутнього вчителя до формування екологічної культури учнів – це розвиток екологічної культури самого вчителя, основою якого є розуміння природи як вищої цінності; усвідомлення майбутнім учителем біології своєї професійної ролі як педагога (особистості, громадянина); забезпечення єдності основних компонентів підготовки – змістового, мотиваційно-ціннісного, діяльнісно-оцінного **[Ошибка! Неизвестный аргумент ключа.]**. Погоджуючись з науковцем, уважаємо, що формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи позитивно впливатиме на розвиток еколого-валеологічної компетентності учнів.

Екологічна культура визначається А. Львовчіною як система індивідуальних морально-етичних норм, поглядів, знань, установок, цілей і цінностей, що стосуються взаємовідносин у системі «людина – довкілля» й реалізується через екологічну свідомість, що відображає мікрорівень, мезорівень, макрорівень та мегарівень середовища, а також – через екологічну діяльність, що виявляється в підтримці, розвитку довкілля та в створенні його елементів [91].

Екологічна культура, на думку О. Чернікової, – це наявність високого ступеня загальної духовної культури, міждисциплінарних, глобальних уявлень і понять про екологічну проблему, усвідомлення, що людина – це частина природи; оволодіння системою наукових екологічних умінь і навичок. Із поняттям «екологічна культура» тісно пов'язане поняття «екологічна свідомість». Учені під екологічною свідомістю розуміють: віддзеркалення людьми способу їхнього ставлення до природи (А. Галеєва, М. Курок, Е. Гирусов); самостійну форму суспільної свідомості (Р. Біджиева); сукупність уявлень про взаємозв'язок у системі «людина-природа» (С. Дерябо, В. Ясвін); несуперечливу сукупність переконань, переконаність, сектор, аспект світогляду (С. Глазачов); рефлексію відносно місця й ролі людини в біологічному світі (В. Скребець). Екологічна свідомість охоплює значну галузь людської життєдіяльності, що передбачає

моральне ставлення до природи як на рівні емоційних переживань, так і на рівні усвідомленого сталого ставлення до природи, як до моральної цінності [Ошибка! Незвестный аргумент ключа.].

Проблеми екологічної культури є міждисциплінарними, наголошує А. Львовчіна. Їх розглядають у межах філософії, соціології, екології, педагогіки та психології. Філософський аспект екологічної культури представлено в роботах В. Вернадського, І. Лісєєва, Н. Моїсеєва, А. Толстоухова, а також Г. Кана, О. Леопольда, М. Мауера, П. Тейяра де Шардена, Е. Тоффлера, А. Швейцера. Соціальний – у працях Г. Бачинського, Л. Бевзенко, Е. Гірусова, О. Салтовського, А. Урсула. Природничий аспект представлено у роботах Г. Бейтсона та Ю. Одума. Щодо екопсихології та екопедагогіки, то тут постають проблеми екологічної культури та форми її реалізації: екологічну свідомість й екологічну діяльність, а також детермінанти екологічної культури, зокрема, екологічні цінності, досліджували: В. Борейко, О. Вернік, В. Васютинський, С. Глазачев, О. Грезе, В. Данилов-Данильян, С. Дерябо, І. Кряж, В. Логінова, І. Мазур, В. Скребець, Ю. Швалб, І. Шлімакова, В. Ясвін [92].

Варто зазначити, що в науковій літературі досить поширеним є поняття «еколого-валеологічної культури» особистості. Це поняття є найбільш близьким до досліджуваного.

Еколого-валеологічна культура, на думку Ю. Бойчука, є одним із важливих складників загальної та професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя, способом і засобом самоактуалізації та творчої самореалізації педагога. Водночас еколого-валеологічна культура постає як інтегрована якість особистості, передумова ефективної еколого-валеологічної діяльності, показник професійної компетентності й мета професійного самовдосконалення. Еколого-валеологічна культура є узагальненою характеристикою рівня розвитку потреб і здібностей майбутнього вчителя, інтенсивності їх виявлення в різноманітних видах діяльності, а отже, за

своєю сутністю виражає духовний світ особистості [15]. Уважаємо це поняття близьким до поняття «еколого-валеологічна компетентність».

Еколого-валеологічну культуру майбутнього вчителя Ю. Бойчук розуміє як цілісне інтегроване особистісно-психологічне утворення, складний конгломерат еколого-валеологічних ціннісних орієнтацій, знань, умінь і якостей, які набули особистісного змісту в структурі його професійно-педагогічної свідомості та стали спонукальними мотивами професійної еколого-валеологічної діяльності [15].

З-поміж близьких до досліджуваного понять зустрічаємо «екологічний світогляд». С. Совгіра, зокрема, вважає екологічний світогляд системою взаємопов'язаних компонентів: узагальненої сукупності екологічних поглядів, знань, цінностей, духовності, переконань, практичних настанов, що визначають розуміння особистістю цілісності та єдності природного й соціального буття, місця в ньому людини разом із життєвими природовідповідними позиціями, програмами та іншими складниками поведінки, які в комплексі формують у неї екологічно орієнтовану життєву позицію, спонукають її до активної природоохоронної роботи [142].

У контексті завдань системи вищої педагогічної освіти екологічну свідомість доцільно розглядати з погляду екоцентричної екологічної свідомості, яка ґрунтується на таких положеннях: найвищою цінністю є гармонійний розвиток людини й природи; вплив на довкілля замінюється взаємодією з ним; діяльність з охорони природи продиктована потребою зберегти навколишнє середовище заради нього самого. Виходячи з цього, екологічна свідомість майбутнього вчителя – це, на думку М. Хроленко, складна, інтегративна, особистісно-професійна якість, яка є сукупністю екологічних уявлень, знань, поглядів, переконань, емоцій, що віддзеркалюють екологічні умови життя, відносини між людьми та природою в процесі регулювання системи «суспільство – природа», ставлення до природи, а також діяльність людини в навколишньому середовищі [162].

Екологічна свідомість обіймає значну частину людської життєдіяльності, охоплюючи моральне ставлення до природи як на рівні емоційного переживання, так і на рівні усталеного ставлення до природи як до моральної цінності [166].

Особливості формування екологічної свідомості особистості досліджувала О. Грезе. На думку науковця, розвиток екологічної свідомості відбувається протягом усього життя людини, але в старшому юнацькому віці цей процес стає особливо інтенсивним у зв'язку з набуттям професійної освіти, яка задає особистісні світоглядні орієнтири та принципи ставлення до навколишнього світу. Професійна свідомість та професійне мислення, які формуються в студентському віці, стають провідним чинником, що опосередковує вплив професійної освіти на розвиток екологічної свідомості особистості. Психологічні особливості екологічної свідомості студентів виявляються в наявності особливостей у сприйнятті природних об'єктів та в екологічних установках [36, с. 15]. У дослідженні О. Грезе визначено принципи формування екологічної свідомості, а саме: приналежності людини природній екосистемі; єдності з живими істотами, віддаленими від людини в еволюційному ланцюгу; невід'ємності кожного виду живих істот від екологічної системи Землі [36].

Теоретичні засади екологічної компетентності розглянуто в працях С. Бондар, Г. Бордовського, А. Гагаріна, С. Глазачова, С. Головіна, К. Корсак, А. Маркової, Г. Папуткової, В. Стрельнікова, Л. Хоружої, І. Ящук та ін. Основні підходи до формування екологічної компетентності, з'ясування її сутності та структури визначено в працях О. Гуренкової, О. Колонькової, В. Маршицької, О. Пруцакової, Н. Пустовіт, Л. Руденко, Л. Титаренко, С. Шмалей та ін. [168].

Зокрема, екологічна компетентність фахівця визначена О. Герасимчук як здатність особистості сприймати навколишню дійсність у єдності природних і соціокультурних зв'язків на основі екологічно спрямованих знань, умінь, навичок, досвіду, особистісних якостей, які забезпечують ефективне

використання власного потенціалу та дають змогу успішно виконувати різні види професійної діяльності [29, с. 9].

Л. Титаренко процес формування екологічної компетентності особистості розглядає через призму цінностей і мотивів поведінки особистості, які детерміновані зовнішніми виховними впливами та діяльністю людини. Водночас сам процес детермінації, як зазначає автор, варто розуміти як шлях переломлення зовнішніх виховних впливів у внутрішні процеси особистості – її спрямованість, інтереси, потреби, мотиви та ін. У цьому розумінні основою формування екологічної компетентності постає індивідуальний досвід особистості спілкування з природою [155, с. 39].

Особистість протягом свого життя у виконуваних соціальних ролях прямо чи опосередковано взаємодіє з природою. Тому важливою складовою життєвої компетентності є екологічна [155].

Екологічна компетентність, на думку В. Маршицької, – це здатність особистості до ситуативної діяльності в побуті та природному середовищі, коли екологічні знання, навички, досвід і цінності актуалізуються в умінні приймати рішення і виконувати адекватні дії, усвідомлюючи їх наслідки для довкілля [102, с. 21].

У дослідженні Л. Титаренко екологічну компетентність студентів розглянуто, як здатність застосовувати екологічні знання й досвід у професійних і життєвих ситуаціях, керуючись пріоритетністю екологічних цінностей і непрагматичною мотивацією взаємодії з довкіллям на основі усвідомлення особистої причетності до екологічних проблем і відповідальності за екологічні наслідки власної професійної й побутової діяльності [155].

У дослідженні Ю. Шапрана екологічну компетентність визначено як інтегративну якість високомотивованої особистості, що виявляється в рівні її екологічної освіти та готовності до реалізації особистісного потенціалу під час творчої педагогічної діяльності, удосконаленні набутого досвіду та

прагненні до безперервної самоосвіти. Серед сутнісних ознак екологічної компетентності студентів-біологів варто відзначити їхні ціннісні орієнтації, мотивацію до здійснення екологічно спрямованої діяльності, володіння системою екологічних знань і досвідом природоохоронної діяльності, здатністю до комунікативної взаємодії у сфері екологічної діяльності, прагненням до професійного удосконалення й особистісного саморозвитку впродовж життя [168].

У процесі визначення екологічної компетентності майбутніх учителів біології Ю. Шапран визначає такі види ставлення студентів до довкілля: дбайливе ставлення до природи (активна життєва позиція щодо виявлення й раціонального розв'язання різноманітних екологічних проблем, студенти усвідомлюють наслідки антропогенного впливу на природні об'єкти і пропонують творчі підходи щодо їх розв'язання; виявляють високий рівень екологічних знань, демонструють природобезпечний стиль діяльності в довкіллі, природу сприймають як об'єкт охорони); епізодичний прояв дбайливого ставлення до природи (поведінкові реакції студентів щодо збереження довкілля носять ситуативний характер, можуть мати позитивний або негативний прояви, студенти загалом розуміють наслідки антропогенного впливу на природні об'єкти, але переважно займають пасивну позицію спостерігача й не докладають особливих зусиль щодо їхнього розв'язання; вони виявляють поверхневі або фрагментарні екологічні знання, можуть мати нераціональний стиль діяльності в довкіллі, демонструють прагматичну й естетичну установки на природу); – байдуже ставлення до природи (поведінкові реакції студентів щодо збереження довкілля мають переважно негативні прояви й не спрямовані на збереження природи; виявляють споживацький й, зазвичай, нераціональний стиль діяльності в довкіллі; цьому сприяють низький рівень екологічних знань і прагматична установка на природу) [168].

Л. Руденко екологічну компетентність пов'язує не лише з підготовленістю та здатністю людини до практичного розв'язання

екологічних завдань, а й наявністю в неї ряду особистісних якостей у поєднанні з необхідним запасом знань й умінь ефективно діяти в проблемних ситуаціях [135, с. 25].

О. Гуренкова вважає, що екологічна компетентність майбутніх фахівців ґрунтується на системі знань про навколишнє середовище (соціальне й природне в їхньому взаємозв'язку і взаємозалежності), практичному досвіді використання знань для розв'язання екологічних проблем на локальному й регіональному рівнях; усвідомленій потребі спілкування з природою та бажанні брати особисту участь у її відновленні й збереженні [41, с. 73].

О. Гагарін зазначає, що екологічна компетентність як інтегративна характеристика особистості охоплює екологічні знання; уявлення про характер і норми взаємодії людини з навколишнім середовищем; уявлення про природу як найважливішу цінність; готовність, уміння розв'язувати екологічні проблеми; досвід участі в практичних справах щодо збереження та поліпшення стану навколишнього середовища; екологічно значущі особистісні якості (гуманність, емпатійність, ощадливість, «екологічну» відповідальність за результати діяльності) [26, с. 49].

Екологічна компетентність, на думку Л. Липової, – це здатність особистості до ситуативної діяльності в побуті та природному оточенні, за якої набуті екологічні знання, навички, досвід і цінності актуалізуються в умінні приймати рішення, виконувати відповідні дії, нести відповідальність за прийняті рішення, усвідомлюючи їхні наслідки для довкілля [10]. На відміну від екологічної культури, яка може стосуватися як спільноти, так і певної особистості, екологічна компетентність, як і компетентність загалом, стосується лише певної особистості. Важливою умовою формування екологічної компетентності є перетворення зовнішніх мотивів і стимулів у внутрішні мотиви особистості, що сприятиме формуванню природобезпечної діяльності без контролю із зовнішнього боку [84]. Уважаємо вказану умовою важливою й для майбутнього вчителя початкової школи.

На відміну від екологічної культури, яка може мати й суспільний, й особистісний характер, екологічна компетентність стосується лише особистості, наголошує Л. Титаренко. Вона є здатністю особистості до ситуативної діяльності в побуті та природному оточенні, коли набуті екологічні знання, навички, досвід і цінності актуалізуються в умінні приймати рішення і виконувати адекватні дії, усвідомлюючи їхні наслідки для довкілля [155]. Саме тому ми досліджуємо не культуру, а компетентність.

Відповідно до рівнів екологічної освіти – базового й поглибленого (Н. Пустовіт) визначено види екологічної компетентності – повсякденно-побутова професійна (Л. Титаренко). І тому, наприклад, для студентів біологічних спеціальностей університетів пріоритетним є професійний різновид екологічної компетентності – випускники університету матимуть фахове ставлення до взаємодії з навколишнім середовищем і розв'язання екологічних проблем. Крім того, отримувана спеціальність учителя біології робить професійну екологічну компетентність студента необхідною умовою формування відповідної якості в учнів. Повсякденно-побутова екологічна компетентність стосується студентів – пересічних громадян, споживачів природних ресурсів. Вона виявляється в щоденному прийнятті рішень щодо власного споживання ресурсів і врахуванні екологічних наслідків особистого впливу на довкілля [155]. Уважаємо, що для майбутніх учителів початкової школи більш притаманною є повсякденно-побутова екологічна компетентність і менш притаманною – професійна.

Л. Лук'янова вважає екологічну компетентність складовою професійної компетентності й разом з іншими її складовими (практичною-спеціальною, соціальною, психологічною, комунікативною, інформаційною, валеологічною) утворює визначення професійної компетентності як інтегральної характеристики ділових та особистісних якостей спеціаліста, що віддзеркалює не лише рівень знань, умінь, досвід, достатній для досягнення цілей професійної діяльності, але й соціально-моральну позицію особистості. Її формування в особистості відбувається під впливом неперервної

екологічної освіти, у процесі професійної освіти, а згодом і професійної діяльності; вона органічно входить до всіх груп ключових компетентностей [160]. Цілком погоджуючись з науковцем, вважаємо еколого-валеологічну компетентність майбутніх учителів початкової школи складовою їхньої професійної компетентності.

Екологічна компетентність, на думку Н. Куриленко, – це інтегрований результат навчальної діяльності учнів, пов'язаний із набуттям системи знань, умінь та ціннісних орієнтацій особистості у сфері екологічної діяльності, які формуються передусім завдяки опануванню змісту предметів екологічного спрямування [74].

Під знаннями Н. Куриленко розуміє систему знань про біосферу та її характеристики; уявлення про природні ресурси та способи їх збереження; уявлення про сучасні екологічні фактори впливу на довкілля. Під умінням – уміння оцінювати екологічну ситуацію, що склалася; практичні уміння й навички раціонального природокористування; уміння дотримуватися правил техніки безпеки в надзвичайних ситуаціях природного чи техногенного характеру; уміння дотримуватися правил поведінки на природі; уміння вести здоровий спосіб життя. Під ціннісними орієнтаціями особистості – набір певних особистісних якостей (відповідальності, активності, ініціативності тощо), які спонукають до усвідомлення учнями сутності людини та норм її поведінки задля збереження навколишнього середовища [74]. Вважаємо вказані знання, уміння, ціннісні орієнтації особистості у сфері екологічної діяльності необхідними для майбутніх учителів початкової школи.

Екологічна компетентність майбутнього фахівця, на думку А. Хрипунової, є ключовою професійною компетентністю, інтегрованим особистісним утворенням фахівця, що відображає єдність його теоретичної та практичної готовності до ефективного здійснення екологічно-орієнтованої професійної діяльності [161].

Погоджуємося з Н. Куриленко, яка вважає важливими у формуванні екологічної компетентності особистості такі принципи сучасної екологічної

освіти і виховання: системність і неперервність вивчення матеріалу екологічного змісту; міждисциплінарний підхід до формування міцних екологічних знань та екологічної культури; взаємозв'язок глобального, регіонального та краєзнавчого підходів в емоційного і вольового начал у діяльності з вивчення й покращення природного середовища; прогностичність, що передбачає відповідальність за збереження середовища життя для майбутніх поколінь [75]. Вказані науковцем принципи є важливими у формуванні еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Екологічну компетентність майбутнього фахівця С. Грищенко визначає як особистісне утворення, що характеризується набутими в процесі професійної підготовки професійно орієнтованими екологічними знаннями (когнітивний критерій), засвоєними способами забезпечення екологічно безпечних робіт (праксеологічний критерій) в інтересах сталого екологічного розвитку (аксіологічний критерій) та сформованими якостями соціально відповідальної екологічної поведінки (соціально-поведінковий критерій) та складається з таких компонентів: розуміння та сприйняття етичних норм поведінки відносно інших людей і відносно природи; екологічна грамотність; володіння базовими відомостями з екології, необхідними для використання в професійній діяльності; здатність використовувати наукові закони й методи під час оцінювання стану навколишнього середовища, брати участь в екологічних роботах, здійснювати екологічний аналіз заходів у галузі діяльності, розробляти плани заходів щодо зниження техногенного навантаження виробництва на навколишнє середовище; здатність до забезпечення екологічно збалансованої діяльності, володіння методами раціонального й комплексного освоєння георесурсного потенціалу надр [38].

У наукових дослідженнях не часто предметом дослідження є валеологічна компетентність особистості (О. Бондаренко, О. Дорошенко та ін.).

Так, наприклад, валеологічну компетентність студентів педагогічних університетів О. Бондаренко розуміє як складову їхньої життєвої компетентності, яка виявляється в знаннях, цінностях і мотивах, валеологічній позиції, діяльності щодо оздоровлення себе і своїх вихованців. Валеологічна компетентність майбутніх учителів формується на основі позитивного ставлення до здорового способу життя, характеризується активною і свідомою пропагандивно-просвітницькою діяльністю, спрямованою на передачу знань, прищеплення вмінь і навичок раціональної організації життєдіяльності, здатністю нести особисту соціальну та правову відповідальність за прийняті рішення щодо вибору стратегії поведінки в суспільстві стосовно збереження свого здоров'я та здоров'я інших [18].

Формування валеологічної компетентності студентів педагогічних університетів у процесі їх фахової підготовки є показником успішного розв'язання педагогічних ситуацій крізь призму валеологічних норм, проблем професійного зростання, самореалізації, гармонійного співіснування з іншими людьми, психологічної рівноваги, сформованості валеологічної основи власного способу життя та життя учнів і в інших актуальних питаннях сьогодення [18]. Уважаємо це актуальним і для студентів педагогічних коледжів.

Валеологічна компетентність, згідно з О. Дорошенком, – це результат засвоєння валеологічних знань і вмінь, що виявляються в усвідомленні важливості здоров'я, здорового способу життя для всієї життєдіяльності протягом життя, а також здатність і готовність особистості контролювати своє самопочуття та стан фізичного, психічного, морального й духовного здоров'я [Ошибка! Незвестный аргумент ключа.]. Для майбутнього вчителя початкової школи важливо мати не лише здатність і готовність контролювати своє самопочуття, а й учнів.

Однак, у контексті дослідження нас цікавить еколого-валеологічна компетентність особистості.

Еколого-валеологічну компетентність особистості в різних аспектах досліджували: О. Аніщенко [3]; Л. Архипова [4]; Л. Дрожик [46]; С. Книш [65]; С. Шмалей [171]; І. Щербак [46] та ін.

Еколого-валеологічну компетентність майбутнього вчителя Л. Дрожик розуміє як інтегровану характеристику професійних й особистісних якостей майбутнього вчителя, яка віддзеркалює рівень сформованості еколого-валеологічних цінностей, знань, умінь і практичного досвіду, що дають йому змогу успішно здійснювати педагогічно орієнтовану еколого-валеологічну діяльність, спрямовану на збереження здоров'я та охорону довкілля в умовах загострення екологічної ситуації, здійснення еколого-валеологічного навчання і виховання школярів [46].

Інтегрований підхід дає змогу визначити еколого-валеологічну компетентність майбутнього вчителя як інтегровану категорію, цілісне утворення, що складається із взаємопов'язаних компонентів, функціонування яких приводить до виникнення нових (емерджентних) якостей студентів: еколого-валеологічних знань і вмінь, навичок еколого-валеологічної діяльності [48]. Цілком погоджуємося з таким підходом.

Формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів забезпечує, на думку Л. Дрожик та І. Щербак, організація педагогічного процесу, при якому передбачена інтеграція екологічних та валеологічних знань студентів з особистим досвідом та виробляється особистісна позиція щодо необхідності природоохоронної та здоров'язбережувальної діяльності [48].

Погоджуючись з науковцями, вважаємо, що у майбутнього вчителя початкової школи передусім мають бути сформовані:

- системні знання про цілісність людини й середовища, синергетичні принципи побудови світу, технологічну діяльність та її вплив на перебіг екологічних процесів у природному середовищі;

- уявлення про здоров'я людини як критерій якості навколишнього середовища; сучасні стратегії подолання екологічної кризи та місце в ній духовних цінностей;
- система еколого-валеологічних цінностей;
- екоцентрична спрямованість взаємодії з навколишнім світом;
- позитивна мотивація на збереження середовища існування та власного здоров'я;
- уміння й навички практичної еколого-валеологічної діяльності [48].

Еколого-валеологічні компетентності, на думку Ю. Бойчука, – це сукупність взаємопов'язаних смислових орієнтацій особистості, її знань, способів діяльності стосовно збереження, відновлення й розвитку власного здоров'я та навколишнього середовища в умовах напруження екологічної ситуації. У майбутнього вчителя повинні бути сформовані такі компетентності: системні знання про цілісність людини й середовища, синергетичні принципи побудови світу, технологічну діяльність людини і її вплив на протікання екологічних процесів у середовищі існування, поняття про здоров'я людини як критерій якості навколишнього середовища, сучасні стратегії подолання екологічної кризи та місце в них духовних цінностей; система еколого-валеологічних цінностей; яскраво виражені психологічні механізми сприйняття природних об'єктів у процесі взаємодії з ними – емпатія, ідентифікація, суб'єктифікація; екоцентрична спрямованість взаємодії з навколишнім світом; позитивна мотивація на збереження середовища існування та власного здоров'я; уміння й навички практичної еколого-валеологічної діяльності [Ошибка! Неизвестный аргумент ключа.]. Усі перераховані якості вважаємо важливими також для майбутніх учителів початкової школи.

Л. Архиповою обґрунтовано необхідність формування еколого-валеологічної готовності педагога. Дослідниця переконує, що «еколого-валеологічна складова професійно-педагогічної освіти у системі безперервного підвищення кваліфікації стає чинником формування ціннісних

установок, що забезпечують усунення здоров'явитратності й утвердження здоров'язбережувальної освіти, збереження й зміцнення здоров'я її суб'єктів» [4, с. 6]. На думку О. Аніщенко, вищезазначене актуалізує виокремлення еколого-валеологічної складової професійно-педагогічної компетентності вчителя в контексті його готовності до організації праці учнів на наукових засадах. Вона передбачає дотримання принципу природовідповідності в навчально-виховному процесі, глибоке знання й здатність реалізовувати на практиці здоров'язбережувальні технології, здатність використовувати оздоровчий потенціал навколишнього середовища [3].

Послугуючись відомими в педагогічній теорії складовими професійно-педагогічної компетентності, О. Аніщенко виокремила такі з них: психологічна; психофізіологічна; дидактична; регламентно-нормативна; організаційно-управлінська; інформаційно-технологічна; комунікативна; гендерна; еколого-валеологічна. Еколого-валеологічну компетентність вона розуміє як здійснення педагогічного процесу на засадах природовідповідності, ресурсо- й здоров'язбереження; наявності відповідних навичок тощо [3].

Науковці доводять, що в системі загальної культури екологічні та валеологічні норми людської поведінки якщо не однакові, то максимально наближені, оскільки їхня взаємодія та взаємопроникнення в межах культури особистості зумовлена моральними нормами, що визначають духовність особистості, якість і ступінь її свободи, самоорганізації, безпечну поведінку відносно свого здоров'я, здоров'я інших людей та екологічного благополуччя навколишнього середовища. Урахування екологічної залежності здоров'я – важливий аспект культурного розвитку людини, її взаємин із навколишнім середовищем. Це відкриває можливості та потреби синтезу екологічної і валеологічної культур, формування на цій основі еколого-валеологічної культури як якісно нової стратегії поведінки людини в навколишньому середовищі. Цей специфічний тип особистісної культури формується

внаслідок інтеграції різних уявлень про взаємозалежність природи й людини, спільність яких полягає у визнанні морального абсолюту благоговіння перед усіма проявами і властивостями життя [15].

Диверсифікованість еколого-валеологічної підготовки майбутніх педагогів співвідноситься, як зазначає С. Шмалей, з такими явищами:

- еколого-валеологічна підготовка;
- еколого-валеологічна підготовленість;
- еколого-валеологічна компетентність;
- еколого-валеологічна готовність [141; 171].

Гносеологія еколого-валеологічної підготовки майбутніх педагогів, спрямована на формування готовності до диверсифікованої оздоровчої діяльності в загальноосвітніх установах, зумовлюється взаємозв'язком таких факторів:

- орієнтацією педагога на суб'єкт-суб'єктні відносини в процесі утворення, оскільки його еколого-валеологічна підготовка спрямована на формування, з одного боку, арсеналу освітніх засобів у своїй галузі знань, а з іншого боку – компетенцій, що дає змогу вишиковувати на основі цього арсеналу алгоритм диверсифікованого здоров'язберезувального освітнього процесу, який враховує вікові й індивідуальні особливості, можливості й схильності;

- участю педагога в створенні шкільного здоров'язберезувального освітнього середовища на основі оволодіння методами дидактики, валеософії, валеометрії й еколого-валеологічного освітнього процесу;

- диверсифікованістю змістовних ліній у своїй галузі знань, що відпрацьовується педагогом на основі онтодидактики [171].

Спираючись на наукові ідеї Ю. Бойчука, вважаємо, що важливо дослідити саме *синтез* екологічної й валеологічної компетентностей та формування на цій основі еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи як якісно нової стратегії їхньої поведінки в професійній діяльності.

У такому разі екологічна і валеологічна компетентності є функціонально пов'язаними між собою (як екологічна і валеологічна культура, за Ю. Бойчуком): системи знань утворюють еколого-валеологічний тезаурус учителя; системи переконань, що лежать в основі обох компетентностей, формують еколого-валеологічний світогляд; системи індивідуальних норм поведінки й освоєння методів еколого-валеологічної діяльності в навколишньому середовищі забезпечують практично-творчу активність майбутнього педагога [15]. Саме такої позиції ми дотримуємося щодо майбутнього вчителя початкової школи.

Екологічна та валеологічна компетентність, перетинаючись у структурі професійно-педагогічної компетентності майбутнього вчителя, взаємно детермінуються. Їхня взаємодія активно впливає не лише на структуру особистісних і професійних якостей педагога, але й у межах професійно-педагогічної культури посилює їхній взаємозв'язок, формує еколого-валеологічний категоріальний апарат мислення майбутнього вчителя, посилює розвиток педагогічної рефлексії, зумовлює здатність до аксіологічного осмислення своєї соціальної місії в розв'язанні екологічних проблем, збереження й розвитку здоров'я молоді [15].

Еколого-валеологічна компетентність визначається як інтегрована характеристика професійних і особистісних якостей майбутнього вчителя, яка віддзеркалює рівень сформованості еколого-валеологічних цінностей, знань, умінь і практичного досвіду, що дають йому змогу успішно здійснювати педагогічно орієнтовану еколого-валеологічну діяльність, у різних екологічних ситуаціях приймати рішення і виконувати адекватні дії, безпечні для здоров'я та довкілля [Ошибка! Неизвестный аргумент ключа., с. 8]. Таке визначення еколого-валеологічної компетентності особистості нам найбільше імпонує.

Підготовку майбутніх учителів початкової школи до еколого-валеологічної діяльності розглядаємо в дисертації як складний комплексний багатофункціональний процес, спрямований на усвідомлення студентами

мотивів, потреб в еколого-валеологічній діяльності; набуття та засвоєння еколого-валеологічних знань, навичок і умінь та їхнє творче використання; на формування цінностей та оволодіння методами розвитку еколого-валеологічних якостей школярів, необхідними для здійснення ефективної еколого-валеологічної професійно-педагогічної діяльності.

Готовність майбутніх учителів початкової школи до розвитку в дітей екологічно і валеологічно мотивованої поведінки має бути результатом еколого-валеологічної підготовки майбутніх учителів у педагогічному коледжі, формування їхньої еколого-валеологічної компетентності, а становлення готовності до відповідної діяльності означає утворення системи таких мотивів, інтересів, установок, рис особистості, знань, досвіду практичної діяльності студентів, які, активізуючись, забезпечать можливість ефективно виконувати свої професійні функції, пов'язані з еколого-валеологічною діяльністю майбутнього вчителя початкової школи.

Отже, на підставі аналізу наукової літератури з проблеми дослідження (О. Аніщенко; Л. Архипова; Ю. Бойчук, Л. Дрожик; С. Книш; С. Шмалей; І. Щербак та ін.) визначаємо *еколого-валеологічну компетентність майбутніх учителів початкової школи* як інтегровану характеристику професійних і особистісних якостей студентів, яка відображає рівень сформованості еколого-валеологічних цінностей, їхню особистісну позицію щодо необхідності природоохоронної та здоров'язберезувальної діяльності, еколого-валеологічний тезаурус, освоєння методів еколого-валеологічної діяльності в навколишньому середовищі; уміння та практичний досвід, що дають майбутнім педагогам змогу успішно здійснювати педагогічно орієнтовану еколого-валеологічну діяльність, спрямовану на збереження здоров'я та охорону довкілля; здатність реалізовувати на практиці здоров'язберезувальні технології.

1.3. Особливості підготовки майбутніх учителів початкової школи в педагогічних коледжах

Вагоме значення у формуванні еколого-валеологічної компетентності майбутніх педагогів належить педагогічним коледжам, оскільки в них створені необхідні умови для формування стійкої екологічної позиції студентської молоді, усвідомлення власної причетності до екологічних проблем, урахування в професійній, суспільній і побутовій сферах наслідків впливу на довкілля. Учитель-практик має великі можливості щодо формування аналогічної компетентності у своїх вихованців [168]. Це стосується й майбутніх учителів початкової школи.

У сучасних умовах основою ціннісного ставлення до індивідуального й колективного здоров'я та екологічного стану навколишнього середовища, розуміння їх взаємозалежності і взаємозумовленості, свідомої еколого- та здоров'язберезувальної поведінки особистості щодо захисту й поліпшення середовища існування та збереження, відновлення й розвитку здоров'я має стати еколого-валеологічна культура [Ошибка! Неизвестный аргумент ключа.] та, як доведено вище, еколого-валеологічна компетентність майбутніх учителів початкової школи.

Ураховуючи високі темпи індустріалізації та урбанізації, значне антропогенне навантаження на довкілля, незворотні зміни природного середовища внаслідок ігнорування фундаментальних законів природи, до випускників педагогічних коледжів висувають підвищені вимоги [155]. Це стосується й формування у них еколого-валеологічної компетентності.

Саме в умовах навчально-виховного процесу педагогічних коледжів можливе створення теоретичних та методичних основ ефективного формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи, які мають здійснювати виховання еколого-валеологічної складової кожної особистості учня. Особливого значення сьогодні набуває проблема навчання студентської молоді не тільки уміння, як дбати про своє здоров'я, а і як донести ці знання до інших людей. Ефективна підготовка

такого спеціаліста зумовлена рівнем його еколого-валеологічної компетентності та рівнем соціальної адаптації [18].

Найважливішими складовими професійної діяльності учителя початкової школи є здоров'язбережувальна й природоохоронна діяльність, яка передбачає збереження й зміцнення здоров'я школярів і формування в учнів початкової школи дбайливого ставлення до навколишнього середовища.

На сьогоднішній день наявна велика кількість екологічних та психолого-екологічних дисциплін, спрямованих на вивчення різних аспектів екології та екопсихології, і розрахованих на різні соціальні, вікові та професійні групи суспільства, які потребують перетворення їх із масштабного конгломерату на систему неперервної екологічної освіти. Якщо неперервність брати не тільки в часі, але й у просторі, зазначає А. Львовчкіна, то мова має йти про освітній простір [92]. У контексті дослідження можемо говорити про освітній простір педагогічного коледжу, спрямований на формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Ми проаналізували навчальний план підготовки вчителів початкової школи Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу (підготовки молодшого спеціаліста з галузі знань 0101 Педагогічна освіта за спеціальністю 5.01010201 Початкова освіта). До нормативних навчальних дисциплін відносять: *цикл загальноосвітньої підготовки* («Всесвітня історія» (104 год.); «Історія України» (80 год.); «Українська мова» (210 год.); «Українська література» (210 год.); «Світова література» (210 год.); «Іноземна мова» (160 год.); «Математика» (280 год.); «Інформатика» (80 год.); «Фізика» (140 год.); «Астрономія» (34 год.); «Хімія» (70 год.); «Біологія» (122 год.); «Географія» (52 год.); «Захист Вітчизни» (70 год.); «Фізична культура» (160 год.); «Людина і світ» (34 год.); *цикл гуманітарної та соціально-економічної підготовки* («Історія України» (54 год.); «Основи філософських знань (філософія та релігієзнавство)» (54 год.); «Соціологія» (54 год.); «Іноземна мова за професійним спрямуванням» (216 год.); «Фізичне

виховання» (180 год.); «Культурологія» (54 год.); «Українська мова за професійним спрямуванням» (54 год.); «Основи економічної теорії» (54 год.); «Основи природознавства» (54 год.); *цикл математичної, природничо-наукової підготовки* («Основи початкового курсу математики» (108 год.); «Інформаційно-комунікаційні технології навчання, технічні засоби навчання» (54 год.); «Практичний курс інформатики (з елементами програмування)» (72 год.); «Основи медичних знань» (54 год.); «Основи валеології» (54 год.); «Анатомія, фізіологія і гігієна дітей шкільного віку» (81 год.); «Основи початкового курсу природознавства» (108 год.); «Безпека життєдіяльності» (54 год.); «Сучасна українська мова з практикумом» (216 год.); «Сучасна російська мова з практикумом» (144 год.); «Практикум усного й писемного мовлення» (108 год.); «Основи екології (екологія)» (54 год.); «Охорона праці» (54 год.).

До циклу *професійної та практичної підготовки* належать дисципліни: «Психологія (загальна, вікова, педагогічна)» (135 год.); «Вступ до спеціальності(технології)» (54 год.); «Педагогіка»(270 год.); «Основи корекційної педагогіки (дефектології)» (54 год.); «Основи педагогічної майстерності» (54 год.); «Дитяча література з основами культури і техніки мовлення» (198 год.); *методики навчання*: «Методика навчання української мови» (162 год.); «Методика навчання російської мови» (72 год.); «Каліграфія (графіка письма)» (54 год.); «Методика навчання математики» (162 год.); «Методика навчання природознавства» (72 год.); «Методика навчання предмета «Я у світі»» (54 год.); «Методика навчання предмета «Основи здоров'я»» (54 год.); «Теорія і методика фізичного виховання» (54 год.); «Методика трудового навчання з практикумом» (135 год.); «Методика навчання інформатики» (72 год.); «Образотворче мистецтво з методикою навчання» (90 год.); «Музичне виховання з методикою» (72 год.); «Основи ритміки і хореографії з методикою» (54 год.); «Методика навчання іноземної мови» (72 год.); «Основи сценічного та екранного мистецтва з методикою навчання» (54 год.); «Курсова робота» (36 год.); «Навчальна

(польова) практика» (54 год.); «Навчальна (психолого-педагогічна практика)» (54 год.); «Педагогічна практика» (918 год.); «Комплексний кваліфікаційний іспит» (36 год.); «Державний іспит з додаткової кваліфікації» (36 год.).

До вибіркових навчальних дисциплін належать *дисципліни самостійного вибору навчального закладу* («Педагогічні основи роботи з дитячими та юнацькими самодіяльними організаціями» (162 год.); «Теорія і методика виховної роботи» (54 год.); «Експурсійно-туристична робота» (108 год.); «Методика гурткової та клубної роботи» (54 год.); «Історія дитячого та юнацького руху» (54 год.); та дисципліни вільного вибору студента («Етика» (36 год.) та «Естетика» (36 год.)).

У дослідженні проаналізовано нормативну документацію й методи викладання навчальних дисциплін у педагогічному коледжі і виявлено, що нестача в змісті еколого-валеологічної проблематики та практична відсутність відомостей, що стосуються еколого-валеологічної компетентності особистості, переважне використання недостатньо ефективних навчально-виховних методів утруднюють формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

З метою формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи нами було розроблено і впроваджено в практику навчальну програму дисципліни «Безпека життєдіяльності» галузі знань 0101 «Педагогічна освіта», напряму підготовки 5.01010101 «Початкова освіта», освітньо-кваліфікаційного рівня «Молодший спеціаліст». Загальна кількість годин за навчальним планом – 54, з них аудиторні заняття – 32 год., самостійна робота – 22 год.

У першому модулі «Теоретичні основи безпеки життєдіяльності» передбачено вивчення студентами таких тем: «Основи теорії безпеки життєдіяльності. Основні поняття та визначення в БЖД. Класифікація джерел небезпеки, небезпечних та шкідливих факторів. Система «людина – життєве середовище» та її компоненти. Ризик – як оцінка небезпеки»; «Людина в системі «людина – життєве середовище». Загальні поняття про

фізіологічні системи та психіку людини. Будова і властивості аналізаторів. Психіка людини й безпека життєдіяльності. Роль біоритмів у забезпеченні життєдіяльності людини».

У другому модулі «Джерела небезпеки життєдіяльності людини та породженні ними фактори» передбачили вивчення студентами таких тем: «Природні небезпеки: літосферні, гідросферні, атмосферні, космічні стихійні лиха. Заходи, спрямовані на запобігання негативної дії природних джерел небезпеки на людину. Загальні закономірності виникнення природних небезпек»; «Техногенні небезпеки. Антропогенний вплив на навколишнє середовище. Аварії з викидом радіоактивних речовин у навколишнє середовище. Аварії з витоком сильнодіючих отруйних речовин. Загальні закономірності виникнення техногенних небезпек»; «Соціально-політичні небезпеки. Загальні закономірності виникнення небезпек. Політичні небезпеки: війни, тероризм, екстремальні ситуації криміногенного характеру. Соціальні небезпеки, зумовлені низьким духовним та культурним рівнем. Алкоголізм, тютюнокуріння»; «Комбіновані небезпеки. Природно-техногенні, природно-соціальні небезпеки. Небезпеки в сучасному урбанізованому середовищі. Забруднення атмосфери міст, міських приміщень, води в містах. Шумове та вібраційне забруднення».

У третьому модулі «Безпека життєдіяльності в умовах надзвичайних ситуаціях» передбачили вивчення студентами таких тем: «Причини виникнення та класифікація надзвичайних ситуацій (далі – НС). Запобігання виникненню НС. Визначення рівня НС, регламент подання інформації про їхню загрозу чи виникнення. Ліквідація наслідків»; «Запобігання НС та організація дій для усунення їхніх негативних наслідків. Дії населення в умовах НС. Індивідуальні та колективні засоби захисту. Ліквідація наслідків впливу на людину радіоактивних, хімічних та біологічних речовин»; «Правові, нормативні та організаційні основи безпеки життєдіяльності. Управління та нагляд за безпекою життєдіяльності. Конституція України про БЖД людини. Законодавча база БЖД».

У процесі вивчення дисципліни «Безпека життєдіяльності» студентам пропонували виконати такі індивідуальні завдання (підготувати реферати й доповіді з запропонованих тем): «Безпека людини – невід’ємна складова характеристики стратегічного напрямку розвитку людства»; «ООН та концепція сталого людського розвитку»; «Європейська програма навчання у сфері наук з ризиків»; «Безпека життєдіяльності: споріднені науки та навчальні дисципліни»; «Життя – як вища форма існування матерії»; «Діяльність – специфічно людська форма активності, необхідна умова існування людського суспільства»; «Класифікація небезпек – перший крок до забезпечення безпеки»; «Небезпеки очевидні й приховані»; «Системно-структурний підхід і безпека життєдіяльності»; «Приклади найбільших техногенних катастроф у світі (Бхопал, Севезо, Чорнобиль та ін.) як приклади порушення вимог безпеки систем»; «Система «людина – життєве середовище» та її компоненти»; «Емерджентність у системах «людина – життєве середовище»; «Ієрархія систем «людина – життєве середовище» від рівня системи з однією особою до загальнолюдської системи»; «Людина як компонент системи «людина – життєве середовище» і як елемент життєвого середовища»; «На прикладі реальних подій та ситуацій, узятих з життя або наведених в засобах масової інформації, визначити серйозність та ймовірність небезпеки»; «Основні принципи управління ризиком»; «На прикладі реальних подій і ситуацій показати, як застосовуються на практиці основні принципи управління ризиком»; «Методи, що використовують для виконання якісного аналізу небезпек»; «На прикладі реальних подій та ситуацій виконати попередній аналіз небезпек та побудувати дерево помилок»; «Стихійні лиха, які завдають шкоди сільському господарству»; «Загальні закономірності прояву природних стихійних лих»; «Стихійні лиха, які найчастіше трапляються в Україні»; «Характеристика найбільш руйнівних стихійних лих в історії людства»; «Вплив техносфери на навколишнє середовище»; «Найнебезпечніші аварії на підприємствах атомної енергетики»; «Порівняльна оцінка впливу на людину природних та

техногенних випромінювань»; «Характеристика сильнодіючих отруйних речовин та їхній вплив на організм людини»; «Найвідоміші техногенні катастрофи на території України»; «Аварія на ЧАЕС: причини та наслідки»; «Медичні аспекти можливих наслідків промислових аварій та катастроф»; «Політичні конфлікти в Україні: причини виникнення та способи розв'язання»; «Політико-правове виховання молоді як засіб запобігання політичним конфліктам»; «Екологічні наслідки військових дій»; «Соціально-політичні проблеми тероризму»; «Злочинність – соціальна проблема сучасності»; «Соціальні небезпеки: алкоголізм, куріння»; «Екологічні проблеми в Україні»; «Фактори, які становлять загрозу для генофонду української нації»; «Соціальні хвороби»; «СНІД — чума ХХІ століття»; «Наркоманія – шлях у безодню»; «Урбанізація в Україні»; «Демографічні проблеми України»; «Людина в міському середовищі»; «Фактори ризику життя в урбанізованому світі»; «Причини виникнення та класифікація надзвичайних ситуацій»; «Найбільші у світі катастрофи, стихійні лиха, епідемії»; «Надзвичайні ситуації минулого тижня»; «Аналіз діяльності сил засобів ЄДСЗР на прикладі конкретної надзвичайної ситуації»; «Як діяли органи державної влади під час аварій на Чорнобильській АЕС і як вони повинні були б діяти зараз в разі аналогічної ситуації відповідно до вимог ЄДСЗР?»; «Використовуючи класифікаційні картки надзвичайної ситуації, визначте, чи належить конкретне стихійне лихо, аварійна або інша подія до надзвичайної ситуації, а якщо так, то вкажіть її вид та рівень»; «Правовий режим надзвичайного стану»; «Організація життєзабезпечення населення в надзвичайних ситуаціях»; «Організація ліквідації надзвичайних ситуацій»; «Організація першої долікарської допомоги на підприємствах, в установах та організаціях»; «Аптечка першої долікарської допомоги»; «Перша долікарська допомога при конкретних видах травм та захворювань»; «Завдання законодавства про охорону здоров'я. Права громадян у царині охорони здоров'я. Основні принципи охорони здоров'я»; «Законодавство України про охорону праці»; «Законодавство України про дорожній рух»; «Законодавство

України про захист людини від впливу іонізаційних випромінювань»; «Завдання законодавства про охорону навколишнього природного середовища, принцип та об'єкти правової охорони навколишнього природного середовища»; «Законодавство України про охорону атмосферного повітря»; «Законодавство України про охорону водних ресурсів»; «Законодавство України про охорону земельних ресурсів»; «Законодавство України про тваринний світ» тощо.

З метою формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи нами було розроблено і впроваджено в практику навчальну програму дисципліни «Основи валеології» галузі знань 0101 «Педагогічна освіта», напряму підготовки 5.01010101 «Початкова освіта», освітньо-кваліфікаційного рівня «Молодший спеціаліст». Загальна кількість годин за навчальним планом – 54, з них аудиторні заняття – 32 год., самостійна робота – 22 год.

До змісту Модуля1 «Загальна характеристика фізичного та психічного здоров'я. Принципи оздоровчого харчування» увійшли такі теми:

Тема 1. Історія розвитку валеології. Валеологія як наука. Основні завдання валеології. Класифікація валеології, зв'язок з іншими науками. Здоров'я та хвороба. Ознаки здоров'я. Вплив екологічних факторів на здоров'я людини.

Тема 2. Класифікація діагностичних моделей. Донозологічна діагностика здоров'я за функціональними показниками. Діагностика рівня здоров'я за резервами біоенергетики. Діагностика рівня здоров'я за прямими показниками. Атрибути людини.

Тема 3. Процес травлення, його особливості. Їжа та характер харчування. Поживні речовини – білки, жири, вуглеводи. Вітаміни. Мінеральні речовини.

Тема 4. Залежність здоров'я людини від стану хребта. Передумови порушення функції хребта та причини дегенеративно-дистрофічних процесів

у ньому. Остеохондроз і його прояви в людини. Профілактика остеохондрозу та оздоровлення хребта.

Тема 5. Поняття про психіку здоров'я, структура психіки. Природні особливості психіки. Сучасні підходи до психічного оздоровлення.

Тема 6. Учення про стрес, загальний адаптаційний синдром. Механізм психічного та фізіологічного стресу. Наслідки стресу. Профілактика психічного стресу та корекція його наслідків.

До змісту Модуля 2 «Оздоровлення, механізм управління здоров'ям» увійшли такі теми:

Тема 7. Наркоманія та її розповсюдження. Вплив алкоголю на організм людини. Вплив паління. Заходи боротьби з наркоманією.

Тема 8. Механізм оздоровчої дії фізичних вправ. Працездатність, робота, стомлення, відпочинок. Фізичні вправи та функціональні резерви організму. Техніка та методика самоконтролю за фізичними навантаженнями.

Тема 9. Фізичні вправи та імунна система. Фізичні вправи як засіб загартовування. Методи загартовування.

Тема 10. Фізіологія репродуктивної системи. Статевий цикл людини та статеве поведінка. Фактори формування та збереження репродуктивного здоров'я. Статеві культура як передумова репродуктивного здоров'я.

Тема 11. Загальна характеристика статевого виховання дітей. Роль статевого виховання. Венеричні хвороби як фактор ризику статевого здоров'я.

У процесі вивчення дисципліни «Основи валеології» студентам пропонували виконати такі індивідуальні завдання (підготувати реферати і доповіді з запропонованих тем): «Сучасний стан розв'язання питання методологічного забезпечення валеології як науки»; «Практика оздоровлення та набуття теоретичних знань у валеології»; «Примітивна медицина реліктових культур»; «Медицина Месопотамії: особливості, розвиток і значення для сучасності»; «Лікування в Стародавньому Єгипті»; «Погляди на проблеми здоров'я та нездоров'я людини й можливості лікування в Ізраїлі»;

«Шляхи розв'язання проблем здоров'я людини в Стародавній Персії»; «Набутки медицини Стародавнього Китаю та їхнє значення для сучасності»; «Аюрведа – медицина Стародавньої Індії: витоки та внесок у сучасну науку про здоров'я»; «Відкриття зцілювачів Тибету та оцінка їх нащадками»; «Класична епоха: лікування в Греції. Значення для сучасності»; «Медицина в Римі: передумови розвитку й становлення, історичний внесок у практику лікування»; «Досягнення лікарів Середньовіччя у розв'язанні проблем здоров'я людини»; «Ера розуму й досліджень(ХІІІ-ХІХ ст.): культурні передумови й основні здобутки в галузі оздоровлення людини»; «Кінець ХХ століття: проблеми, знахідки та пошуки шляхів розв'язання питань здоров'я людини»; «Людина в сучасному світі»; «Історичний розвиток уявлень про сутність людини й сенс її життя»; «Феномен людини, її природна, діяльна, предметна, мисленнєва та суспільна сутність»; «Людина, особистість та індивідуальність»; «Біологічне й соціальне в процесі становлення людини як суспільної істоти»; «Взаємовплив біологічного й соціального психічному розвитку індивіда»; «Взаємозв'язок біологічного й психічного в людині в прояві механізмів впливу емоцій на тілесні функції»; «Особиста позиція та роль учителя в створенні поведінкової стратегії людини на збереження власного здоров'я»; «Старіння як етап спадкової програми людини»; «Продовження життя в експерименті. Загальні відомості про довголіття. Критерії віку»; «Антропічні порушення біосфери Землі й здоров'я людини»; «Здоров'я як складова особистого інтересу людини в умовах інформаційного суспільства»; «Особливості захворюваності населення України»; «Загальні тенденції та детермінанти здоров'я населення України»; «Основні показники захворюваності підлітків»; «Інвалідизація населення України і її причини»; «Професійні захворювання»; «Здоров'я дитини як індивідуальна й суспільна проблема»; «Підготовка дівчаток до материнства»; «Спадкова зумовленість фізичного здоров'я людини»; «Спадкові хвороби»; «Медико-генетичне консультування»; «Здоров'я дитини як світова проблема, шляхи її розв'язання»; «Методи виявлення й попередження можливих аномалій

розвитку дитини в ембріональному періоді»; «Пренатальний період»; «Вроджені порушення відомої генетичної етіології (хромосомні аномалії, помилки метаболізму, хвороби ізоімунізації за групами крові)»; «Вроджені порушення, зумовлені недостатністю харчування»; «Токсикоз вагітності, передчасні пологи та заходи щодо їх запобігання»; «Характер протікання вагітності при вживанні героїну, алкоголю та при тютюнокурінні»; «Характер інфекційних захворювань сучасної людини»; «Основні інфекційні хвороби, якими хворіють діти»; «Інфекції дихальних шляхів»; «Інфекції, які впливають на центральну нервову систему»; «Інфекції, які впливають на слух»; «Інфекції, які впливають на зір»; «Значення першого року життя для формування фундаменту здоров'я дорослої людини»; «Розвиток основних систем органів дитини першого року життя»; «Захисні функції новонародженої й грудної дитини»; «Деякі перехідні стани в новонароджених»; «Фізичне здоров'я, його сутність»; «Сучасні підходи до визначення кількісних характеристик фізичного здоров'я»; «Функціональні проби оцінки фізичної працездатності»; «Методи самооцінки деяких фізичних станів людини»; «Оздоровче фізичне тренування: показання й протипоказання до його використання»; «Принципи, методи й засоби оздоровчого фізичного тренування»; «Дозування фізичного навантаження в оздоровчому тренуванні»; «Обсяг, кратність і структура оздоровчого тренування»; «Контроль адекватності й ефективності оздоровчого тренування»; «Оздоровче тренування дітей і підлітків, його особливості й умови проведення»; «Фізичне виховання дітей дошкільного віку»; «Фізична активність й оздоровче тренування дітей молодшого шкільного віку»; «Умови збільшення функціональних резервів дітей середнього й старшого шкільного віку шляхом фізичних занять»; «Біологічні ритми в живих системах»; «Біологічні ритми як система адаптацій»; «Класифікація ритмічних процесів (ациркадний, або добовий ритм; цикл сон/неспанья як прояв циркадіального ритму; тижневі біоритми; місячні біоритми; річні або сезонні біоритми)»; «Десинхроноз і можливості його профілактики»;

«Біоритми й здоров'я»; «Сутність фітопрофілактики, її значення в зміцненні здоров'я людини»; «Біохімічна характеристика фармакологічних і цілющих властивостей рослин»; «Форми лікарських засобів і принципи їх приготування» тощо.

Звісно, у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи ми враховували Державний стандарт початкової загальної освіти (проект) [44]. У Державному стандарті відображено вимоги до обов'язкових результатів навчання та компетентностей здобувача загальної середньої освіти відповідного рівня (початкової загальної освіти). Зокрема, у розділі «Соціальна та здоров'язбережна освітня галузь» описано конкретні очікування від учнів початкових класів. Наприклад, стосовно галузі «Безпека» учні 4 класу повинні уміти: зіставляти ознаки безпечної й небезпечної ситуації; моделювати ситуації безпечної поведінки з побутовими приладами, речовинами; моделювати доцільні ситуації (вогонь, вода, газ, небезпечні об'єкти); аналізувати позитивні та негативні впливи на вибір здорової та безпечної поведінки; застосовувати правила збереження здоров'я від можливих небезпек зовнішнього середовища (водойми, сонячні промені, погодні умови, стихійні лиха) тощо (детальніше в додатку Ж). Саме до такої діяльності має бути готовим майбутній учитель початкової школи.

Формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи потребує використання потенційних можливостей усіх навчальних дисциплін, які вивчають у педагогічному коледжі, а відтак актуалізує проблему наступності змісту еколого-валеологічної підготовки. Дотримання принципу наступності у формуванні еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи дає змогу: усвідомлено сприймати студентами духовну й матеріальну цінність природи і власного здоров'я для суспільства взагалі й певної особистості зокрема; комплексно засвоювати ключові еколого-валеологічні поняття, свідомо набувати практичні знання, уміння й навички щодо ефективної еколого-валеологічної діяльності; передбачати можливі наслідки практичних дій і упереджувати

негативні впливи на здоров'я й навколишнє середовище в усіх видах діяльності; здійснювати на практиці заходи щодо зміцнення здоров'я власного й учнів початкової школи, покращення стану довкілля та поширення сучасних ідей безпечного природокористування.

Цей процес, на думку Ю. Бойчука, можна уявити в такій послідовності: набуття спеціальних та еколого-валеологічних знань та умінь у межах певних навчальних дисциплін та встановлення взаємозв'язків між окремими темами кожної дисципліни (формування предметних еколого-валеологічних компетентностей); взаємозв'язок знань і вмінь з різних дисциплін (передбачає інтеграцію в процесі творчої діяльності при розв'язанні конкретних задач). Взаємозв'язок еколого-валеологічних знань з реальними проблемами навколишнього середовища й пов'язаних з ними проблемами здоров'я. Для розв'язання еколого-валеологічних задач студентам необхідно не тільки оперувати різноманітними знаннями з різних дисциплін, але й уміти застосовувати їх для конкретної ситуації (міжпредметні еколого-валеологічні компетентності); структурування та систематизація інтегрованих знань і вмінь, тобто встановлення віддалених взаємозв'язків між окремими поняттями, об'єктами, їхнього об'єднання в певну систему (ключові еколого-валеологічні компетентності) [Ошибка! Неизвестный аргумент ключа.].

Уважаємо, що формування еколого-валеологічної компетентності студентів суттєво залежить від ефективності організації навчального процесу в педагогічному коледжі, спрямованого на усвідомлене врахування можливостей усіх дисциплін, практики, позааудиторної й самостійної роботи майбутніх учителів початкової школи.

Істотним чинником розвитку еколого-валеологічної компетентності студентів є використання педагогічного потенціалу циклів природничо-наукової, професійної та практичної підготовки, посилення еколого-валеологічної спрямованості їхнього змісту, застосування дидактичних методів, які моделюють соціальний і предметний контекст майбутньої

еколого-валеологічної діяльності студентів. Аналіз навчальних програм засвідчує, що практично всі дисципліни, які викладають у педагогічних коледжах, містять матеріал, який може впливати на становлення еколого-валеологічної компетентності студентів. Особливо це стосується фахових дисциплін, які мають виразну професійну орієнтацію й за певних умов можуть суттєво впливати не тільки на формування професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів, але й на розвиток їхніх інтересів і нахилів щодо еколого-валеологічної компетентності, посилення спрямованості на майбутню еколого-валеологічну діяльність.

Висновки до першого розділу

Готовність майбутніх учителів початкової школи до розвитку в дітей екологічно й валеологічно мотивованої поведінки має бути результатом еколого-валеологічної підготовки педагогів, формування їхньої еколого-валеологічної компетентності, а становлення готовності до відповідної діяльності означає утворення системи таких мотивів, інтересів, установок, рис особистості, знань, досвіду практичної діяльності студентів, які, активізуючись, забезпечать можливість ефективно виконувати свої професійні функції, пов'язані з еколого-валеологічною діяльністю майбутнього вчителя початкової школи.

У дослідженні еколого-валеологічну компетентність майбутніх учителів початкової школи визначено як інтегровану характеристику професійних та особистісних якостей студентів, яка відзеркалює рівень сформованості еколого-валеологічних цінностей, їхню особистісну позицію щодо необхідності природоохоронної та здоров'язбережувальної діяльності, формує еколого-валеологічний тезаурус, забезпечує освоєння методів еколого-валеологічної діяльності в навколишньому середовищі; уміння та практичний досвід, що дають змогу майбутнім педагогам успішно здійснювати педагогічно орієнтовану еколого-валеологічну діяльність,

спрямовану на збереження здоров'я та охорону довкілля; здатність реалізовувати на практиці здоров'язбережувальні технології.

Теоретико-методологічною основою дослідження формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи є такі підходи: компетентнісний, який орієнтує вчителя початкової школи на формування в учнів екологічних та валеологічних знань, способів діяльності та ціннісного ставлення до природи і власного здоров'я за рахунок підсилення світоглядної, прикладної та практичної складових початкової освіти, а також урахування життєвого досвіду школярів молодших класів; особистісно-діяльнісний, який обґрунтовує вимоги до професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи з позицій особливостей їхнього психічного розвитку, принципів особистісно-орієнтованого навчання, а також технологій формування еколого-валеологічних знань, відповідних умінь і досвіду еколого-валеологічної діяльності; особистісний підхід зумовлений тим, що процес формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх педагогів трактується з урахуванням особистісної позиції кожного з учасників процесу; аксіологічний підхід, який розкриває сутність еколого-валеологічних цінностей як складової професійної компетентності, дає можливість визначити ряд еколого-валеологічних цінностей, якими мають оволодіти майбутні педагоги; системний підхід, котрий передбачає дослідження еколого-валеологічної компетентності майбутніх педагогів не ізольовано, як автономну одиницю, а передусім як взаємодію та зв'язки різних компонентів цілого, знаходження в системі цих відносин провідних тенденцій та основних закономірностей.

Формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи розуміємо як багатогранний, складний, суперечливий, поступовий процес неперервної, активної теоретичної й практичної діяльності студентів, спрямованої на здобування еколого-валеологічних знань, розвиток відповідних здібностей студентів, стійкої мотивації, вольових зусиль у ставленні до еколого-валеологічних проблем на тлі

позитивного емоційного ставлення, на формування переконань і відповідної поведінки в розв'язанні педагогічних, еколого-валеологічних, природоохоронних та здоров'язберезувальних завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акімова О. В. Формування творчого мислення в процесі рішення розумових задач / Ольга Вікторівна Акімова // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / Гол. ред. : Н. С. Побірченко та ін. – Умань, 2007. – Вип. 19. – С. 144-150.
2. Андрієвський Б. М. Професійна компетентність сучасного педагога / Б. М. Андрієвський // Педагогічні науки: [зб. наук. праць / ред. Є. С. Барбіна]. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2014. – С. 216-220.
3. Аніщенко О. В. Професійно-педагогічна компетентність вчителя у галузі наукової організації праці учнів / Олена Валеріївна Аніщенко // Інформаційні технології та засоби навчання, 2008 – № 2. – С. 6.
4. Архипова Л. П. Формирование эколого-валеологической готовности учителей в системе внутришкольного непрерывного повышения квалификации: автореф. дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 /Л. П. Архипова. Челябин. гос. пед. ин-т. – Челябинск, 2007. – 22 с.
5. Бех І. Д. Виховання особистості [У 2 кн. Кн. 2]. Особистісно орієнтований підхід: Науково-практичні засади / І. Д. Бех – К. : Либідь, 2003 – 344 с.
6. Бех І. Д. Особистісно-зорієнтоване виховання / І. Д. Бех.– К.: «ВПОЛ», 1998. – 236с.

7. Білецька Г. А. Екологічна компетентність майбутнього фахівця-аграрника / Г. А. Білецька // Зб. наук. пр. Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького. Сер.: Педагогічні та психологічні науки / Гол. ред. Є. М. Отапчук. – Хмельницький : НАДПСУ, 2013. – № 2 (67). – С. 24-30
8. Білецька Г. А. Теоретичні і методичні засади природничо-наукової підготовки майбутніх екологів у вищих навчальних закладах: дис. ... д-ра пед. наук / Галина Анатоліївна Білецька . – Вінниця. 2015. – 528 с.
9. Білик Л. І. Екологічна компетентність: інтегрований показник якості екологічної освіти / Н. В. Білик, Л. І. Чемерис, І. А. Старовойтенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/11_NPE_2014/Pedagogica/2_166021.doc.htm
10. Білик Л. І. Про стан екологічної підготовки студентів у технічному вузі / Л. І. Білик // Нові технології навчання. 2004. – № 37. – С. 126-132.
11. Білявський Г. О. Основи загальної екології / Г. О. Білявський, М. М. Падун, Р. С. Фурдуй. – К. : Либідь, 1995. – 365 с.
12. Бобко Л. О. Формування екологічної культури студентів вищої економічної школи у позанавчальній діяльності / Л. О. Бобко // Педагогіка і психологія професійної освіти. 2005. – № 4. – С. 67-71.
13. Бойчева М. М. Подготовка будущих учителей к экологическому воспитанию старшеклассников (на материалах работы педвузов Болгарии): дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Бойчева Мария Младенова. – К., 1994. – 240 с.
14. Бойчук Ю. Д. Компетентнісний підхід до формування еколого-валеологічної культури майбутнього вчителя / Ю. Д. Бойчук. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2009-07/09bydcft.pdf>
15. Бойчук Ю. Д. Теоретико-методичні основи формування еколого-валеологічної культури майбутнього вчителя: автореф. дис. ... д-ра пед. наук:

13.00.04 / Ю. Д. Бойчук ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Х., 2010. – 44 с.

16. Бондар С. Компетентність особистості – інтегрований компонент навчальних досягнень учнів / С. Бондар // Біологія і хімія в школі. 2003. – №2. – С. 8-9.

17. Бондаренко О. В. Формування готовності студентів природничо-географічних факультетів педагогічних університетів до краєзнавчої роботи з учнями : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / О. В. ондаренко; Республіканський вищий навчальний заклад «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта). – Ялта, 2009. – 21 с.

18. Бондаренко О. М. Формування валеологічної компетентності студентів педагогічних університетів у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Олена Миколаївна Бондаренко. – Київ. 2008. – 20 с.

19. Бровдій В. М. Екологічні проблеми України : навч. посіб. з екології /В. М. Бровдій, О. О. Гаца. – К. : МОН України, 2000. – 111 с.

20. Бровдій В. Світ, в якому ми хочемо жити / В. Бровдій, О. Гаца, Н. Куруц // Космос, Земля, Природа, Екологія, Людина. – К., 1997. – С. 29-37.

21. Бурцева Т. В. Формирование экологической компетентности будущего фармацевта на основе интеграции естественнонаучных дисциплин: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Бурцева Татьяна Владимировна. – Екатеринбург, 2009. – 199 с.

22. Вайда Т. С. Формування екологічної культури студентів педвузів засобами туристсько-краєзнавчої діяльності: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Вайда Тарас Степанович. – Херсон, 1998. – 226 с.

23. Васюкова Н. М. Позакласна робота з біології як засіб формування екологічної компетентності учнів / Н. М. Васюкова // Постметодика. 2011. – № 2. – С. 35-40.

24. Великий тлумачний словник сучасної української мови ; укладач і головний редактор В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.

25. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А. А. Вербицкий – М.: Высш. шк., 1991. – 207 с.
26. Гагарин А. В. Экологическая компетентность личности: психолого-акмеологическое исследование : [монография] / Александр Валерьевич Гагарин. – М. : Изд-во РУДН, 2011. – 160 с.
27. Галиева Г. М. Формирование экологической компетентности учащихся в процессе изучения естественнонаучных дисциплин на основе информационных технологий : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 - общая педагогика, история педагогики и образования / Гульназ Муллагалиева Галиева. – Казань. 2011. – 20 с.
28. Галиева Г. М. Формирование экологической компетентности учащихся в процессе изучения естественнонаучных дисциплин на основе информационных технологий : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Галиева Гульназ Муллагалиевна. – Казань, 2011. – 237 с.
29. Герасимчук О. Л. Формування екологічної компетентності майбутніх гірничих інженерів у процесі професійної підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / О. Л. Герасимчук; Житомирський державний університет імені Івана Франка. – Житомир, 2015. – 22 с.
30. Глуханюк В. М. Підготовка майбутнього вчителя технологій до екологічного виховання учнів основної школи у процесі вивчення фахових дисциплін: дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / В. М. Глуханюк ; Вінниц. держ. пед. універ. ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2011. – 261 с.
31. Глухова Г. Г. Аксиологічні засади формування екологічної культури студентів вищих технічних навчальних закладів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Г. Г. Глухова – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2008. – 23 с.
32. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям / С. У. Гончаренко. – Київ-Вінниця : ДОВ „Вінниця”, 2008. – 278 с.

33. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
34. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
35. Горова М. П. Поняття екологічної грамотності студентів у контексті сталого розвитку суспільства/ М. П. Горова.[Електронний ресурс] – Режим доступу:<http://nauka.zinet.info/30/Gorova.php>
36. Грезе О. В. Особливості формування екологічної свідомості у студентів гуманітарного та технічного напрямів підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 19.00.07 / Олена Володимирівна Грезе. – Київ, 2009. – 20 с.
37. Грейда Н. Б. Формування екологічної культури студентів природничо-географічного факультету вузу: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Наталія Богданівна Грейда. – Луцьк, 1997. – 200 с.
38. Грищенко С. М. Геоінформаційні технології як засіб формування екологічної компетентності майбутніх інженерів гірничого профілю : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.10 / Світлана Миколаївна Грищенко; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т інформ. технологій і засобів навчання. – Київ, 2015. – 21 с.
39. Гуревич Р. С. Інформаційна культура – важлива складова загальної культури особистості / Р. С. Гуревич // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми // Зб. наук. пр. – Випуск 4 / Редкол.: І. А. Зязюн (голова) та ін. – Київ-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2004. – С. 42-47.
40. Гуревич Р. С. Педагогічна компетентність і професіоналізм педагога / Р. С. Гуревич // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць / Редкол. : І. А. Зязюн (голова) та ін. – Київ-Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2011. – Випуск 28. – С. 9-14.
41. Гуренкова О. В. Формування екологічної компетентності майбутніх фахівців водного транспорту в умовах кредитно-модульної системи навчання

[Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Ольга Володимирівна Гуренкова; АПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – К., 2009. – 20 с.

42. Демчук О. О. Удосконалення шляхів екологічної освіти та виховання молоді в Вінницькій області / О. О. Демчук // Всеукраїнська науково-практична конференція «Форми і методи екологічної освіти в Україні», 29-30 вересня 1998 р. : Зб. тез, доп. та виступів / упоряд.: С. К. Черних, А. Є. Вербін; Луган. держ. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, – Луганськ, 1998. – 96 с.

43. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>

44. Державний стандарт початкової загальної освіти (проект) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti>

45. Джам О. А. Екологічна компетентність як показник якості екологічної освіти та екологічної безпеки у системі принципів і стратегій сталого розвитку / О. А. Джам // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна серія «Екологія», –Вип. 14. 2016 – С. 102-105.

46. Дорошенко А. Л. Педагогические условия формирования валеологической компетентности у студентов вуза : автореф. дисс. ... канд. пед. наук. / Александр Лукьянович Дорошенко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dissercat.com/content/pedagogicheskie-usloviya-formirovaniya-valeologicheskoi-kompetentnosti-u-studentov-vuza#ixzz58OvejBSy>

47. Дрожик Л. В. Еколого-валеологічні знання як невідомий компонент еколого-валеологічної компетентності майбутнього вчителя / Л. В. Дрожик // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 2012. – № 2. – С. 124-127.

48. Дрожик, Л. В. Інтегрований підхід до формування еколого-валеологічної компетентності майбутнього вчителя / Л. В. Дрожик, І. М. Щербак // Актуальні проблеми державного управління педагогіки та психології : зб. наук. пр. – Херсон : Херсонський нац. техн. ун-т, 2015. – Вип. 1, Т. 3. – С. 29-32.

49. Екологічне виховання учнів : посіб. для вчителів / [уклад.: П. М. Щербань, Є. І. Коваленко, Т. Д. Пінчук та ін. ; ред. П. М. Щербань]. – Ніжин : Вид-во. НДПУ, 2003. – 238 с.

50. Енциклопедія освіти / [гол. ред. В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

51. Ермаков, Д. С. Формирование экологической компетентности учащихся: теория и практика / Д. С. Ермаков. – М. : МИОО, 2009. – 180 с.

52. Єфименко Н. П. Особливості формування екологічної культури студентів вищих технічних закладів освіти: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Нонна Петрівна Єфименко. – Харків, 2000. – 197 с.

53. Жданова С. А. Формирование экологической компетентности специалиста дошкольного образовательного учреждения в процессе повышения квалификации: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.08 / Светлана Александровна Жданова. – Шуя, 2009. – 261 с.

54. Зверев И. Д. Экологическое образование и воспитание: узловые вопросы /И. Д. Зверев // Экологическое образование: концепции и технологии : сб.науч.тр. – Волгоград : Перемена, 1996. – С.72-81.

55. Зимняя И. А. Ключевые компетенции как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании / И. А. Зимняя – М., 2004. – 180 с.

56. Зуев П. В. Развитие эколого-валеологической компетенции на основе проектно-исследовательской деятельности учащихся в процессе обучения естествознанию / Петр Владимирович Зуев, Татьяна Анатольевна Плотникова [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

http://journals.uspu.ru/attachments/article/754/Педагогическое%20образование%20в%20России_8_2014_ст.%2042.pdf

57. Зязюн І. А. Наукове осмислення освітнього простору культури в педагогічній теорії / І. А. Зязюн // Імідж сучасного педагога. Науково-практичний освітньо-популярний часопис. 2006. – № 5-6. – С. 12-16.

58. Іванова С. В. Розвиток професійної компетентності вчителів біології у закладах післядипломної освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / С. В. Іванова ; Житомирський. держ. ун-т ім. І. Франка. – Умань, 2012. – 18 с.

59. Іванців О. Я. Підготовка студентів біологічних факультетів університетів до педагогічної діяльності в процесі вивчення фахових дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / О. Я. Іванців ; Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2000. – 18 с.

60. Іщенко В. І. Підготовка майбутнього вчителя природничих дисциплін до самоосвітньої діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Володимир Іванович Іщенко . – Черкаси : Б.в., 2009 . – 20 с.

61. Казанішена Н. В. Аналіз складових готовності студентів до екологічного виховання школярів / Н. В. Казанішена // зб. матеріалів наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження К. І. Геренчука [«Наукова спадщина К. І. Геренчука у контексті природничих досліджень»], (Кам'янець-Подільський, 14-16 грудня 2004 р.). – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2005. – С. 47-57.

62. Казанішена Н. В. Підготовка майбутнього вчителя початкових класів до екологічного виховання молодших школярів : дис ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Наталія Вікторівна Казанішена; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Вінниця : Б.в., 2011.– 256 с.

63. Карпова Л. Г. Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Карпова Лариса Георгіївна. – Х., 2003. – 167 с.

64. Книш Т. В. Валеологічна підготовка майбутніх вихователів дошкільних закладів освіти: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Тетяна Валентинівна Книш. – Київ. 2001. – 19 с.

65. Книш С. І. Інноваційні педагогічні технології у еколого-валеологічній підготовці майбутніх вчителів фізичного виховання / С. І. Книш // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова Випуск 3(70). 2016. – С. 36-38.

66. Колесник М. О. Екологічне виховання учнів на засадах глибинної екології в процесі вивчення біології; автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Колесник Марина Олександрівна. – Тернопільський державний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, – Тернопіль, 2003. – 20 с.

67. Коломієць А. М. Інформаційна культура вчителя початкових класів. Монографія / А. М. Коломієць – Вінниця: ВДПУ, 2007. – 379 с.

68. Колонькова О. О. Формування екологічної компетентності у студентів-екологів / О. О. Колонькова // Педагогічний процес: теорія і практика. [зб. наук. праць]. – К.: «ЕКМО», 2007. – Вип. 1. – С. 55-64.

69. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світов. досвід та укр. перспективи : колектив. моногр. / під заг. ред. О. В. Овчарук ; М-во освіти і науки України ; Програма розвитку ООН у рамках проекту «Освітня політика та освіта «рівний – рівному». – К. : К.І.С, 2004. – 112 с.

70. Концепція екологічної освіти України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://shkola.ostriv.in.ua/publication/code-148b3b2021c2c/list-b407a47b26>

71. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В. Г. Кремень – К. : Грамота, 2005. – 448 с.

72. Кремень В. Особистісно-розвивальне навчання як науковий пріоритет // Рідна школа. 1998. – №11. – С. 14-17.

73. Кузьмина Н. В. Акмеологическая теория повышения качества подготовки специалистов образования / Н. В. Кузьмина. – М., 2001. – 82 с.

74. Куриленко Н. В. Поняття про екологічну компетентність, її структуру та умови формування у процесі навчання фізики учнів основної школи / Н. В. Куриленко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 3 : Фізика і математика у вищій і середній школі. 2013. – Вип. 12. – С. 30-38. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_3_2013_12_7.

75. Куриленко Н. В. Формування екологічної компетентності учнів основної школи у процесі навчання фізики : автореф. ... дис. ... канд. пед. наук 13.00.02 – теорія та методика навчання (фізика) / Наталія Валентинівна Куриленко. – Кіровоград, 2015. – 20 с.

76. Курманов А. В. Уровни и критерии экологической компетентности студентов колледжа / А. В. Курманов // Среднее проф. образование : ежемесячный теоретический и научно-методический журнал. 2011. – № 12. – С. 43-44.

77. Курняк Л. М. Формування екологічної культури студентської молоді в умовах системних трансформацій в сучасній Україні : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : спец. 09.00.10 «Філософія освіти» / Л. М. Курняк. – К., 2007. – 19 с.

78. Куцевол О. М. Інноваційні форми й методи організації самостійної роботи студентів у контексті методичної підготовки майбутніх учителів літератури / О. М. Куцевол // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, проблеми : зб. наук. праць. – Вип. 11. – К.; Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2006. – С. 284-290.

79. Лазебна О. М. Дослідження формування активної екологічної позиції школярів / О. М. Лазебна // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : Зб. наук. пр.–Вип. 8, кн. 2 / ред.: О. В. Сухомлинська; Ін-т пробл. виховання Акад. пед. наук України. – К., 2005. – 390 с.

80. Левків С. П. Формування екологічної компетентності учнів на уроках біології / С. П. Левків // Модернізація вищої освіти в Україні та за

кордоном :збірник наукових праць / за заг. ред. С. С. Вітвицької, Н. М. Мирончук. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014.

81. Левчук Н. В. Біологічна і соціальна екологія : Навч. посібник / Н. В. Левчук, О. Макодай.– Вінниця : Планер, 2006. – 101 с.

82. Левчук Н. Формування позитивної мотивації старшокласників до вивчення екологічних проблем / Н. Левчук // Біологія і хімія в школі. 1998. – №1. – С. 21-23.

83. Лейко С. В. Поняття «компетенція» та «компетентність»: теоретичний аналіз / С. В. Лейко // Педагогіка. – Вип. 12. – С. 128-135.

84. Липова Л. Екологічна компетентність особистості в умовах фундаменталізації освіти / Л. Липова, Т. Лукашенко, В. Малишев // Український науковий журнал «Освіта регіону» – №1. 2012. – С.277. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/767>

85. Логвінова Я. О. Потенціал природничих дисциплін у формуванні екологічної компетентності особистості майбутнього викладача біології / Я. О. Логвінова.[Електронний ресурс]. – Режим доступу:[http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Sitimn_2012_29_76.pdf)

[bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Sitimn_2012_29_76.pdf](http://irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Sitimn_2012_29_76.pdf)

86. Логвінова Я. О. Формування екологічної компетентності майбутнього викладача біології в процесі вивчення природничих дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Я. О. Логвінова; Кіровогр. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2014. – 20 с.

87. Луговий В. І. Інформаційне забезпечення вищої школи України / В. Луговий, Н. Халікян // Вища освіта України. 2007. – №3. – С. 48-51.

88. Лукашенко Т. Ф. Екологічна компетентність як важливий чинник професіоналізму студентів / Т. Ф. Лукашенко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Педагогіка, психологія, філософія. 2013. – Вип. 192(2). – С. 351-357.

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_ped_2013_192\(2\)_52](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_ped_2013_192(2)_52)

89. Лукашенко Т. Ф. Формування екологічної компетентності майбутніх інженерів хімічних спеціальностей у процесі вивчення фахових дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Т. Ф. Лукашенко; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – Київ, 2014. – 21 с.

90. Лук'янова Л. Б. Екологічна компетентність майбутніх фахівців : навч.-метод. посіб. / Л. Б. Лук'янова, О. В. Гуренко; Ін-т пед. освіти дорослих АПН України, Київ. держ. акад. водн. трансп. ім. П.Конашевича-Сагайдачного. – К.; Ніжин : ПП Лисенко, 2008. – 243 с.

91. Львовочкіна А. М. Моделювання розвитку екологічної культури студентської молоді / А. М. Львовочкіна. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mdu.edu.ua/spaw2/uploads/files/Львовочкіна%20А.%20М..pdf>

92. Львовочкіна А. М. Психологія розвитку екологічної культури студентської молоді : автореф. дис. ... д-ра псих. наук 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / Антоніна Михайлівна Львовочкіна. – Київ, 2013. – 42 с.

93. Магазинщикова І. П. Екологічна компетентність випускника як мета екологізації вищої лісотехнічної освіти / І. П. Магазинщикова // Науковий вісник НЛТУ України. 2010. – Вип. 20.12 – С. 337-345.

94. Макаренко А. С. Книга для батьків / А. С. Макаренко – К.: Рад. школа, 1980. – 327 с.

95. МакКлелланд Д. Мотивация человека / Д. МакКлелланд. – Спб.: Питер, 2007. – 672 с.: ил. – (Серия «Мастера психологии»).

96. Малаканова Л. В. Оцінювання професійного становлення майбутнього вчителя у процесі вивчення курсу «Основи педагогічної майстерності»: автореф. дис. ... канд. пед. наук. 13.00.04 / Харківський держ. педагог. ун-т ім. Г. С. Сковороди / Л. В. Малаканова. – Харків, 2000. – 14 с.

97. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова – М., 1996. – 190с.

98. Маркова А. К. Формирование мотивации учения: Книга для учителя / А. К. Маркова, Т. А. Матис, А. Б. Орлов. – М. : Просвещение, 1990. – 192 с.
99. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М.: РАГС, 1996. – 308 с.
100. Марочко Г. С. Формування екологічної культури учнів ПТУ в процесі вивчення предметів професійно-технічного циклу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01. «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Г. С. Марочко. – К., 1996. – 24 с.
101. Марченко Л. І. Процесуальне забезпечення формування екологічної компетентності студентів аграрного коледжу / Л. І. Марченко // Проблеми освіти : науково-методичний збірник. 2010. – № 62. – С. 64–68.
102. Маршицька В. В. Сутнісні характеристики екологічної компетентності учнів початкової школи / В. В. Маршицька // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: [зб. наук. праць]. – Київ, 2005. – Кн. 2. – Вип. 8. – С. 20 – 24.
103. Матеюк О. П. Формування екологічної культури майбутніх економістів як складової професійної підготовки на засадах сталого розвитку : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04. «Теорія і методика професійної освіти» / О. П. Матеюк. – Вінниця, 2008. – 20 с.
104. Мельниченко Р. К. Екологічна компетентність вчителя як передумова здійснення неперервної екологічної освіти і виховання / Р. К. Мельниченко, В. В. Танська // Наукові записки КДПУ. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти / ред. кол.: С. П. Величко [та ін.]. Кіровоград : КДПУ, 2013. – Вип. 4, ч. 2. – С. 271-275.
105. Назаренко Н. В. Методичні засади використання педагогічних технологій у навчанні природничих дисциплін студентів біологічних спеціальностей : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Н. В. Назаренко ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2007. – 20 с.
106. Найдьонова Г. Г. Формування екологічної компетентності учнів 7-9 класів у процесі просвітницької діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук :

13.00.07 / Г. Г. Найдьонова; НАПН України, Ін-т проблем виховання. – Київ, 2015. – 20 с.

107. Науменко Г. Г. Освіта як системний чинник формування екологічної культури майбутніх вчителів: автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.10 / Г. Г. Науменко. Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2009. – 20 с.

108. Національна Доктрина Розвитку Освіти України у XXI столітті. Міністерство освіти і науки України. Академія педагогічних наук України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>

109. Немченко Н. В. Формування екологічного світогляду старшокласників ліцею медико-біологічного профілю : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Наталя Володимирівна Немченко. – К., 2007. – 20 с.

110. Немченко Н. В. Формування екологічної компетентності як показник якості екологічної освіти / Н. В. Немченко // Освіта на Луганщині. 2012. – № 2. – С. 19-22.

111. Овсянникова Н. П. Формирование экологической компетентности старших школьников на основе исследовательской деятельности в естественнонаучном образовании : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Овсянникова Наталия Павловна ; – Екатеринбург. 2011. – 20 с.

112. Олійник Н. Ю. Формування екологічної компетентності студентів гідрометеорологічного технікуму у процесі навчання інформаційних технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Олійник Наталія Юріївна ; Українська інженерно-педагогічна академія. – Х., 2005. – 19 с.

113. Оніпко В. В. Теоретико - методичні засади підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін до професійної діяльності у профільній школі : автореферат дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / В. В. Оніпко ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси, 2012. – 40 с.

114. Оцінювання сформованості екологічних компетентностей: Навчально-методичний посібник / В. П. Карпенко, І. І. Мостов'як, Т. М. Пушкарьова-Безділь. – УНУС, 2017. – Одеса: НУ «ОМА», 2017. – 59 с.
115. Павленко І. Г. Формування екологічної культури молодших школярів засобами мистецтва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / І. Г. Павленко. – Луганськ, 2002. – 20 с.
116. Педагогіка: Навчальний посібник / В. М. Галузьяк, М. І. Сметанський, В. І. Шахов. – 2-е вид., випр., і доп. – Вінниця: «Книга-Вега», 2003. – 416 с.
117. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюна. – К.: Вища школа, 1997. – 349 с.
118. Петрук В. А. Використання нетрадиційних занять у процесі формування професійної компетентності майбутніх випускників технічних ВНЗ / В. А. Петрук // Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. – Серія : Педагогіка і психологія : Зб. наук. праць – Вінниця : ПП «Едельвейс і К», 2007. – № 21. – С. 246-250.
119. Пехота О. М. Особистісно орієнтоване навчання: підготовка вчителя: Монографія. – 2-ге вид., доп. та перероб. / О. М. Пехота, А. М. Старєва – Миколаїв: Іліон, 2006. – 272 с.
120. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук. метод. посібн. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. – К. : Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с.
121. Пометун О. Інтерактивні технології навчання : теорія, практика, досвід / О. Пометун, Л. Пироженко. – К., 2002. – С. 55-61.
122. Пометун О. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти / О. Пометун // Рідна школа. 2005. – № 1. – С. 65-69.
123. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О. І. Пометун //

Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / За заг.ред. О. В. Овчарук. – К.: КІС. 2004. – С. 16-25.

124. Пріоритетні напрями наукових досліджень НАПН України на 2018–2022 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://naps.gov.ua/ua/press/announcements/1315/>

125. Прокопенко О. Екологічне виховання у процесі вивчення біології / О. Прокопенко, Т. Демидова // Рідна школа. 2005. – № 3. – С. 72-75.

126. Професійна освіта : Словник : навч. пос. [Уклад. С. У. Гончаренко та ін.]; За ред. Н. Г. Ничкало. – К. : Вища школа, 2000. – 149 с.

127. Пруцакова О. Л. До проблеми формування екологічної компетентності школярів / О. Л. Пруцакова // Вісник Черкаського університету. 2009. – Вип. 162. – С. 132-138.

128. Пруцакова О. Л. Формування основ екологічної культури учнів 5-8 класів засобами дидактичної гри : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / О. Л. Пруцакова. – К., 2002. – 20 с.

129. Пруцакова О. П. Сутність та види екологічної компетентності / О. П. Пруцакова // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Зб. наук. пр. Вип. 8, кн. 2 / ред.: О. В. Сухомлинська; Ін-т пробл. виховання. Акад. пед. наук України. – К., 2005.– 390 с.

130. Пустовіт Г. П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах : моногр. / Г. П. Пустовіт. – К.-Луганськ : Альма-матер, 2004. – 540 с.

131. Равен Дж. Компетентность в современном обществе. Выявление, развитие и реализация / Джон Равен. – М.: «Когито центр», 2002. – 396 с.

132. Розов Н. С. Философия гуманитарного образования / Н. С. Розов. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 1993.

133. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн.– СПб. : ЗАО «Изд-во «Питер», 1999. – 720 с. – (Серия «Мастера психологии»).

134. Руда О. Ю. Формування екологічних знань студентів медичного коледжу у процесі вивчення біологічних дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / О. Ю. Руда ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2010. – 20 с.

135. Руденко Л. Д. Взаємодія школи і сім'ї як умова формування екологічної компетентності підлітків / Л. Д. Руденко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: [зб. наук. праць]. – Київ, 2005. – Вип. 8. – Кн. 2. – С. 25-27.

136. Селевко Г. Компетентности и их классификация / Г. Селевко // Народное образование. 2004. – № 4. – С. 138-143.

137. Сисоєва С. О. Європейські вимоги до критеріїв ефективності професійної підготовки фахівців / Світлана Олександрівна Сисоєва. Акмеологія – наука XXI століття : матер. IV Міжнародної науково-практичної конференції, 30 трав. 2014 р., – Київ. – С. 36-47.

138. Січко І. Екологічна компетентність як професійна складова підготовки майбутніх вчителів початкових класів / І. Січко // Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2013. – № 7. – С. 205-209. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2013_7_33

139. Скороход Т. І. Формування готовності майбутніх учителів природничих дисциплін до виховання в учнів здорового способу життя : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / С. В. Іванова ; Кіровоградський держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. – Кіровоград. 2011. – 18 с.

140. Слатвінська О. А. Застосування інноваційних педагогічних технологій в програмах формування екологічної компетентності учнів ПТНЗ / О. А. Слатвінська // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. № 20 (279), 2013. – С. 109 - 115.

141. Сластенин В. А. Основные тенденции развития современной образовательной политики / В. А. Сластенин // Педагогическое образование и наука. 2005. - № 3. – С. 46-49.

142. Совгіра С. В. Теоретико-методичні основи формування екологічного світогляду майбутніх учителів у вищих педагогічних навчальних закладах: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / С. В. Совгіра; Луган. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – Луганськ, 2009. – 40 с.

143. Солошич І. О. Формування екологічної компетентності у майбутніх технічних фахівців у галузі транспортних технологій при викладанні економічних дисциплін / І. О. Солошич, Д. О. Державець // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закл. освіти : зб. наук. пр. 2013. – Вип. 7 (50). - С. 177-180.

144. Степанюк А. В. Екологізація змісту біологічної освіти в умовах профільного навчання / А. В. Степанюк, О. С. Троцька // Організація і впровадження профільної освіти в класах природничо-математичного напрямку навчання : матеріали всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ndcsoippro.at.ua/forum/10-2-1>

145. Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. – К.: «К.І.С.», 2003. – 296 с.

146. Стрижак Н. І. Методичні особливості формування екологічної компетентності у студентів лісотехнічних коледжів /Наталія Іванівна Стрижак / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/school/technol/728/>

147. Стрижак Н. І. Особливості структури, змісту і рівнів сформованості екологічної компетентності майбутніх техніків лісового господарства / Н. І. Стрижак // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка / Терноп. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль : [б. в.], 2013. Серія: педагогіка. 2013. – № 2. – С. 38-42.

148. Танська В. В. Підготовка майбутнього вчителя біології до екологічної освіти старшокласників : автореф. дис. ... канд. пед. наук:

13.00.04 / В. В. Танська; Житомир. держ. ун-т ім. І.Франка. – Житомир, 2006. – 20 с.

149. Тарасенко Г. Виховний потенціал учителя в контексті його професійної культури / Г. Тарасенко // Рідна мова : освітній кварталник Українського вчительського товариства у Польщі. 2012. – № 17. – С. 34-43.

150. Тарасенко Г. С. Екологічна естетика в системі професійної підготовки вчителя: Монографія / Г. С. Тарасенко – Вінниця, 1997. – 112 с.

151. Тарасенко Г. С. Естетико-екологічна культура вчителя в контексті соціокультурних пріоритетів професійної освіти / Г. С. Тарасенко // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми. – Київ-Вінниця, 2002. – Вип. 2. – С. 91-97.

152. Тарасенко Г. С. Естетична цінність природи в системі стратегічних орієнтирів екологічного виховання / Г. С. Тарасенко // Педагогіка і психологія. 1997. – № 1. – С. 170-177.

153. Тарасенко Г. С. Її величність гра: теорія і методика організації дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : збірник статей / за ред. Г. С. Тарасенко. – Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2009. – 322 с.

154. Тарасенко Г. С. Формування естетико-екологічної культури вчителя : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Тарасенко Галина Сергіївна. – К., 1996. – 453 с.

155. Титаренко Л. М. Формування екологічної компетентності студентів біологічних спеціальностей університету : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Титаренко Лариса Миколаївна. – К., 2007. – 210 с.

156. Трубник І. В. Підготовка майбутніх вихователів до формування екологічно мотивованої поведінки старших дошкільників : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / І. В. Трубник ; Республікан. вищ. навч. закл. «Крим. гуманітар. ун-т». – Ялта, 2009. – 20 с.

157. Філянiна Н. М. Екологiчна класика й екологiчна грамотнiсть / Н. М. Філянiна / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.apfs.in.ua/v7_2015/37.pdf

158. Флешар Е. Дидактичнi основи пiдготовки студентiв – майбутнiх вчителiв бiологiї до реалiзацiї екологiчної освiти: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Е. Флешар ; Нац. пед. ун-т iм. М.П. Драгоманова. – К., 1999. – 41 с.

159. Формування екологiчної компетентностi школярiв : наук.-метод. посiбник / Н. А. Пустовiт, О. Л. Пруцакова, Л. Д. Руденко, О. О. Колонькова. – Київ, «Педагогiчна думка», 2008. – 64 с.

160. Формування професiйної компетентностi фахiвця сфери послуг i туризму : навчально-методичний посiбник / [В. Т. Лозовецька, Л. Б. Лук'янова, Л. В. Козак та iн.] ; заг. ред. Лозовецької В. Т. – К., 2010. – 382 с.

161. Хрипунова А. Л. Формування екологiчної компетентностi майбутнiх iнженерiв - фахiвцiв цивiльного захисту : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Алiна Леонiдiвна Хрипунова ; Харкiвський нацiональний педагогiчний ун-т iм. Г. С. Сковороди. – Х., 2009. – 20 с.

162. Хроленко М. В. Формування екологiчної свiдомостi майбутнiх вчителiв початкових класiв : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / М. В. Хроленко ; Нац. пед. ун-т iм. М. П. Драгоманова. – К., 2007. – 20 с.

163. Хуторской А. В. Современная дидактика : Учеб. пособие. 2-е изд., перераб. / А. В. Хуторской. – М. : Высш. шк., 2007. – 639 с.

164. Хуторской А. В. Технология проектирования ключевых и предметных компетенций / А. В. Хуторской // Инновации в общеобразовательной школе. Методы обучения. Сборник научных трудов / Под ред. А. В. Хуторского. – М. : ГНУ ИСМО РАО, 2006. – С. 65-79.

165. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы / А. В. Хуторской // Народное образование. 2003. – №2. – С.58-64.

166. Чернікова О. В. Підготовка майбутніх учителів біології до формування екологічної культури старшокласників : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / О. В. Чернікова. Південноукраїнський державний педагогічний університет (м. Одеса) імені К. Д. Ушинського, Одеса, 2004. – 21 с.

167. Шапран Ю. П. Екологічна компетентність майбутніх учителів біології: її сутність та діагностика / Ю. П. Шапран // Zbiór raportów naukowych. «Postępy w nauce w ostatnich latach. Nowych rozwiązań». (28.12.2012 - 30.12.2012) – Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2012. – 100 str.

168. Шапран Ю. П. Сутнісні ознаки, структурні компоненти і вимірювання екологічної компетентності студентів-біологів педагогічного університету / Ю. П. Шапран // Педагогічна освіта: теорія і практика. Зб. наук. праць. м. Кам'янець-Подільський. – Вип. 18 (1-2015). – С. 320-325. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://science.kpnu.edu.ua/portfolio/pedahohichnaosvita-teoriya-i-praktyka.html>

169. Шахов В. І. Базова педагогічна освіта майбутнього учителя: загальнопедагогічний аспект : моногр. / В. І. Шахов. – Вінниця : Едельвейс, 2007. – 383 с.

170. Швед М. С. Розвиток екологічного мислення студентів університету в процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Швед Марія Степанівна. – Львів, 1997. – 211 с.

171. Шмалей С. В. Еколого-валеологічна професійна підготовка / С. В. Шмалей. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://book.net/index.php?p=achapter&bid=6251&chapter=1>

172. Шмалей С. В. Система екологічної освіти в загальноосвітній школі в процесі вивчення предметів природничо-наукового циклу : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / С. В. Шмалей; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2005. – 44 с.

173. Юмашева Л. В. Экологическая компетенция и экологическая компетентность как интегрированный результат экологического образования / Л. В. Юмашева, И. Л. Перфилова, Т. В. Соколова // Интернет-журнал ICSEE. 2012. – № 7 (июль). – С. 157-160.

174. Ясінська А. Психолого-педагогічні умови організації екологічного виховання старших школярів / А. Ясінська // Рідна школа. 2003. – № 3. – С. 13-15.

175. Bowden John. Competency – Based Education – Neither a Panacea nor a Pariah. 2001. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.crm.hct.ac.ae/events/archive/tend.018.bowden.html.

176. Khatoon Z. In-service teachers' perception about their competencies in delivery of biology lessons / Zakia Khatoon, Muhammad Tayyab Alam, Maqsud Alam Bukhari, Muhammad Mushtaq // International Journal of Asian Social Science, 2014, 4 (7) – P. 820-834. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.aessweb.com/pdf-files/ijass-2014-4\(7\)-820-834.pdf](http://www.aessweb.com/pdf-files/ijass-2014-4(7)-820-834.pdf)

177. Nasrutdinova L. S. Activities-Based Teaching to Build Environmental Competence of Students / L. S. Nasrutdinova // Engineering education. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.aeer.ru/filesen/io/m13/art_14.pdf

178. Rudyshyn S. Development of University Students' Ability to Understand the World Scientific Pattern / S. Rudyshyn, I. Koreneva // The Advanced Science Journal. United States. ISSN 22219-746X. 2014. – ISSUE 5. – P. 7-12.

179. Shlyundt S. A. Formation of ecological competence of students, as the direction of the implementation the Bologna agreement / S. A. Shlyundt // International Journal Of Applied And Fundamental Research. 2014. – № 3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sciencesd.com/pdf/2014/3/24610.pdf>

РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА ЕКОЛОГО-ВАЛЕОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

2.1. Компоненти, критерії та рівні еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів

Для подальшого дослідження проблеми формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи необхідно з'ясувати структуру досліджуваного поняття.

Варто зазначити, що досі в науковій літературі немає чітко визначеної структури поняття «еколого-валеологічна компетентність».

Очевидно, що ця компетентність особистості має певні елементи, притаманні іншим компетентностям чи компетентності загалом.

Оскільки компетентність як складне особистісне утворення має комплексний характер, Європейські експерти пропонують такі її структурні

компоненти: знання, пізнавальні навички, практичні навички, відношення, емоційна сфера, система цінностей та етика, мотивація [125].

Усі різновиди компетентностей, у тому числі й екологічна, є видовими поняттями щодо родового поняття «компетентність», тому вони повинні мати однакову структуру та включати когнітивний, діяльнісний і особистісний компоненти, вважає Н. Куриленко. Когнітивний компонент охоплює систему екологічних знань, що лежить в основі екологічного світогляду і виражається у світосприйнятті, світовідчутті і світорозумінні людини. Діяльнісний компонент забезпечує опанування учнем світоглядних знань у процесі формування природничо-наукової картини світу на основі наукових знань про природу, які є основою для формування екологічної культури й поведінки школярів у природі. Особистісний компонент спрямований на усвідомлення себе частиною природи через формування екопсихологічної свідомості, забезпечує усвідомлення необхідності ведення здорового способу життя та його ролі для саморозвитку й самореалізації особистості, сприяє формуванню особистісної компетентності школярів; забезпечує усвідомлення учнями сутності людини, норм її поведінки в природному середовищі [74].

Схарактеризуємо підходи інших науковців до визначення структури досліджуваного чи близьких до досліджуваного понять.

Так, наприклад, Г. Глухова визначає систему критеріїв екологічної культури студента: екологічна спрямованість; культура сприйняття природи; екологічний досвід; мотиваційно-вольова готовність до активної еколого-зберігальної діяльності; здатність до рефлексії [31].

До компонентів екологічної культури А. Львовчіною віднесено екологічну грамотність, екологічну освіченість та екологічну компетентність, що формуються на певних етапах. Для ефективного проходження цих етапів потрібні певні умови, що сприятимуть формуванню екологічної грамотності, освіченості, компетентності та екологічної культури загалом [91].

Необхідним структурним елементом екологічного виховання

М. Колесник вважає емоційно-почуттєву сферу особистості. На емоційну основу накладається раціональне відображення дійсності, тобто, відбувається саморефлексія та саморегуляція особистості. Такий процес сприяє формуванню ставлення особистості до навколишнього середовища, закладає підґрунтя до моделювання особистої поведінки з погляду її екологічної доцільності [66].

Необхідними для формування в студентів наукового світогляду О. Руда вважає екологічні знання, які сприяють правильному розумінню різноманітних процесів та природних явищ, закономірностей функціонування живих організмів, їхніх угруповань та біосфери загалом як глобальної екологічної системи, стимулюють розвиток інтересу до їхнього пізнання та турботу про охорону навколишнього середовища. Відтак, завданням підготовки майбутніх фахівців сучасного типу є підвищення рівня їхніх біологічних й екологічних знань, професійної кваліфікації. Ці проблеми розв'язують насамперед у процесі вивчення студентами коледжів біологічних і фахових дисциплін [134]. Погоджуючись з науковцем, вважаємо когнітивний компонент необхідним у структурі досліджуваного поняття.

На думку науковця, у загальнонауковому тлумаченні екологічні знання виражають узагальнений досвід людства, який охоплює факти, принципи, ідеї, поняття, закони, гіпотези, теорії, висновки. В особистісному сенсі екологічні знання є частиною досвіду особистості, який охоплює відомості про певні явища чи процеси та ставлення індивіда до них. Психолого-педагогічні аспекти формування екологічних знань охоплюють такі складові навчання, як цілі та зміст навчання, організаційно-педагогічний вплив, мотивацію та здатність студентів до навчання, термін навчання. Отже, формування екологічних знань студентів потребує організації, керування та контролю навчально-виховної діяльності [134].

Такі особистісні компоненти екологічного світогляду визначено С. Совгірою: емоційний, пізнавальний, мотиваційно-ціннісний, практично-діяльнісний. Особистісні компоненти екологічного світогляду майбутніх

учителів досить тісно переплітаються із фаховими, формування яких передбачає спеціальну підготовку педагога: засвоєння ним знань і розвиток здібностей, які дають змогу здійснювати педагогічну діяльність та природоохоронну роботу. Фаховими компонентами екологічного світогляду майбутніх педагогів є теоретичні екологічні знання; відповідні вміння й навички, активна екологічна позиція, які сприяють педагогічній діяльності та природоохоронній роботі [142].

Водночас, у структурі екологічного світогляду майбутнього вчителя С. Совгіра визначає когнітивний, аксіологічний та праксеологічний компоненти. На основі визначених структурних компонентів екологічного світогляду майбутнього вчителя в процесі висвітлення їхнього змісту і функцій обґрунтовано його типи як показники сформованості знань, поглядів і переконань у майбутніх учителів на взаємодію людини та природи: антропоцентричний, ситуативний, екоцентричний, які відрізняються за поглядами особистості на місце в природі, ставлення до екологічних проблем та їхнього розв'язання [142]. Така позиція є близькою до нашої, однак, структура еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи є ширшою від структури екологічного світогляду особистості.

І. Трубник, зокрема, визначає структурні компоненти та критерії готовності майбутніх вихователів до формування екологічно мотивованої поведінки дітей: мотиваційний (наявність потреб і мотивів взаємодії з природним довкіллям, свідоме еколого-педагогічне самовдосконалення), теоретичний (природничі знання – глобальний, державний, регіональний рівні; науково-методичні знання) та практичний (уміння діагностувати рівень екологічної вихованості дітей; уміння розробляти еколого-педагогічні системи; уміння творчо використовувати різні види діяльності дітей у природі та еколого-розвивальне середовище) [156]. Визначені критерії є важливими у визначенні структури еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Оригінальну структуру екологічної культури, яка містить такі елементи, запропонувала Е. Флешар: уміння бачити особливість і складність явищ у природі та віднаходити в них головні залежності й закономірності; збагачення знань про навколишнє середовище (цілісно); здатність логічно мислити, що гарантує екологічну безпеку; уміння відповідно діяти в навколишньому середовищі; формування позитивних етичних позицій; здатність брати повну відповідальність за охорону природи. Загалом науковець вважає, що екологічна культура охоплює: елементи охорони навколишнього середовища; природні методи охорони здоров'я, особливо коли йдеться про психофізичну рівновагу людини, гармонію взаєностосунків людини з природою та самозахист від стресів; життя в злагоді з довкіллям, повне зовнішньої та внутрішньої гармонії [158].

У структурі екологічної свідомості студентів М. Хроленко розрізняє такі компоненти: пізнавально-емоційний, інтелектуальний, компонент спрямованості та діяльнісно-поведінковий. Пізнавально-емоційний компонент охоплює основні пізнавальні процеси (відчуття, сприйняття, пам'ять, мислення, уявлення), з допомогою яких студенти збагачують свої знання та емоційно-вольову сферу. Інтелектуальна складова – це сукупність теоретичних положень, отриманих на основі зібраної та переробленої інформації про взаємодію суспільства й природи. Компонент спрямованості є системою цінностей, ідеалів, установок, стереотипів, цілей, мотивів, що визначають загальну стратегію екологічної діяльності та поведінки. Діяльнісно-поведінкова складова виражає програму дій щодо реалізації попередніх компонентів [162].

Критерії й показники підготовки майбутнього вчителя біології до формування екологічної культури старшокласників визначено О. Черніковою: 1. Сформованість професійних знань з показниками: володіння екологічними поняттями й науковою термінологією, уміння узагальнювати екологічний матеріал, володіння методикою викладання біології, уміння використовувати міжпредметні зв'язки; 2. Професійна

спрямованість і мотивація з показниками: уміння виховувати в старшокласників бережливе ставлення до природи, уміння розвивати емпатію в старшокласників, уміння виховувати громадянську відповідальність за збереження природи, уміння формувати екологічні природоохоронні мотивації; 3. Наявність професійно-значущих умінь з показниками: уміння проектувати виховні заходи зі старшокласниками щодо здійснення екологічної діяльності, уміння діагностувати й оцінювати екологічну діяльність старшокласників, уміння управляти екологічною діяльністю старшокласників, володіти стратегіями формування екологічної культури старшокласників [Ошибка! Неизвестный аргумент ключа.].

Аналіз літератури дав змогу О. Черніковій визначити компоненти підготовки майбутнього вчителя біології до формування екологічної культури старшокласників. Серед них: змістовий, мотиваційно-ціннісний, діяльнісно-оцінний компоненти. Змістовий компонент містить: природничонаукові знання; екологічні знання, тобто екологічну освіту; соціально-педагогічні знання; знання методики викладання біології. Екологічні знання – це розвинуті уявлення про довкілля, місце людини в ньому, її залежності від стану живої й неживої природи. Зміст екологічних знань передбачає наявність уявлень про методи аналізу та моделювання екологічних процесів; знання про наслідки антропогенного впливу на біосферу; планування заходів щодо її охорони; знання екологічних принципів раціонального ставлення до природи; знання цілей і завдань екологічної освіти; знання програм, підручників і навчальних посібників. Усе зазначене узагальнює знання з біології загалом і методики викладання біології зокрема [Ошибка! Неизвестный аргумент ключа.].

Мотиваційно-ціннісний компонент передбачає: переконаність у цінності живої й неживої природи, необхідність дбайливого ставлення до неї, коеволюції природи та суспільства; емпатію стосовно живого; екологічні природоохоронні мотивації: етичну, естетичну, релігійну; моральну активність, почуття громадянської й професійної відповідальності за

збереження природного середовища, тобто екологічну вихованість. Основою мотиваційно-ціннісного компонента є усвідомлення природи як самостійної цінності, глибока зацікавленість майбутнього вчителя в оволодінні суб'єктивним екоцентричним ставленням до природи, бажанням сформувати таке ставлення в учнів. Мотиваційно-ціннісний компонент виконує орієнтовно-діагностичну функцію. Завдяки цій функції майбутній учитель сприймає й інтерпретує особливості природних явищ, які набувають цінності **[Ошибка! Неизвестный аргумент ключа.]**.

Діяльнісно-оцінний компонент охоплює: проектно-конструкторські, управлінські, оцінні та дослідницькі вміння щодо здійснення екологічної діяльності. Основою діяльнісно-оцінного компонента є екологічні вміння майбутнього вчителя, уміння формувати екологічну культуру учнів, а також оцінка – зіставлення наявного й значущого, корисного та шкідливого. Діяльнісно-оцінний компонент виконує конструктивно-моделювальну, критеріально-цільову й контрольню-корекційну функції. Через конструктивно-моделювальну функцію майбутній учитель оволодіває закономірностями перетворення природних явищ і формування екологічної діяльності учнів. Критеріально-цільова функція надає майбутньому вчителю можливість передбачити найбільш характерні властивості й особливості діяльності з формування екологічної культури учнів і на підставі цього прогнозувати її необхідні етапи. Найбільш повно ця функція виявляється в діяльності вчителя на етапі прийняття педагогічних рішень **[Ошибка! Неизвестный аргумент ключа.]**. Цілком погоджуючись із такою структурою готовності майбутнього вчителя біології до формування екологічної культури учнів і вважаємо можливою її екстраполяцію на предмет нашого дослідження.

Структурні компоненти екологічної компетентності визначає у своєму дослідженні О. Герасимчук, з-поміж них: мотиваційний – сукупність мотивів, що спонукають фахівця до природоохоронної діяльності, які можуть мати зовнішню (середовищну) та внутрішню (особистісну) природу; когнітивний –

система знань, на основі яких формується зазначена компетентність з проекцією на майбутню професійну діяльність; діяльнісний – уміння та навички застосування екологічних знань у ході прийняття відповідальних рішень та упровадження їх у процесі практичного розв'язання професійних завдань; аксіологічний – комплекс екологічно значущих ціннісних орієнтацій, переконань у необхідності щоденного дотримання норм і правил природокористування, індивідуально-психологічних якостей і здібностей особистості, які забезпечують прагнення до сталого розвитку та збереження навколишнього природного середовища. До основних критеріїв сформованості екологічної компетентності віднесено: ціле-мотиваційний – визначає сформованість позитивної мотивації до формування екологічної компетентності; інформаційний – характеризує ступінь сформованості системи технічно орієнтованих екологічних знань; операційно-діяльнісний, що віддзеркалює рівень сформованості екологічно спрямованих умінь; ціннісний, який окреслює характер прояву екологічних цінностей, їх особистісну значущість, місце в ціннісно-змістовій системі особистості [29].

У структурі екологічної компетентності Ю. Шапран виокремлює мотиваційно-ціннісний (сукупність потреб, мотивів, інтересів, ціннісних орієнтацій, спрямованість на реалізацію екологічно спрямованих професійних здібностей); когнітивно-діяльнісний (сукупність екологічних знань, умінь і навичок, практична готовність до здійснення екологічно доцільної діяльності) та особистісно-рефлексивний (сукупність важливих для екологічної діяльності особистісних якостей – співробітництво, гуманізм, відповідальність, комунікативність, емпатійність, оптимізм, емоційна стійкість, рефлексія тощо) компоненти [168].

Структура екологічної компетентності майбутніх фахівців, за А. Хрипуною, синтезує такі компоненти:

- мотиваційно-особистісний – передбачає спрямованість студентів на здійснення екологічно-орієнтованої діяльності та потребує сформованості сукупності професійно й особистісно значущих якостей (гуманізму,

громадянськості, відповідальності, вимогливості, принциповості, ініціативності, толерантності), зацікавленості проблемами збереження природного довкілля, усвідомлення значущості екологічної компетентності, мотивації самоосвіти, самовдосконалення;

- когнітивний – сформованість системи загально-технічних і спеціальних екологічних знань (про ефективний моніторинг екологічного стану навколишнього середовища, механізми негативного впливу на довкілля промислових підприємств, основи інженерного захисту навколишнього середовища в звичайних та надзвичайних ситуаціях техногенного й природного походження, про екологічну ефективність застосування енергетичних та матеріалозберігальних, безвідходних і маловідходних промислових технологій; відновлювані джерела енергії та альтернативні види пального);

- діяльнісний – сформованість сукупності вмінь, а саме: регулятивних (уміння об'єктивного контролю за дотриманням промисловими об'єктами екологічно-нормативної бази, надання правової підтримки екологічно безпечній життєдіяльності підприємств), проектувальних (здатність аналізувати та визначати вплив техногенних чинників на стан навколишнього середовища, розробляти й обґрунтовано прогнозувати екологічну ефективність заходів щодо інженерного захисту навколишнього середовища, ліквідації екологічно небезпечних надзвичайних ситуацій), організаційно-виконавських (чітке забезпечення заходів з інженерного захисту навколишнього середовища, здатність стимулювати впровадження екологічно безпечних промислових технологій та екологічно чистих відновлюваних джерел енергій, професійно застосовувати технічні засоби ліквідації екологічно небезпечних надзвичайних ситуацій);

- рефлексивний – здатність до осмислення, аналізу, самоаналізу, самооцінки й корекції власної діяльності [161].

На думку Д. Єрмакова, екологічна компетентність має особистісно-орієнтований, діяльнісний характер. Компонентами екологічної компетентності він визначає: збереження здоров'я – дотримання норм

здорового способу життя; ціннісно-сміслові орієнтації – цінності життя, екологічні цінності; інтеграція – екологічний підхід як основа цілісного світогляду сучасної людини; громадянськість – дотримання прав та обов'язків у галузі охорони довкілля; відповідальність, обов'язок; самовдосконалення, саморозвиток, рефлексія – пошук сенсу життя, розвиток професійних екологічних орієнтацій, володіння екологічною культурою; соціальні взаємодії – соціальне партнерство, співпраця в процесі розв'язання екологічних проблем; діяльність – виявлення й розв'язання екологічних проблем, екологічні дослідження, розробка та реалізація екологічних проектів (планування, проектування, моделювання, прогнозування, застосування нових інформаційних технологій [51].

У структурі екологічної компетентності Н. Куриленко визначає такі компоненти: когнітивний, діяльнісний та особистісний. Когнітивний компонент охоплює систему екологічних знань, що лежать в основі екоцентричного світогляду і виражаються у світосприйнятті, світовідчутті і світорозумінні людини. Діяльнісний компонент передбачає наявність в учнів досвіду виконання різних видів діяльності, спрямованих на формування пізнавальних і практичних умінь екологічного характеру. Особистісний компонент охоплює екологічні цінності, мотиви екологічної діяльності та здатність до рефлексії [75].

На підставі аналізу психолого-педагогічної літератури, спостережень за навчальною та позанавчальною діяльністю студентів, їхніх самооцінок і експертних оцінок А. Хрипуною уточнено критерії (мотиваційний, особистісний, когнітивний, процесуальний, рефлексивний) екологічної компетентності майбутніх фахівців, а саме: сформованість мотивації формування екологічної компетентності (ставлення до питання збереження природи як цінності, стійкий інтерес до оволодіння екологічною компетентністю), стійке виявлення професійно й особистісно значущих якостей (гуманізму, громадянськості, відповідальності, вимогливості, принциповості, ініціативності, толерантності), сформованість системи

екологічних знань (повнота та рівень засвоєння), екологічно-технологічних умінь (регулятивних, проектувальних, організаційно-виконавських); здатності здійснювати рефлексію [161].

Структуру екологічної компетентності майбутнього викладача Я. Логвінова представляє як таку, що охоплює відповідні компоненти: потребнісно-мотиваційний, когнітивний, практично-діяльнісний, ціннісно-смысловий, емоційно-вольовий [85].

Відповідно до структури екологічної компетентності в дослідженні Л. Титаренко визначено критерії сформованості цієї якості в студентів, до яких належать: обізнаність із екологічною проблематикою, усвідомлення екологічних проблем місцевого рангу, наявність досвіду розв'язання екологічних проблем (критерії сформованості інформаційно-досвідної складової); місця екологічних цінностей в ієрархії особистісних, характер ставлення до природи (сформованості мотиваційно-ціннісної складової), екологічно безпечна поведінка й діяльність у професійній і побутовій сферах (сформованості поведінково-діяльнісної складової); готовність приймати рішення й діяти в довкіллі з мінімальною шкодою для нього, відповідальність за екологічні наслідки своєї діяльності (сформованість інтегровувальних елементів готовності і відповідальності) [155].

Як видно з проаналізованих джерел, структура екологічної компетентності у працях дослідників є досить традиційною у поєднанні компонентів: мотиваційного, когнітивного, практично-діялісного, ціннісного, емоційно-вольового, інколи з акцентом на тих чи інших складових. Однак, єдиноприйнятої структури не існує.

Структуру валеологічної компетентності особистості науковці також визначають по-різному.

Так, наприклад, О. Бондаренко встановлено, що валеологічна компетентність складається із таких компонентів: мотиваційного, когнітивного, діялісного та соціального. Критеріями валеологічної компетентності студентів педагогічних університетів відповідно є:

валеоспрямованість, валеологічна грамотність, валеологічна діяльність та валеологічна позиція. Для кожного з цих критеріїв характерні відповідні показники) [18].

Показниками критерію «валеоспрямованість» є: ціннісне ставлення до здоров'я, здорового способу життя; стійкі потреби й мотиви до свідомої діяльності, спрямованої на збереження власного здоров'я та здоров'я вихованців; цілеспрямований пізнавальний інтерес до такої діяльності; ціннісні орієнтації особистості на здорову життєдіяльність; готовність особистості до валеологічної діяльності. Мотиваційний компонент утворює основу для реалізації інших структурних компонентів валеологічної компетентності. Показниками критерію «валеологічна грамотність» є: валеологічні знання про складові здоров'я, шляхи збереження й зміцнення його; про методики діагностики стану власного здоров'я та найбільш поширені традиційні й нетрадиційні оздоровчі методики; поняття про професійні захворювання, їхню профілактику, надання першої допомоги при невідкладних станах, а також про шкідливий вплив на організм «інтелектуальних отрут» і засоби їх запобігання; переконаність студента в залежності здоров'я від навколишнього середовища; здобування знань у галузі збереження та зміцнення здоров'я. Критерій «валеологічна діяльність» виявляється через такі показники: практичне застосування валеологічних знань; уміння діагностувати стан власного організму й здійснювати реальні здоров'ятворні заходи; навички використання природних чинників середовища; уміння проводити заходи з психологічної стабілізації; уміння створювати оздоровчі технології, програми. Критерій «валеологічна позиція» характеризується такими показниками: вибір на користь раціональної організації власної життєдіяльності; власний приклад поведінки в щоденному житті; відповідальність за прийняті рішення щодо оздоровлення й результати такої діяльності; здатність до проведення інформаційно-просвітницької, пропагандувальної валеологічної діяльності серед оточення; осмислення себе, стану свого організму, оцінювання потенційних його можливостей. Учитель

має бути не тільки сам валеологічно компетентним, а й здатним сформулювати означену якість в учнів [18]. Погоджуємося з таким підходом науковця, оскільки запропонована структура є досить розгорнутою й переконливою.

Для оцінювання еколого-валеологічної компетентності студентів І. Магазинщикова розробила структуровану модель, на основі якої утворено матрицю оцінки складових екологічної компетентності – когнітивної, що складається із загальнокультурної, спеціальної та організаційно-технологічної, ціннісно-сислової (ставлення до змісту компетентності та об'єкта її застосування), емоційно-вольової саморегуляції (готовність до актуалізації компетентності), а також поведінкової (досвід актуалізації компетентності) [93].

Еколого-валеологічна компетентність, на думку Ю. Бойчука, охоплює складові: знання, пізнавальні та практичні навички, стосунки, емоційне ставлення, систему цінностей та етику, мотивацію [14].

Екологічну компетентність можна визначити як інтегрований результат навчальної діяльності студентів, який формується передусім завдяки опануванню змісту предметів екологічного спрямування й набуттям досвіду використання екологічних знань у процесі навчання предметів спеціального й професійного циклів і, зокрема, інформаційних технологій, а її структуру як сукупність мотиваційного, інтелектуального та діяльнісного складників [Ошибка! Неизвестный аргумент ключа.].

Погоджуємося з науковцями в тому, що вибір способу діяльності залежить від ціннісних орієнтацій особистості, місця екологічних цінностей в ієрархії особистісних, що знаходить своє відображення в характері мотивів діяльності. Тому в структурі екологічної компетентності студентів необхідно виділити мотиваційно-ціннісну складову [155].

У формуванні мотиваційно-ціннісної складової екологічної компетентності важливими є і предметні, і суб'єктні цінності. Визначальними в прийнятті рішень є не лише спектр екологічних цінностей особистості, а й місце цих цінностей в ієрархії особистісних. Важливою

умовою формування екологічної компетентності є трансформація зовнішніх мотивів і стимулів у внутрішні мотиви студентів, які сприятимуть формуванню природобезпечної діяльності без зовнішнього контролю [155].

Погоджуємося з О. Черніковою щодо того, що трапляються два типи екологічної мотивації – антропоцентрична й екоцентрична. Система антропоцентричного ставлення до природи, котра склалася, передбачає насамперед практичну, перетворювальну діяльність людини – екологічну доцільність, корисність. Екоцентричну мотивацію розкривають такі положення: сучасна екологічна криза – це криза цінностей; природа має право самостійної цінності, завдяки її унікальності, єдності, неповторності, тобто незалежно від екологічної доцільності в новій системі моральних цінностей природа постає як мета, а не як засіб; необхідне усвідомлення суб'єктивності природи, суб'єктивного до неї ставлення, того, що довкілля й суспільство єдині і без єдності не можуть існувати; усвідомлення того, що найстрашнішою із катастроф, що загрожують, є антропологічна – знищення людського в людині [**Ошибка! Неизвестный аргумент ключа.**].

Екологічно мотивовану поведінку І. Трубник визначає як систему дій і вчинків людини, зумовлену усвідомленням моральних норм поведінки в довкіллі, ціннісним ставленням до природи, пізнавальними та естетичними потребами у сфері природи, самоконтролем та самооцінкою [156]. Тому в структурі еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи визначаємо мотиваційно-ціннісний компонент.

Погоджуємося з Г. Науменком щодо того, що формування екологічних переконань майбутніх вчителів – це створення єдиної системи освіти і виховання, орієнтованої на пріоритет екологічних цінностей, розвинену екологічну свідомість та мораль, активно-діяльне ставлення особистості до природного оточення. Але певна сума екологічних знань автоматично не приводить до екологічно виваженої поведінки, до формування екологічної культури в системі ціннісних орієнтацій студентської молоді. Знання мають

набути соціального та культурного осмислення й усвідомлення природи як духовної цінності [107].

У дослідженнях екологічну свідомість розглядають із двох позицій. По-перше, як зазначає М. Хроленко, – це усвідомлено-психічне почуття власної відповідальності на основі набутого досвіду екологічного буття. По-друге, цей феномен є духовно усталеною відповідальністю в системі «суспільство – природа» на основі досвіду екологічного буття суспільства. Отже, екологічна свідомість – це сукупність екологічних уявлень, знань, поглядів, переконань, емоцій, які відображають екологічні умови життя, відносини між людьми та природою в процесі регулювання системи «суспільство – природа», ставлення до довкілля, а також діяльність людини в навколишньому середовищі [162].

Формування екологічної компетентності студентів передбачає таку логіку: екологічні знання, засвоєні студентами, сприяють усвідомленню важливості проблем, що виникають під час взаємодії в системі «суспільство-природа», і впливають на формування екологічної свідомості особистості. Водночас знання, трансформуючись у переконання, створюють основу екологічного світогляду. Так само світогляд визначає ціннісні орієнтації, ідеали особистості студента, зумовлює становлення до природи і виявляється в діях, учинках, поведінці, звичках, тобто екологічна поведінка є наслідком реалізації змісту екологічної свідомості. Дії, учинки, поведінка, звички студентів виявляються в екологічній діяльності. Так, набуття ґрунтовних, міцних, якісних знань є необхідною складовою для формування компетентності студентів [85].

Пізнавальний компонент у системі екологічної освіти містить, на думку Я. Логвінової, такі види знань: основні екологічні поняття й терміни, які пояснюють деякі наукові факти та випадки з повсякденного життя; основні екологічні закони, які розкривають зв'язки і відносини між об'єктами живої та неживої природи і явищами дійсності; теорії, які містять систему наукових знань про сукупність об'єктів природи (екосистеми), методи пояснення й

прогнозування екологічних явищ; основні глобальні та регіональні екологічні проблеми людства; наукові та соціальні проекти й можливі шляхи поліпшення екологічної ситуації; знання про способи екологічно безпечної діяльності, методи пізнання законів і здобуття екологічних знань; оцінні знання, знання про правові та моральні норми ставлення до живої та неживої природи (закони, права, правила поведінки); знання про життєві цінності (екологічні, естетичні, гігієнічні тощо) та критерії їхнього оцінювання [85].

Основою для формування як професійного, так і повсякденно-побутового видів екологічної компетентності студентів є, на думку Л. Титаренко, екологічні знання. Важливе значення у формуванні якості має досвід практичної діяльності в довіллі, що в студентів має безпосередній та опосередкований характер. Це дає підстави виділити в структурі екологічної компетентності студентів інформаційно-досвідну складову [155].

Професійна екологічна компетентність формується під впливом екологічної інформації наукового чи прикладного характеру. У її творенні беруть участь загальнонаукові знання й ті, що стосуються найближчого середовища. Саме останні використовують у досвіді прийняття рішень стосовно його стану, вибору способу діяльності. Отримання студентами опосередкованого й безпосереднього досвіду взаємодії з природою відбувається під час лекційного навчання, практично-лабораторних робіт та комплексних польових практик [155].

Тому в структурі еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи визначаємо пізнавально-інформаційний компонент.

Екологічні знання, досвід, цінності й мотиви студентів реалізують у професійній практичній діяльності та щоденній поведінці. Діяльність є реальним чинником ризиків для довілля або шляхів його збереження, і саме за її виявами оцінюють рівень екологічної компетентності [155].

Досвід насамперед постає як сукупність знань, умінь і навичок, що набуто людиною як у процесі навчання, так і всього життя. Одночасно досвід

є важливим джерелом знань, тобто основним на практиці почуттєво-емпіричним пізнанням дійсності. Саме суб'єктний досвід робить усіх людей різними, засвідчує унікальність, неповторність особистості [21, с. 81].

Процес залучення власного досвіду студента й набуття ним нового еколого-валеологічного досвіду як основи не лише інтелектуального, а й особистісного розвитку потребує проблемного, дискусійного характеру навчання, спрямованого на усвідомлення студентами сутності та структури своєї діяльності, особистісно-орієнтованого підходу до студента [15, с. 239].

Тому в структурі еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи визначаємо практично-діяльнісний компонент.

Також у структурі еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи визначаємо особистісно-рефлексивний компонент, оскільки завдяки рефлексії студенти активно співвідносять свої особистісні й професійні характеристики з уявленнями про еколого-валеологічну компетентність, що стимулює їхнє прагнення до професійного самовдосконалення щодо розвитку цієї якості. Це дає підстави стверджувати, що рефлексія як форма теоретичної діяльності, спрямована на осмислення власних якостей і дій, є важливим засобом особистісного та професійного розвитку майбутніх учителів початкової школи. Її значення в становленні еколого-валеологічної компетентності студентів визначається тим, що рефлексія робить можливим аналіз власних особистісних якостей і професійно-ціннісних орієнтацій, що актуалізує потребу в самопізнанні та вдосконаленні власної еколого-валеологічної компетентності.

Отже, спираючись на праці дослідників (Ю. Бойчук, О. Бондаренко, О. Герасимчук, Н. Куриленко, Я. Логвінова, Л. Титаренко, А. Хрипунова, Ю. Шапран та ін.) визначаємо структуру еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи (рис. 2.1) у єдності чотирьох компонентів: мотиваційно-ціннісного, пізнавально-інформаційного, практично-діяльнісного та особистісно-рефлексивного.

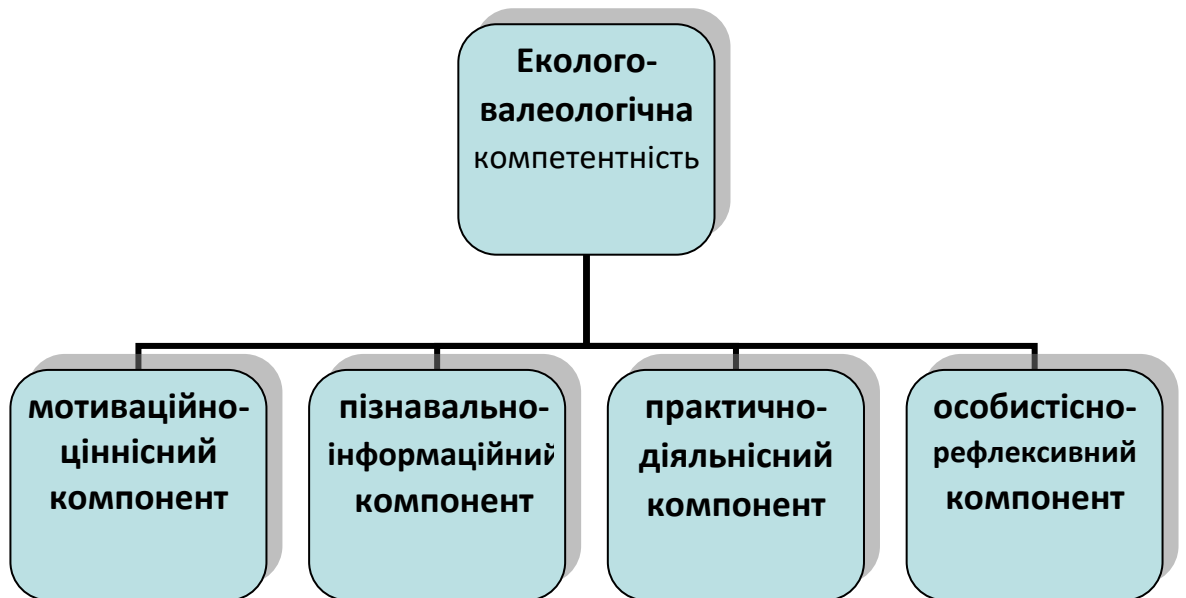

Рис. 2.1. Структура еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи

Відповідно до структурних компонентів еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи нами було визначено такі критерії: сформованість позитивної мотивації до здійснення діяльності еколого-валеологічного спрямування; сформованість системи еколого-валеологічних знань; сформованість екологічно і валеологічно спрямованих умінь (практична готовність до еколого-валеологічної діяльності); сформованість важливих для еколого-валеологічної діяльності професійних і особистісних якостей.

Показниками критерію «сформованість позитивної мотивації до здійснення діяльності еколого-валеологічного спрямування» є: зацікавленість проблемами збереження довкілля та здоров'я (власного й учнів початкової школи); наявність мотивів і потреб природозбережувальної та валеологічної діяльності; сформованість екологічно і валеологічно значущих ціннісних орієнтацій, переконань у необхідності дотримуватися норм природокористування та збереження здоров'я; умотивованість на розвиток еколого-валеологічної компетентності учнів початкової школи.

Важливо приділити увагу розвитку особистісного ставлення суб'єктів навчання до життєвого середовища та їхньої готовності відповідати за наслідки власної екологічної діяльності: запобігати завданню шкоди довкіллю та долати наслідки власної неекологічної діяльності, якщо така трапляється [91].

До показників критерію «сформованість системи еколого-валеологічних знань» віднесено такі: рівень і глибина еколого-валеологічних знань; володіння еколого-валеологічними поняттями й термінами; знання про шляхи збереження й зміцнення власного здоров'я та здоров'я учнів початкової школи; знання про особливості ефективної організації природоохоронної та здоров'язбережувальної діяльності з учнями початкової школи.

Задля формування екологічної освіченості важливо систематизувати екологічні знання, потрібні для ефективної діяльності в довкіллі, навчити студентів, як застосовувати ці знання в екологічній діяльності, так і транслювати їх у суспільство. З цією метою важливим є залучення суб'єктів навчання в проектно-ігрову і творчу діяльність, спрямовану на вибір креативних ідей порятунку, охорони, розвитку та створення довкілля. Для цього потрібно формування для студентів ігрового простору, де вони змогли б розробляти й певним чином реалізовувати проекти, спрямовані на охорону й розвиток довкілля, а також на створення елементів життєвого середовища [91].

Показниками критерію «практична готовність до еколого-валеологічної діяльності» визначено: уміння й навички застосування еколого-валеологічних знань; активна еколого-валеологічна позиція; уміння проектувати виховні заходи з учнями початкової школи щодо здійснення спільної еколого-валеологічної діяльності; уміння щодо формування еколого-валеологічної компетентності учнів початкової школи; досвід валеологічної діяльності (дотримання норм здорового способу життя); досвід екологічної

діяльності, що виявляється в підтриманні, розвитку довкілля (досвід природоохоронної діяльності).

До показників критерію «сформованість важливих для еколого-валеологічної діяльності професійних і особистісних якостей» віднесено: здатність до рефлексії (рефлексія щодо місця й ролі людини в біологічному світі); відповідальність, вимогливість, ініціативність, емпатійність, принциповість тощо; здатність до ефективної комунікації у сфері еколого-валеологічної діяльності.

На наше переконання, цілеспрямований розвиток у студентів здібностей до педагогічної рефлексії (рефлексивного мислення, рефлексивного управління еколого-валеологічною діяльністю молодших школярів, навичок системного рефлексивного самоаналізу) оптимізуватиме не лише сформованість системи еколого-валеологічних знань студентів і їхню практичну готовність до еколого-валеологічної діяльності, а й мотиваційно-ціннісний контекст їхньої майбутньої еколого-валеологічної діяльності, а тому розвиток здатності до рефлексії має стати важливим елементом методики формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Рівень компетентності також оцінюють по-різному. Так, наприклад, автори навчально-методичного посібника «Оцінювання сформованості екологічних компетентностей» вважають, що рівень компетентності відображає широкий спектр рівнів здібностей та організовують їх у п'ять етапів; від «фундаментального» до «експерта». Така шкала слугує для розуміння очікуваних рівнів компетентності кращих студентів на кожному рівні. Тоді як показники компетентності використовують в оцінюванні ефективності, рівні компетентності описують, що саме вимагається для виконання конкретної роботи. Різна робота потребує різних рівнів кваліфікації. Не для всіх робочих місць необхідний найвищий рівень компетентності чи всіх навичок. Рівні компетентності допомагають визначити ключові компетенції, які є найбільш важливі для обраної позиції.

Рівні компетентності використовують під час планування подальшої освіти. Рівні компетентностей (згідно з даними сайту Employment Studies Institute): фундаментальна обізнаність – обмежене або навпаки використання компетентності, необхідні для роботи; компетентність мінімально демонструється. Може мати лише обмежені можливості для застосування. Базовий рівень компетентності – базове розуміння або знання, необхідні для роботи, яких досить, щоб розв'язувати конкретні завдання. Потрібен керівник або контроль при застосуванні компетенції. Розуміння і вміння обговорювати термінологію й поняття, пов'язані з компетенцією. Досвідченість – детальне знання, розуміння й застосування компетентності, необхідної для досягнення успіху у роботі. Необхідне мінімальне керівництво або нагляд, працює незалежно. Послідовно демонструє успіх у реалізації компетентності. Може надавати допомогу іншим у застосуванні компетенції. Високий рівень – високо розвинені знання, розуміння й застосування компетентності, необхідної для досягнення успіху в роботі й організації. Можливість застосовувати знання з різних галузей. Здатність навчати інших. Має довгострокову перспективу. Допомагає розробляти матеріали й ресурси в компетенції. Експерт – розуміння й застосування компетентності, необхідної для досягнення успіху в роботі. Визнає в якості експерта компетентності інших й організовує їхню роботу. Застосовує навички по декількох проектах або галузях. Здатність пояснити проблеми, що потребують володіння аналітичних здібностей. Створює нові інструменти, заходи, засоби і процеси. Має стратегічне мислення [114]. Звісно, такий розподіл за рівнями є досить детальним.

У дослідженні визначено такі рівні еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи: творчий, достатній, елементарний.

Творчий рівень еколого-валеологічної компетентності є характерним для студентів, які виявляють: постійну зацікавленість проблемами збереження довкілля та здоров'я; демонструють наявність мотивів і потреб

природозбережувальної та валеологічної діяльності; мають сформовані екологічно і валеологічно значущі ціннісні орієнтації, стійкі переконання в необхідності дотримуватися норм природокористування та збереження здоров'я; вони достатньо мотивовані на розвиток еколого-валеологічної компетентності учнів початкової школи; демонструють широту й глибину еколого-валеологічних знань; досить добре володіють еколого-валеологічними поняттями й термінами; добре обізнані зі шляхами збереження та зміцнення власного здоров'я й здоров'я учнів початкової школи; мають ґрунтовні знання про особливості ефективної організації природоохоронної діяльності з учнями початкової школи; також вони демонструють практичну готовність до еколого-валеологічної діяльності (добре уміють застосувати еколого-валеологічні знання на практиці; мають досить активну еколого-валеологічну позицію; здобули досвід різних видів еколого-валеологічної діяльності; постійно дотримуються норм здорового способу життя; добре вміють проектувати виховні заходи з учнями початкової школи щодо здійснення спільної еколого-валеологічної діяльності; мають досвід екологічної діяльності, що виявляється в підтриманні, розвитку довкілля); крім того, їм притаманні сформовані важливі для еколого-валеологічної діяльності професійні й особистісні якості, здатність до рефлексії, здатність до ефективної комунікації у сфері еколого-валеологічної діяльності.

Достатній рівень еколого-валеологічної компетентності є характерним для студентів, які виявляють: зацікавленість проблемами збереження довкілля й здоров'я; демонструють наявність мотивів і потреб природозбережувальної та валеологічної діяльності; мають сформовані екологічно і валеологічно значущі ціннісні орієнтації, переконані в необхідності дотримуватися норм природокористування та збереження здоров'я; мотивовані на розвиток еколого-валеологічної компетентності учнів початкової школи; демонструють достатні еколого-валеологічні знання; загалом володіють еколого-валеологічними поняттями й термінами;

демонструють обізнаність зі шляхами збереження та зміцнення власного здоров'я й здоров'я учнів початкової школи; мають достатній рівень знань про особливості ефективної організації природоохоронної діяльності з учнями початкової школи; також вони демонструють практичну готовність до еколого-валеологічної діяльності (уміють застосувати еколого-валеологічні знання на практиці; мають активну еколого-валеологічну позицію та певний досвід різних видів еколого-валеологічної діяльності; намагаються дотримуватися норм здорового способу життя; уміють проектувати виховні заходи з учнями початкової школи щодо здійснення спільної еколого-валеологічної діяльності; мають досвід екологічної діяльності, що виявляється в підтриманні, розвитку довкілля); крім того, їм притаманні важливі для еколого-валеологічної діяльності професійні й особистісні якості, здатність до рефлексії, здатність до ефективної комунікації у сфері еколого-валеологічної діяльності.

Елементарний рівень еколого-валеологічної компетентності є характерним для студентів, які виявляють: незацікавленість проблемами збереження довкілля та здоров'я; відсутність мотивів і потреб природозбережувальної та валеологічної діяльності; мають недостатньо сформовані екологічно і валеологічно значущі ціннісні орієнтації, нестійкі переконання в необхідності дотримуватися норм природокористування та збереження здоров'я; вони недостатньо мотивовані на розвиток еколого-валеологічної компетентності учнів початкової школи; демонструють недостатні еколого-валеологічні знання; не досить добре володіють еколого-валеологічними поняттями й термінами; не обізнані зі шляхами збереження та зміцнення власного здоров'я й здоров'я учнів початкової школи; не володіють знаннями про особливості ефективної організації природоохоронної діяльності з учнями початкової школи; вони не готові до самостійної еколого-валеологічної діяльності; не завжди дотримуються норм здорового способу життя; не вміють проектувати виховні заходи зі школярами початкової школи щодо здійснення спільної еколого-

валеологічної діяльності; не мають досвіду екологічної діяльності, що виявляється в підтриманні, розвитку довкілля; крім того, важливі для еколого-валеологічної діяльності професійні й особистісні якості у них розвинені недостатньо, вони без допомоги викладача не здатні до рефлексії та ефективної комунікації у сфері еколого-валеологічної діяльності.

Визначені критерії, показники і рівні еколого-валеологічної компетентності уможливають проведення констатувального етапу педагогічного експерименту, спрямованого на визначення початкового рівня еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

2.2. Дослідження стану еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи

Результати теоретичного аналізу проблеми еколого-валеологічної компетентності виявили значущість цього феномену в особистому становленні вчителів початкових класів і посилену увагу науковців до питань оптимізації системи формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх педагогів. Наразі постає завдання виявлення рівня досліджуваної якості як одного з показників підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування еколого-валеологічної компетентності молодших школярів.

З метою педагогічної діагностики стану сформованості еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи нами було здійснено констатувальний етап експерименту.

Дослідження стану сформованості еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи відбувалося в перебігу констатувального етапу експерименту, який здійснювали на базі Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу зі студентами спеціальності «Початкова освіта». Усього в експерименті брали участь 386 студентів. Із загальної кількості продіагностованих учасників було відібрано контрольну та експериментальну групи в такому складі: з них в ЕГ – 194, в КГ – 192.

Відповідно до *мети* констатувального етапу дослідження – діагностики стану сформованості в майбутніх учителів початкової школи еколого-валеологічної компетентності та визначення місця дисциплін циклів: загальноосвітньої підготовки, гуманітарної та соціально-економічної підготовки, природничо-наукової підготовки, професійної та практичної підготовки в сучасній системі фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи в педагогічних коледжах, зокрема у формуванні їхньої еколого-валеологічної компетентності – було визначено такі *завдання*:

1. На основі аналізу змісту й особливостей еколого-валеологічної компетентності особистості з'ясувати її місце в педагогічній діяльності майбутніх учителів початкової школи.

2. За розробленими критеріями та їхніми показниками провести педагогічну діагностику стану сформованості еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи та визначити її рівневі характеристики.

3. Проаналізувати стан використання потенційних можливостей дисциплін професійної та практичної підготовки в процесі формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

4. Провести узагальнений аналіз результатів констатувального етапу дослідження.

Окреслені завдання зумовили проведення констатувального дослідження впродовж чотирьох етапів. З метою визначення стану сформованості екологічної компетентності студентів застосовували методи, спрямовані на вивчення кожної складової цієї якості, мотиваційно-ціннісного, пізнавально-інформаційного, практично-діяльнісного та особистісно-рефлексивного компонентів.

Початкову діагностику еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи проводили за критеріями: «сформованість позитивної мотивації до здійснення діяльності еколого-валеологічного спрямування»; «сформованість системи еколого-валеологічних знань»;

«практична готовність до еколого-валеологічної діяльності»; «сформованість важливих для еколого-валеологічної діяльності професійних та особистісних якостей».

На першому етапі здійснювали діагностику еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи, яка відбувалася за критерієм: «сформованість позитивної мотивації до здійснення діяльності еколого-валеологічного спрямування». Емпіричні дані зібрано за допомогою анкетування та тестування студентів. Питання були згруповані у змістові блоки відповідно до складових екологічної компетентності.

Для цього використовували такі методи: спостереження; анкетування; тестування; аналіз документів і продуктів діяльності; експертне оцінювання тощо. На констатувальному етапі експерименту також використовували «Методику діагностики валеологічної компетентності студентів» (за В. Єлізаровим [10]) (Додаток А) та розроблену нами за аналогією «Методику діагностики екологічної компетентності студентів» (Додаток Б), що дало можливість оцінити рівень сформованості низки показників.

На першому етапі дослідження ми використовували спеціально розроблену анкету, яка має загальний характер і спрямована на визначення особливостей становлення еколого-валеологічної компетентності студентів: їхніх життєвих і професійних ціннісних орієнтацій, мотивів вибору професії та навчальної діяльності, ставлення до еколого-валеологічних проблем тощо.

Так, зокрема, під час опитування за «Методикою діагностики валеологічної компетентності студентів» на запитання «Чи є у Вас бажання дотримуватися здорового способу життя?» 68 % студентів відповіли негативно. На запитання «Чи маєте Ви хоча б одну шкідливу звичку?» 45 % відповіли, що палять. На запитання «Чи прагнете Ви до боротьби зі звичками, що шкодять Вашому здоров'ю?» 38 % опитаних відповіли, що на це у них не вистачає сили волі. На запитання «Чи виконуєте Ви щоденну ранкову гімнастику?» 87 % опитаних відповіли негативно, як і на запитання

«Чи дотримуетесь Ви правил здорового харчування?» (79 % негативних відповідей).

Позитивно, що на запитання «На Вашу думку, чи може вчитель початкової школи впливати на формування стану здоров'я учнів?» значна частина респондентів (75 %) відповіли ствердно, як і на запитання «Чи може діяльність, спрямована на збереження здоров'я учнів початкової школи, впливати на їхній особистий духовний розвиток?» (62 %).

У цьому зв'язку, на запитання «Чи вважаєте Ви за потрібне постійно поповнювати власні знання з валеології?» 70 % відповіли ствердно, хоча, як засвідчують відповіді на запитання «Чи цікавитеся Ви оздоровчими технологіями, котрі впливають на здоров'я учнів початкової школи?» лише 12 % студентів відповіли, що цікавляться.

Варто відзначити недостатність знань майбутніх учителів початкової школи, як засвідчують відповіді самих студентів, про особливості організації здоров'язбережувальної діяльності з учнями початкової школи. Так, на запитання «Чи знаєте Ви особливості організації здоров'язбережувальної діяльності з учнями початкової школи?» 58 % опитаних відповіли негативно.

Хоча 85 % опитаних відповіли негативно на запитання «Чи використовуєте Ви на практиці оздоровчі технології, що впливають на Ваш власний фізичний аспект здоров'я?» – на запитання «Чи є у Вас переконання, що систематичне виконання на практиці правильно побудованої індивідуальної оздоровчої системи може позитивно вплинути на стан Вашого здоров'я в усіх його аспектах?» 64 % студентів відповіли позитивно, указавши водночас на наявність у них потреби в постійному самовдосконаленні в аспекті валеології.

Аналізуючи відповіді студентів за «Методикою діагностики екологічної компетентності студентів», зазначимо, що в 45 % опитаних періодично виникає бажання займатися природоохоронною діяльністю. Проте, на запитання «Чи маєте Ви досвід природоохоронної діяльності?» 68 % студентів відповіли «ні».

Позитивно, що на запитання «На Вашу думку, чи може вчитель початкової школи впливати на формування екологічної компетентності учнів?» 65 % майбутніх учителів відповіли ствердно, погоджуючись з тим, що вчитель початкової школи має бути готовим до формування екологічної компетентності учнів.

На запитання «Чи вважаєте Ви за достатній свій рівень обізнаності з екологічними проблемами сучасності?» лише 23 % студентів відповіли ствердно, але на запитання «Чи вважаєте Ви за потрібне постійно поповнювати власні знання з екології?» 58 % опитаних відповіли «так».

Значні прогалини, за результатами анкетування, спостерігали щодо обізнаності студентів з особливостями організації природоохоронної діяльності з учнями початкової школи та природоохоронних технологій. Так, зокрема, на запитання «Чи знаєте Ви особливості організації природоохоронної діяльності з учнями початкової школи?» 60 % відповіли негативно й на запитання «Чи цікавитеся Ви природоохоронними технологіями, які можна використати в роботі з учнями початкової школи?» лише 8 % відповіли ствердно. Варто зазначити, що лише незначна частина майбутніх учителів бажають самовдосконалюватися щодо питань природозбереження. На запитання «Чи відчуваєте Ви потребу в постійному самовдосконаленні в аспекті збереження довкілля?» 12 % респондентів відповіли позитивно.

На запитання «На Вашу думку, чи достатній у Вас рівень еколого-валеологічної компетентності для ефективної професійної діяльності вчителя початкової школи?» 82 % студентів відповіли «ні, недостатній». Отже, отримані дані засвідчують необхідність розроблення методики формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх педагогів і впровадження її в освітній процес педагогічних коледжів.

На наступному етапі студентам запропонували розроблену нами анкету з відкритими запитаннями (Додаток Г), яка містила запитання: «Якими якостями, на Вашу думку, повинен володіти майбутній вчитель початкової

школи для ефективної професійної діяльності?»; «Чи всі з цих якостей притаманні Вам?»; «Який зміст Ви вкладаєте в поняття «валеологічна компетентність»?»; «Який зміст Ви вкладаєте в поняття «екологічна компетентність»?»; «У чому, на Вашу думку, відмінність між цими поняттями?»; «Який зміст Ви вкладаєте в поняття «еколого-валеологічна компетентність»?»; «Наскільки важливою є еколого-валеологічна компетентність для вчителя початкової школи? Чому? Обґрунтуйте власну думку»; «Наскільки важливою є еколого-валеологічна компетентність особисто для Вас?»; «Чи доцільно, на Вашу думку, займатися розвитком еколого-валеологічної компетентності під час навчання в педагогічному коледжі?»; «Які фактори, на Вашу думку, сприяють формуванню еколого-валеологічної компетентності?»; «Які фактори, на Вашу думку, перешкоджають формуванню еколого-валеологічної компетентності?»; «Чи замислювалися Ви над необхідністю формування власної еколого-валеологічної компетентності?»; «Чи відчуваєте Ви потребу у формуванні власної еколого-валеологічної компетентності?»; «Як Ви вважаєте, чи відповідає рівень Вашої еколого-валеологічної компетентності вимогам майбутньої професії вчителя початкової школи?» тощо. Аналіз результатів опитування за анкетною з відкритими запитаннями подано в наступному підрозділі.

Для діагностики еколого-валеологічної компетентності майбутніх педагогів, зокрема щодо критерію «сформованість позитивної мотивації до здійснення діяльності еколого-валеологічного спрямування» нами адаптовано для дослідження методику «Вивчення мотивів навчальної діяльності студентів» (за А. Реаном і В. Якуніним) (Додаток В). Цю методику було спрямовано на вивчення мотивів еколого-валеологічної діяльності.

Під час виконання процедури студентам пропонували прочитати поданий список мотивів навчальної діяльності та обрати з них п'ять найбільш значущих для них і відзначити свій вибір у потрібному рядку.

До переліку мотивів віднесено такі:

1. Професійний мотив еколого-валеологічної діяльності.
2. Почуття обов'язку щодо здоров'язбереження та природоохоронної діяльності.
3. Мотив самоутвердження в еколого-валеологічній діяльності.
4. Інтерес до еколого-валеологічних знань.
5. Мотив уникнення неприємностей.
6. Мотив самовипробування веколого-валеологічній діяльності.
7. Демонстрація власних можливостей у здоров'язбережувальній та природоохоронній діяльності.
8. Почуття власної гідності.
9. Мотив самовдосконалення щодо еколого-валеологічної компетентності.
10. Вимоги викладачів щодо еколого-валеологічної компетентності.
11. Мотив досягнення еколого-валеологічної компетентності.
12. Мотив уникнення осуду.
13. Мотив уникнення невдачі в еколого-валеологічній діяльності.
14. Пізнавальний мотив щодо еколого-валеологічних знань.
15. Прагматичний мотив.
16. Престижний мотив.

У процесі обробки результатів для кожного студента було виконано якісний аналіз провідних мотивів еколого-валеологічної навчальної діяльності. За всією вибіркою визначали частоту вибору того чи іншого мотиву. Визначено ранг мотиву, який вибирають частіше, а який рідше.

Що частіше вибирають той чи той мотив, то вищий його ранг, то більше він домінує в системі мотивів майбутніх учителів початкової школи.

Важливе значення для діагностики еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи мав метод експертного оцінювання. Експертами були викладачі педагогічного коледжу, які отримали чіткі критерії й оцінювали рівень сформованості у студентів того чи іншого показника.

На другому етапі здійснювали діагностику еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи, котра відбувалася за критерієм: «сформованість системи еколого-валеологічних знань».

Для цього використовували такі методи: спостереження; анкетування; тестування; аналіз документів і продуктів діяльності; експертне оцінювання; самостійні й контрольні роботи тощо.

Рівні знань студентів ми оцінювали, послуговуючись рівнями В. Галузяка, М. Сметанського, В. Шахова, які виокремлюють такі рівні засвоєння знань: рівень впізнання – відтворення нової інформації під час повторного її сприймання; репродуктивний рівень – виявляється в точному чи близькому до точного відтворення засвоєної інформації; рівень розуміння – виявляється в здатності пояснити сутність понять, законів, правил, принципів діяльності; реконструктивний рівень – застосування знань, умінь, навичок за зразком чи в подібній ситуації; творчий рівень – виявляється в здатності застосовувати засвоєні знання та вміння в новій незнайомій ситуації [5].

Для виявлення розуміння майбутніми вчителями сутності поняття «еколого-валеологічної компетентності» їм було запропоновано дати визначення цього поняття. Аналіз відповідей студентів засвідчив, що 46 % опитаних сплутують запропоновану дефініцію з іншими поняттями, не правильно розуміють її зміст. Лише 6 % опитаних змогли чітко пояснити його сутність.

Для з'ясування рівня оволодіння студентами фаховими знаннями використовували самостійні й контрольні роботи. Для вияву рівня знань про шляхи збереження й зміцнення власного здоров'я та здоров'я учнів початкової школи; знань про особливості ефективної організації природоохоронної та здоров'язбережувальної діяльності з учнями початкової школи використовували спостереження і експертне оцінювання.

На третьому етапі здійснювали діагностику еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи за критерієм: «практична готовність до еколого-валеологічної діяльності».

Для цього використовували такі методи: спостереження; анкетування; тестування; аналіз документів і продуктів діяльності; експертне оцінювання тощо.

З метою діагностики прояву практичної готовності студентів до еколого-валеологічної діяльності ми пропонували їм виконати такі творчі вправи:

Вправа 1. Скласти модель особистості вчителя початкової школи з високим рівнем еколого-валеологічної компетентності:

- а) щодо професійної діяльності вчителя початкової школи;
- б) щодо ставлення до учнів початкової школи;
- в) щодо самого себе.

Вправа 2. Продумати й описати «еколого-валеологічну школу майбутнього»: якими Ви бачите учнів і вчителів цієї школи? Які її особливості та чим вона докорінно відрізнятиметься від сучасної?

Потім спостерігали, як студенти виконували ці вправи: 1) за зразком (алгоритмом); 2) з підказкою викладача; 3) самостійно.

З метою діагностики вказаного критерію еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи студентам було також запропоновано розробити план-конспект виховної бесіди для четвертого класу на одну із запропонованих тем.

На четвертому етапі здійснювали діагностику еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи за критерієм: «сформованість важливих для еколого-валеологічної діяльності професійних та особистісних якостей».

Для цього використовували такі методи: спостереження; анкетування; тестування; аналіз документів і продуктів діяльності; експертне оцінювання тощо.

Варто зазначити, що на кожному із етапів використовували метод експертного оцінювання. Експертам пропонували оцінити за п'ятибальною шкалою (від 1 до 5) ті характеристики, які вказували б на ознаки сформованості в студентів еколого-валеологічної компетентності, а саме

(стосовно сформованості важливих для еколого-валеологічної діяльності професійних й особистісних якостей): глибини вияву тієї чи іншої якості, яскравість, систематичність тощо. Низькі оцінки (1 і 2) за визначеними шкалами засвідчили відсутність або недостатність прояву тієї чи іншої якості, у зв'язку з цим – низький рівень її сформованості. Балами 4 та 5 оцінювали, відповідно, достатній та високий рівні прояву досліджуваних якостей.

Узагальнення отриманих результатів, поданих у наступному підрозділі, дає змогу зробити висновок про стан еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи на початку експерименту.

2.3. Результати констатувального дослідження рівнів еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи

Отримані після проведення констатувального етапу експерименту дані дали змогу зробити висновок про початкові рівні сформованості еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Схарактеризуємо відповіді студентів на запитання розробленої нами анкети з відкритими запитаннями (Додаток Г).

Варто зазначити, що лише 6 % студентів на запитання «Якими якостями, на Вашу думку, повинен володіти майбутній учитель початкової школи для ефективної професійної діяльності?» з-поміж інших якостей назвали еколого-валеологічну компетентність; а на запитання «Чи всі з цих якостей притаманні Вам?» 5 % опитаних відповіли ствердно щодо еколого-валеологічної компетентності. На запитання «Який зміст Ви вкладаєте в поняття «валеологічна компетентність?»» 40 % опитаних загалом правильно відповіли, як і на запитання «Який зміст Ви вкладаєте в поняття «екологічна компетентність?»» (38 %). Варто зазначити, що студенти загалом розуміють відмінність між цими поняттями. Але щодо запитання «Який зміст Ви вкладаєте в поняття «еколого-валеологічна компетентність?»» 12 % опитаних

засвідчили достатній рівень розуміння, а 36 % – не змогли пояснити сутність цього поняття. На запитання «Наскільки важливою є еколого-валеологічна компетентність для вчителя початкової школи?» 75 % студентів відповіли позитивно і водночас зуміли аргументовано обґрунтувати власну думку. 48 % майбутніх педагогів визнали важливою еколого-валеологічну компетентність особисто для себе, наголошуючи на важливості займатися розвитком еколого-валеологічної компетентності під час навчання в педагогічному коледжі. Варто зазначити, що студентам складно було назвати фактори, які сприяють формуванню еколого-валеологічної компетентності. Більшість із них назвали лише «активну участь у природоохоронній діяльності» й «заняття спортом» тощо. Серед факторів, які перешкоджають формуванню еколого-валеологічної компетентності, студенти назвали передусім власну пасивність, відсутність інтересу до еколого-валеологічної діяльності. Принагідно зазначимо, що 32 % опитаних сказали, що не замислювалися над необхідністю формування власної еколого-валеологічної компетентності й не відчують потреби у формуванні власної еколого-валеологічної компетентності. Аналіз результатів опитування показав, що на запитання «Як Ви вважаєте, чи відповідає рівень Вашої еколого-валеологічної компетентності вимогам майбутньої професії вчителя початкової школи?» 10 % опитаних відповіли ствердно.

Результати початкової діагностики еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи за критерієм «сформованість позитивної мотивації до здійснення діяльності еколого-валеологічного спрямування» показано в таблиці 2.1. (ЕГ). Узагальнення результатів констатувального етапу експериментального дослідження дає підстави визначити три рівні сформованості еколого-валеологічної компетентності студентів педагогічного коледжу: творчий, достатній та елементарний.

Таблиця 2.1

Результати початкової діагностики за мотиваційно-ціннісним компонентом (ЕГ)

Критерій: сформованість позитивної мотивації до здійснення діяльності еколого-валеологічного спрямування						
Показники	Рівні еколого-валеологічної компетентності					
	Творчий		Достатній		Елементарний	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Зацікавленість проблемами збереження довкілля та здоров'я (власного й учнів початкової школи)	14	7,21	107	55,15	73	37,62
Наявність мотивів і потреб природозбережувальної та валеологічної діяльності	11	5,76	103	53,09	80	41,23
Сформованість екологічно і валеологічно значущих ціннісних орієнтацій	12	6,18	100	51,54	82	42,26
Умотивованість на розвиток еколого-валеологічної компетентності учнів початкової школи	15	7,73	106	54,63	73	37,62
Усього осіб: 194	13	6,7	104	53,61	77	39,69

Як видно з таблиці 2.1, в ЕГ було 77 студентів з елементарним рівнем еколого-валеологічної компетентності (за критерієм «сформованість позитивної мотивації до здійснення діяльності еколого-валеологічного спрямування») (39,69 %); з достатнім рівнем було 104 студенти (53,61 %); з творчим рівнем – 13 опитаних (6,7 %).

Результати початкової діагностики в контрольній групі еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи за критерієм «сформованість позитивної мотивації до здійснення діяльності еколого-валеологічного спрямування» показано в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Результати початкової діагностики за мотиваційно-ціннісним компонентом (КГ)

Критерій: сформованість позитивної мотивації до здійснення діяльності еколого-валеологічного спрямування

Показники	Рівні еколого-валеологічної компетентності					
	Творчий		Достатній		Елементарний	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Зацікавленість проблемами збереження довкілля та здоров'я (власного й учнів початкової школи)	16	8,33	104	54,16	72	37,5
Наявність мотивів і потреб природозбережувальної та валеологічної діяльності	11	5,72	100	52,08	81	42,18
Сформованість екологічно і валеологічно значущих ціннісних орієнтацій	12	6,25	103	53,64	77	40,10
Умотивованість на розвиток еколого-валеологічної компетентності учнів початкової школи	13	6,77	101	52,60	78	40,62
Усього осіб: 192	13	6,8	102	53,1	77	40,1

Як видно з таблиці 2.2, у КГ було 77 студентів з елементарним рівнем еколого-валеологічної компетентності (за критерієм «сформованість позитивної мотивації до здійснення діяльності еколого-валеологічного спрямування») (40,1 %); з достатнім рівнем було 102 студенти (53,1 %); з творчим рівнем – 13 опитаних (6,8 %).

За критерієм «сформованість системи еколого-валеологічних знань» діагностували рівень сформованості таких показників: рівень і глибина еколого-валеологічних знань; володіння еколого-валеологічними поняттями й термінами; знання про шляхи збереження та зміцнення власного здоров'я й здоров'я учнів початкової школи; знання про особливості ефективної організації природоохоронної та здоров'язбережувальної діяльності з учнями початкової школи. Результати початкової діагностики еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи, студентів ЕГ, за критерієм «сформованість системи еколого-валеологічних знань» показано в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Результати початкової діагностики за пізнавально-інформаційним компонентом (ЕГ)

Критерій: сформованість системи еколого-валеологічних знань						
Показники	Рівні еколого-валеологічної компетентності					
	Творчий		Достатній		Елементарний	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Рівень і глибина еколого-валеологічних знань	13	6,7	108	55,67	73	37,62
Володіння еколого-валеологічними поняттями й термінами	16	8,24	109	56,18	69	35,56
Знання про шляхи збереження та зміцнення власного здоров'я й здоров'я учнів початкової школи	14	7,21	106	54,63	74	38,14
Знання про особливості ефективної організації природоохоронної та здоров'язбережувальної діяльності з учнями початкової школи	17	8,76	105	54,12	72	37,11
Усього осіб: 194	15	7,73	107	55,16	72	37,11

Як видно з таблиці 2.3, в ЕГ було 72 студентів з елементарним рівнем еколого-валеологічної компетентності (за критерієм «сформованість системи еколого-валеологічних знань») (37,11 %); з достатнім рівнем було 107 студентів (55,16 %); з творчим рівнем – 15 опитаних (7,73 %). Отже, як засвідчують результати діагностики, значна частина студентів мають недостатній рівень еколого-валеологічних знань.

Результати початкової діагностики еколого-валеологічної компетентності студентів контрольної групи за критерієм «сформованість системи еколого-валеологічних знань» показано в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Результати початкової діагностики за пізнавально-інформаційним компонентом (КГ)

Критерій: сформованість системи еколого-валеологічних знань
--

Показники	Рівні еколого-валеологічної компетентності					
	Творчий		Достатній		Елементарний	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Рівень і глибина еколого-валеологічних знань	12	6,25	100	52,08	80	41,66
Володіння еколого-валеологічними поняттями й термінами	14	7,29	101	52,60	77	40,10
Знання про шляхи збереження та зміцнення власного здоров'я й здоров'я учнів початкової школи	14	7,29	104	54,16	74	38,54
Знання про особливості ефективної організації природоохоронної та здоров'язбережувальної діяльності з учнями початкової школи	12	6,25	99	51,56	81	42,18
Усього осіб: 192	13	6,77	101	52,6	78	40,63

Як видно з таблиці 2.4, у КГ було 78 студентів з елементарним рівнем еколого-валеологічної компетентності (за критерієм «сформованість системи еколого-валеологічних знань») (40,63 %); з достатнім рівнем був 101 студент (52,6 %); з творчим рівнем – 13 опитаних (6,77 %).

Результати початкової діагностики еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи за критерієм «практична готовність до еколого-валеологічної діяльності» показано в таблиці 2.5 (ЕГ).

Таблиця 2.5

Результати початкової діагностики за практично-діяльним компонентом (ЕГ)

Критерій: практична готовність до еколого-валеологічної діяльності						
Показники	Рівні еколого-валеологічної компетентності					
	Творчий		Достатній		Елементарний	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Уміння й навички застосування еколого-валеологічних знань	8	4,12	104	53,61	82	42,26

Активна еколого-валеологічна позиція	8	4,12	108	56,84	78	40,21
Уміння щодо формування еколого-валеологічної компетентності учнів початкової школи	9	4,63	103	53,09	82	42,26
Досвід еколого-валеологічної діяльності (дотримання норм здорового способу життя та досвід природоохоронної діяльності)	11	5,67	109	56,18	74	38,14
Усього осіб: 194	9	4,64	106	54,64	79	40,73

Аналіз результатів виконання студентами практичних завдань виявив звуженість поглядів, недостатню усвідомленість студентами екологічних проблем об'єктів і явищ навколишньої дійсності, недостатню сформованість уміння забезпечувати доцільне розв'язання запропонованих проблем. Діагностика уміння майбутніх учителів організувати еколого-валеологічну діяльність дітей уможливила з'ясування недостатньої підготовленості студентів до означеного виду діяльності.

Діагностичне обстеження студентів виявило низьку сформованість уміння організувати еколого-валеологічну діяльність молодших школярів, недостатню гнучкість створення еколого-валеологічних ситуацій у практичній діяльності дітей та низьку налаштованість на розширення меж використання набутого учнями еколого-валеологічного досвіду.

Як видно з таблиці 2.5, в ЕГ було 79 студентів з елементарним рівнем еколого-валеологічної компетентності (за критерієм «практична готовність до еколого-валеологічної діяльності») (40,73 %); з достатнім рівнем було 106 студентів (54,64 %); з творчим рівнем – 9 опитаних (4,64 %).

Результати початкової діагностики еколого-валеологічної компетентності студентів контрольної групи за критерієм «практична готовність до еколого-валеологічної діяльності» показано в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Результати початкової діагностики за практично-діяльним
компонентом (КГ)

Критерій: практична готовність до еколого-валеологічної діяльності						
Показники	Рівні еколого-валеологічної компетентності					
	Творчий		Достатній		Елементарний	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Уміння й навички застосування еколого-валеологічних знань	8	4,16	106	55,21	78	40,62
Активна еколого-валеологічна позиція	10	5,21	110	57,29	72	37,5
Уміння щодо формування еколого-валеологічної компетентності учнів початкової школи	9	4,68	107	55,73	76	39,58
Досвід еколого-валеологічної діяльності (дотримання норм здорового способу життя та досвід природоохоронної діяльності)	9	4,68	105	54,68	78	40,62
Усього осіб: 192	9	4,69	107	55,73	76	39,58

Як видно з таблиці 2.6, у КГ було 76 студентів з елементарним рівнем еколого-валеологічної компетентності (за критерієм «практична готовність до еколого-валеологічної діяльності») (39,58 %); з достатнім рівнем було 107 студентів (55,73 %); з творчим рівнем – 9 опитаних (4,69 %).

За критерієм «сформованість важливих для еколого-валеологічної діяльності професійних та особистісних якостей» діагностували рівень сформованості таких показників: здатність до рефлексії (рефлексія щодо місця й ролі людини в біологічному світі); відповідальність, вимогливість, ініціативність, емпатійність, принциповість тощо; здатність до ефективної комунікації у сфері еколого-валеологічної діяльності.

Результати початкової діагностики еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи за критерієм

«сформованість важливих для еколого-валеологічної діяльності професійних та особистісних якостей» показано в таблиці 2.7 (ЕГ).

Таблиця 2.7

Результати початкової діагностики за особистісно-рефлексивним компонентом (ЕГ)

Критерій: сформованість важливих для еколого-валеологічної діяльності професійних та особистісних якостей						
Показники	Рівні еколого-валеологічної компетентності					
	Творчий		Достатній		Елементарний	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Здатність до рефлексії (рефлексія щодо місця й ролі людини в біологічному світі)	14	7,21	105	54,12	75	38,65
Відповідальність, вимогливість, ініціативність, емпатійність, принциповість тощо	15	7,73	103	53,1	76	39,17
Здатність до ефективної комунікації у сфері еколого-валеологічної діяльності	16	8,24	101	52,06	77	39,69
Усього осіб: 194	15	7,73	103	53,1	76	39,17

Як видно з таблиці 2.7, в ЕГ було 76 студентів з елементарним рівнем еколого-валеологічної компетентності (за критерієм «сформованість важливих для еколого-валеологічної діяльності професійних та особистісних якостей») (39,17 %); з достатнім рівнем було 103 студенти (53,1 %); з творчим рівнем – 15 опитаних (7,73 %).

Результати початкової діагностики еколого-валеологічної компетентності студентів контрольної групи за критерієм «сформованість важливих для еколого-валеологічної діяльності професійних та особистісних якостей» показано в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Результати початкової діагностики за особистісно-рефлексивним компонентом (КГ)

Критерій: сформованість важливих для еколого-валеологічної діяльності професійних і особистісних якостей						
Показники	Рівні еколого-валеологічної компетентності					
	Творчий		Достатній		Елементарний	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Здатність до рефлексії (рефлексія щодо місця й ролі людини в біологічному світі)	14	7,29	102	53,13	76	39,58
Відповідальність, вимогливість, ініціативність, емпатійність, принциповість тощо	11	5,72	100	52,08	81	42,18
Здатність до ефективної комунікації у сфері еколого-валеологічної діяльності	14	7,29	104	54,16	74	38,54
Усього осіб: 192	13	6,77	102	53,13	77	40,1

Як видно з таблиці 2.8, у КГ було 77 студентів з елементарним рівнем еколого-валеологічної компетентності (за критерієм «сформованість важливих для еколого-валеологічної діяльності професійних та особистісних якостей») (40,1 %); з достатнім рівнем було 102 студенти (53,13 %); з творчим рівнем – 13 опитаних (6,77 %).

Узагальнені результати початкової діагностики еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи в ЕГ за сукупністю чотирьох критеріїв показано в таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

Узагальнені результати початкової діагностики еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи (ЕГ)

Критерії	Рівні еколого-валеологічної компетентності					
	Творчий		Достатній		Елементарний	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Сформованість позитивної мотивації до здійснення діяльності еколого-валеологічного спрямування	13	6,7	104	53,61	77	39,69
Сформованість системи	15	7,73	107	55,15	72	37,11

еколого-валеологічних знань						
Практична готовність до еколого-валеологічної діяльності	9	4,64	106	54,63	79	40,72
Сформованість важливих для еколого-валеологічної діяльності професійних та особистісних якостей	15	7,74	103	53,09	76	39,18
Усього осіб: 194	13	6,7	105	54,12	76	39,18

Як видно з таблиці 2.9, в ЕГ за сукупністю чотирьох критеріїв з елементарним рівнем еколого-валеологічної компетентності було 76 студентів (39,18 %); з достатнім рівнем було 105 студентів (54,12 %); з творчим рівнем – 13 (6,7 %). Як видно з таблиці, у студентів експериментальної групи з усіх чотирьох критеріїв еколого-валеологічної компетентності рівні сформованості досліджуваної якості подібні. Близько 40% студентів мають елементарний рівень еколого-валеологічної компетентності, майже половина – достатній (53-55 %); і незначна частина студентів – творчий рівень (4-7 %).

Узагальнені результати початкової діагностики еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи в КГ за сукупністю чотирьох критеріїв показано в таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Узагальнені результати початкової діагностики еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи (КГ)

Критерії	Рівні еколого-валеологічної компетентності					
	Творчий		Достатній		Елементарний	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Сформованість позитивної мотивації до здійснення діяльності еколого-валеологічного спрямування	13	6,77	102	53,12	77	40,1
Сформованість системи еколого-валеологічних знань	13	6,77	101	52,6	78	40,62
Практична готовність до	9	4,68	107	55,72	76	39,58

еколого-валеологічної діяльності						
Сформованість важливих для еколого-валеологічної діяльності професійних та особистісних якостей	13	6,77	102	53,12	77	40,1
Усього осіб: 192	12	6,25	103	53,65	77	40,1

Як видно з таблиці 2.10, у КГ за сукупністю чотирьох критеріїв з елементарним рівнем еколого-валеологічної компетентності було 77 студентів (40,1 %); з достатнім рівнем – 103 студенти (53,65 %); з творчим рівнем – 12 (6,25 %). Як видно з таблиці, у студентів контрольної групи з усіх чотирьох критеріїв еколого-валеологічної компетентності рівні сформованості досліджуваної якості подібні. Близько 40 % студентів мають елементарний рівень еколого-валеологічної компетентності, майже половина – достатній (52-55 %); і незначна частина – творчий рівень (4-7 %).

Результати виконаних завдань констатувального етапу експерименту студентів експериментальної і контрольної груп представлено в таблиці 2.11.

Таблиця 2.11

Сформованість еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів за результатами формуального експерименту (у відсотках)

	<i>Критерії</i>	<i>Рівні</i>		<i>Творчий</i>		<i>Достатній</i>		<i>Елементарний</i>	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
1.	Сформованість позитивної мотивації до здійснення діяльності еколого-валеологічного спрямування	6,77	6,77	53,12	53,12	40,1	40,1		
2.	Сформованість системи еколого-валеологічних знань	7,73	6,77	55,15	52,6	37,11	40,62		
3.	Практична готовність до еколого-валеологічної діяльності	4,64	4,68	54,63	55,72	40,72	39,58		

4.	Сформованість важливих для еколого-валеологічної діяльності професійних та особистісних якостей	7,74	6,77	53,09	53,12	39,18	40,1
	Усьогоосіб: 194/192	6,7	6,25	54,12	53,65	39,18	40,1

Як видно з таблиці 2.10, до експерименту в ЕГ з елементарним рівнем еколого-валеологічної компетентності було 39,18 %, а в КГ – 40,1%. З достатнім рівнем еколого-валеологічної компетентності в ЕГ було 54,12 %, а в КГ – 53,65 %. З творчим рівнем в ЕГ було 6,7 %, а в КГ – 6,7 %, що засвідчує: між обраними групами суттєвої відмінності немає за усіма критеріями досліджуваної якості.

Узагальнені результати початкової діагностики еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи за сукупністю чотирьох критеріїв показано в таблиці 2.12 (ЕГ та КГ). Як видно з таблиці 2.12, до експерименту в ЕГ було 6,7 % студентів з творчим рівнем еколого-валеологічної компетентності (в КГ – 6,25 %); з достатнім рівнем – 54,12 % в ЕГ та 53,65 % у КГ; з творчим рівнем в ЕГ – 6,7% респондентів, а в КГ – 6,25 %.

Таблиця 2.12

Узагальнені результати початкової діагностики еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи (ЕГ та КГ)

Групи	Рівні	Творчий		Достатній		Елементарний	
		n	%	n	%	n	%
ЕГ (n=194)		13	6,7	105	54,12	76	39,18
КГ (n=192)		12	6,25	103	53,65	77	40,1

Узагальнені результати початкової діагностики еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи (ЕГ та КГ) за сукупністю чотирьох критеріїв показано на рисунку 2.2.

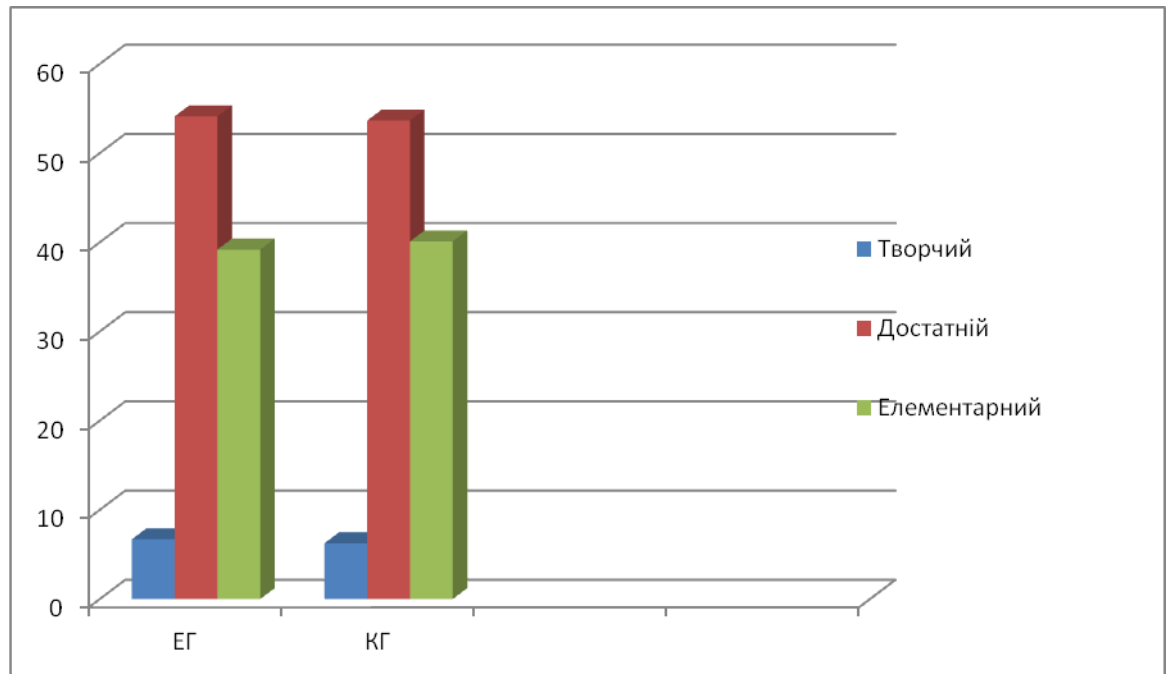

Рис. 2.2. Узагальнені результати початкової діагностики еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи

Статистична обробка результатів констатувального етапу педагогічного експерименту необхідна для підтвердження не випадковості результатів проведеного дослідження та взаємозв'язків між досліджуваними процесами. Нульова гіпотеза H^0 полягала в тому, що отримані в дослідженні дані діагностики еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи (ЕГ і КГ) не мають достовірних відмінностей у рівнях сформованості досліджуваної якості. Для цього нами обрано критерій χ^2 (Пірсона), який дає змогу оцінити суттєвість різниці між двома вибірками.

Критерій згоди χ^2 розраховували за формулою:

$$\chi^2 = \sum_{k=1}^m \frac{(V_k - P_k)^2}{P_k},$$

де P_k – відсотковий розподіл даних результатів діагностики еколого-валеологічної компетентності студентів на початку експерименту; V_k – відсотковий розподіл даних результатів діагностики досліджуваної якості на початку дослідження; m – кількість визначених рівнів еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Результати обчислень за критерієм згоди χ^2 для ЕГ та КГ:

$$\chi^2 = \frac{(6,7 - 6,25)^2}{6,25} + \frac{(54,12 - 53,65)^2}{53,65} + \frac{(39,18 - 40,1)^2}{40,1} = 0,0324 + 0,0041 + 0,0211 = 0,0576$$

Отримане значення χ^2 -критерію (0,0576) є меншим від табличного значення (5,99). Отже, відмінності в рівнях еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи ЕГ та КГ не є статистично значущими. Оскільки емпіричне значення критерію є меншим від критичного значення, то гіпотеза H^0 не відхиляється на рівні значущості 0,05. Отже, маємо підстави стверджувати, що відмінності в рівнях сформованості еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи ЕГ та КГ не є достовірними.

Отримані результати засвідчують, що значна кількість студентів ЕГ та КГ мають низький рівень еколого-валеологічної компетентності, оскільки відповідна проблематика – екологічна компетентність, валеологічна компетентність, особливості розвитку еколого-валеологічної компетентності учнів початкової школи – недостатньо, на нашу думку, представлена в еколого-валеологічній освіті в педагогічному коледжі. Наявні еколого-валеологічні знання респонденти не прагнуть використовувати в професійній діяльності. Більшість студентів керується прагматичними мотивами взаємодії з природою і має пасивно-агресивний тип поведінки щодо власного здоров'я і збереження природи. Так, майбутні педагоги не готові до ефективної професійної природоохоронної та здоров'язбережувальної діяльності та не усвідомлюють відповідальності за її наслідки.

Аналіз результатів, отриманих на констатувальному етапі дослідження, дав змогу визначити ряд проблем і негативних тенденцій у становленні еколого-валеологічної компетентності майбутніх педагогів: помітним є відносно стійкий професійний інтерес студентів до еколого-валеологічних проблем, але недостатня спрямованість на формування власної еколого-валеологічної компетентності; має місце відсутність взаємозв'язку між успішною навчальною діяльністю й подальшою можливістю успішної

еколого-валеологічної професійної діяльності, абстрактне бачення майбутньої професійної діяльності; виразна також невпевненість у власних професійних можливостях, низька самооцінка власної еколого-валеологічної компетентності.

Результати анкетування засвідчують необхідність удосконалення системи підготовки майбутніх учителів початкової школи шляхом реалізації спеціальних заходів, спрямованих на розвиток їхньої мотивації щодо еколого-валеологічної компетентності; розроблення комплексної методики, яка дала б змогу діагностувати та здійснювати постійний моніторинг становлення еколого-валеологічної компетентності студентів; забезпечення цільової спрямованості навчально-виховного процесу на формування еколого-валеологічної компетентності студентів.

Формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів суттєво залежить від організації навчально-виховного процесу в педагогічному коледжі, його змісту, форм і методів, ставлення викладачів до реалізації цього завдання, усвідомлення ними важливості розвитку еколого-валеологічної компетентності процесі фахової підготовки студентів.

Висновки до другого розділу

У дослідженні визначено структуру еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи в єдності чотирьох компонентів: мотиваційно-ціннісного, пізнавально-інформаційного, практично-діяльнісного та особистісно-рефлексивного. Відповідно до структурних компонентів еколого-валеологічної компетентності студентів визначено такі критерії: сформованість позитивної мотивації до здійснення діяльності еколого-валеологічного спрямування; сформованість системи еколого-валеологічних знань; сформованість екологічно і валеологічно спрямованих умінь (практична готовність до еколого-валеологічної діяльності); сформованість важливих для еколого-валеологічної діяльності професійних та особистісних якостей.

Визначено показниками критерію «сформованість позитивної мотивації до здійснення діяльності еколого-валеологічного спрямування»: зацікавленість проблемами збереження довкілля та здоров'я (власного й учнів початкової школи); наявність мотивів і потреб природозбережувальної та валеологічної діяльності; сформованість екологічно і валеологічно значущих ціннісних орієнтацій, переконань у необхідності дотримуватися норм природокористування та збереження здоров'я; умотивованість на розвиток еколого-валеологічної компетентності учнів початкової школи.

До показників критерію «сформованість системи еколого-валеологічних знань» віднесено: рівень і глибина еколого-валеологічних знань; володіння еколого-валеологічними поняттями й термінами; знання про шляхи збереження й зміцнення власного здоров'я та здоров'я учнів початкової школи; знання про особливості ефективної організації природоохоронної та здоров'язбережувальної діяльності з учнями початкової школи.

Показниками критерію «практична готовність до еколого-валеологічної діяльності» визначено: уміння й навички застосувати еколого-валеологічні знання; активна еколого-валеологічна позиція; уміння проектувати виховні заходи з учнями початкової школи щодо здійснення спільної еколого-валеологічної діяльності; уміння щодо формування еколого-валеологічної компетентності учнів початкової школи; досвід валеологічної діяльності (дотримання норм здорового способу життя); досвід екологічної діяльності, що виявляється в підтриманні, розвитку довкілля (досвід природоохоронної діяльності).

До показників критерію «сформованість важливих для еколого-валеологічної діяльності професійних та особистісних якостей» віднесено: здатність до рефлексії (рефлексія щодо місця й ролі людини в біологічному світі); відповідальність, вимогливість, ініціативність, емпатійність, принциповість тощо; здатність до ефективної комунікації у сфері еколого-валеологічної діяльності.

Результати констатувального етапу педагогічного експерименту засвідчили, що до експерименту в ЕГ було 6,7 % студентів з творчим рівнем еколого-валеологічної компетентності (у КГ – 6,25 %); з достатнім рівнем було 54,12 % в ЕГ та 53,65 % у КГ; з творчим рівнем в ЕГ було 6,7 % респондентів, а в КГ – 6,25 %, що свідчить про необхідність розроблення й експериментальної перевірки організаційно-педагогічних умов і методів формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи. Результати статистичної обробки отриманих результатів підтвердили відсутність статистичних відмінностей між обраними групами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акімова О. В. Формування творчого мислення в процесі рішення розумових задач / Ольга Вікторівна Акімова // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / Гол. ред. : Н. С. Побірченко та ін. – Умань, 2007. – Вип. 19. – С. 144-150.
2. Бойчук Ю. Д. Компетентнісний підхід до формування еколого-валеологічної культури майбутнього вчителя / Ю. Д. Бойчук. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2009-07/09bydcft.pdf>
3. Бойчук Ю. Д. Теоретико-методичні основи формування еколого-валеологічної культури майбутнього вчителя : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Ю. Д. Бойчук ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Х., 2010. – 44 с.
4. Бондаренко О. М. Формування валеологічної компетентності студентів педагогічних університетів у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Олена Миколаївна Бондаренко. – Київ. 2008. – 20 с.

5. Галузьяк В. М. Педагогіка : навч. посіб. / В. М. Галузьяк; М. І. Сметанський, В. І. Шахов. – 2-е вид., випр. і доп. – Вінниця : «Книга-Вега», 2003. – 416 с.
6. Герасимчук О. Л. Формування екологічної компетентності майбутніх гірничих інженерів у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / О. Л. Герасимчук; Житомирський державний університет імені Івана Франка. – Житомир, 2015. – 22 с.
7. Глуханюк В. М. Підготовка майбутнього вчителя технологій до екологічного виховання учнів основної школи у процесі вивчення фахових дисциплін : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / В. М. Глуханюк ; Вінниц. держ. пед. універ. ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2011. – 261 с.
8. Глухова Г. Г. Аксиологічні засади формування екологічної культури студентів вищих технічних навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Г. Г. Глухова. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2008. – 23 с.
9. Ермаков, Д. С. Формирование экологической компетентности учащихся: теория и практика / Д. С. Ермаков. – М. : МИОО, 2009. – 180 с.
10. Єлізаров В. П. Формування валеологічної компетентності студентів у позааудиторній виховній роботі університету : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 – теорія та методика навчання (фізична культура, основи здоров'я) / Володимир Петрович Єлізаров. – Харків. 2016. – 223 с.
11. Колесник М. О. Екологічне виховання учнів на засадах глибинної екології в процесі вивчення біології : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Колесник Марина Олександрівна. – Тернопільський державний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, – Тернопіль, 2003. – 20с.
12. Куриленко Н. В. Поняття про екологічну компетентність, її структуру та умови формування у процесі навчання фізики учнів основної школи / Н. В. Куриленко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 3 : Фізика і математика у вищій

і середній школі. 2013. – Вип. 12. – С. 30-38. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_3_2013_12_7.

13. Куриленко Н. В. Формування екологічної компетентності учнів основної школи у процесі навчання фізики : автореф. дис. ... канд. пед. наук 13.00.02 – теорія та методика навчання (фізика) / Наталія Валентинівна Куриленко. – Кіровоград. 2015. – 20 с.

14. Логвінова Я. О. Потенціал природничих дисциплін у формуванні екологічної компетентності особистості майбутнього викладача біології. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Sitimm_2012_29_76.pdf

15. Львовочкіна А. М. Моделювання розвитку екологічної культури студентської молоді / А. М. Львовочкіна. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mdu.edu.ua/spaw2/uploads/files/Львовочкіна%20А.%20М..pdf>

16. Львовочкіна А. М. Психологія розвитку екологічної культури студентської молоді : автореф. дис. ... д-ра псих. наук 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / Антоніна Михайлівна Львовочкіна. – Київ. 2013. – 42 с.

17. Магазинщикова І. П. Екологічна компетентність випускника як мета екологізації вищої лісотехнічної освіти / І. П. Магазинщикова // Науковий вісник НЛТУ України. 2010. – Вип. 20. – С. 337-345.

18. Науменко Г. Г. Освіта як системний чинник формування екологічної культури майбутніх вчителів : автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.10 / Г. Г. Науменко ; Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2009. – 20 с.

19. Оцінювання сформованості екологічних компетентностей: навчально-методичний посібник / В. П. Карпенко, І. І. Мостов'як, Т. М. Пушкарьова-Безділь. – УНУС, 2017. – Одеса: НУ «ОМА», 2017. – 59 с.

20. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О. І. Пометун //

Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / За заг.ред. О. В. Овчарук. – К.: КІС. 2004. – С. 16-25.

21. Прокопенко І. А. Формування професійно-менеджерської культури майбутнього вчителя : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Прокопенко Ірина Андріївна. – Х., 2008. – 226 с.

22. Руда О. Ю. Формування екологічних знань студентів медичного коледжу у процесі вивчення біологічних дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / О. Ю. Руда; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2010. – 20 с.

23. Совгіра С. В. Теоретико-методичні основи формування екологічного світогляду майбутніх учителів у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / С. В. Совгіра; Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2009. – 40 с.

24. Тарасенко Г. С. Формування естетико-екологічної культури вчителя : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Тарасенко Галина Сергіївна. – К., 1996. – 453 с.

25. Титаренко Л. М. Формування екологічної компетентності студентів біологічних спеціальностей університету : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Титаренко Лариса Миколаївна. – К., 2007. – 210 с.

26. Трубник І. В. Підготовка майбутніх вихователів до формування екологічно мотивованої поведінки старших дошкільників : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / І. В. Трубник; Республікан. вищ. навч. закл. «Крим. гуманітар. ун-т». – Ялта, 2009. – 20 с.

27. Флешар Е. Дидактичні основи підготовки студентів – майбутніх вчителів біології до реалізації екологічної освіти : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Е. Флешар ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 1999. – 41 с.

28. Хрипунова А. Л. Формування екологічної компетентності майбутніх інженерів – фахівців цивільного захисту : автореф. дис. ... канд. пед. наук:

13.00.04 / Аліна Леонідівна Хрипунова ; Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2009. – 20 с.

29. Хроленко М. В. Формування екологічної свідомості майбутніх вчителів початкових класів : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / М. В. Хроленко ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2007. – 20 с.

30. Чернікова О. В. Підготовка майбутніх учителів біології до формування екологічної культури старшокласників : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / О. В. Чернікова. – Південноукраїнський державний педагогічний університет (м. Одеса) імені К. Д. Ушинського, Одеса, 2004. – 21 с.

31. Шапран Ю. П. Сутнісні ознаки, структурні компоненти і вимірювання екологічної компетентності студентів-біологів педагогічного університету / Ю. П. Шапран // Педагогічна освіта: теорія і практика. Зб. наук. праць. м. Кам'янець-Подільський. – Вип. 18 (1-2015). – С. 320-325. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://science.kpnu.edu.ua/portfolio/pedahohichnaosvita-teoriya-i-praktyka.html>

РОЗДІЛ 3. ОБҐРУНТУВАННЯ Й ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ВАЛЕОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

3.1. Організаційно-педагогічні умови та модель формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки у педагогічних коледжах

Важливим у формуванні еколого-валеологічної компетентності студентів педагогічних коледжів є визначення, обґрунтування й експериментальна перевірка організаційно-педагогічних умов і моделі

формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

У дослідження ми виходили з розуміння організаційно-педагогічних умов як сукупності взаємопов'язаних чинників, дотримання яких необхідне для ефективного формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Варто розглянути положення науковців щодо умов і факторів формування еколого-валеологічної компетентності особистості, особливо ті, що близькі до проблеми нашого дослідження.

Так, наприклад, М. Колесник до необхідних педагогічних умов, що забезпечують реалізацію підходу «глибинної екології» у процесі вивчення біології, відносить такі: орієнтація учнів на екоцентричний спосіб світосприйняття; корекція особистісних якостей шляхом поетапного здійснення екологічного виховання; цілісність теоретичної підготовки учнів, їхньої емоційно-ціннісної оцінки та практичної діяльності; актуалізація етичних норм та правил щодо ставлення до природних об'єктів [66]. Вважаємо, що такі умови з-поміж інших важливі й для майбутніх учителів початкової школи.

На формування екологічного світогляду майбутніх учителів, на думку С. Совгіри, впливають три групи умов. Перша група, які діють за межами вищого навчального закладу. Друга стосується формування екологічного світогляду в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя у вищому педагогічному закладі. Третя група умов визначається педагогічною взаємодією в системі «викладач – студент» [142].

До першої групи умов науковець відносить такі: потреби суспільства в збереженні навколишнього середовища, що пов'язані із сучасною екологічною ситуацією та потреба в гармонізації відносин майбутнього вчителя з природою, спричинена їхнім незадовільним станом; характер відносин студента з навколишнім середовищем, який задовольняє зазначені потреби; вихідний рівень сформованості екологічного світогляду майбутнього вчителя; соціально-

екологічний досвід людства. Друга група умов пов'язана з професійною підготовкою майбутнього вчителя у вищому педагогічному закладі, до складу якої входять: підпорядкування мети формування екологічного світогляду студента меті формування гармонійної особистості та педагога-професіонала; дотримання неперервності навчально-виховного процесу у вищому педагогічному закладі в єдності навчання, виховання, наукової діяльності та природоохоронної роботи; наявність матеріально-технічної бази й рівня кваліфікації викладацького складу. Третя група умов пов'язана із взаємодією викладачів і студентів у навчально-виховному процесі. До цієї групи умов належать: особистість викладача, особистість студента, педагогічний процес [142]. Погоджуємося з науковцем, що умови, які визначені педагогічною взаємодією в системі «викладач – студент» дійсно є важливими, але їх, на наш погляд, потрібно конкретизувати.

Серед психолого-педагогічних умов, що забезпечують розвиток екологічної свідомості особистості, І. Трубник визначає: урахування початкових типів мотивації взаємодії з природою та особливостей екологічної свідомості студентів, ступеневу підтримку мотивації ставлення до природи й екологічної роботи з дітьми, поєднання діагностики та самодіагностики в навчальному процесі; відповідність змісту навчальної діяльності студентів структурі готовності до формування екологічно мотивованої поведінки дошкільників; організаційно-методичне забезпечення системної роботи студентів із формування екологічно мотивованої поведінки дітей у реальній ситуації навчально-виховного процесу дошкільного навчального закладу; продуктивну персоніфіковану співпрацю викладача та студентів, яка актуалізує для майбутніх фахівців особистісну значущість набуття досвіду формування екологічно мотивованої поведінки в роботі з дошкільниками, пошук шляхів самовдосконалення [156].

Умови, які доцільно використати в нашому дослідженні, визначає М. Хроленко. Так, зокрема, науковцем вказані такі педагогічні умови формування екологічної свідомості майбутніх учителів: реалізація

міждисциплінарного принципу інтеграції екологічних знань дисциплін загальнонаукового, гуманітарного, природничого та професійного циклів; застосування партисипативних методів здійснення екологічної освіти студентів; використання системи навчально-екологічних задач; уведення в навчальний процес вищої школи спецкурсу «Актуальні проблеми педагогічної екології» [162].

О. Черніковою визначено умови підготовки майбутніх учителів біології до формування екологічної культури старшокласників, з-поміж яких: озброєність екологічними знаннями майбутнього вчителя біології в системі міжпредметних зв'язків; усвідомлення майбутнім учителем біології своєї професійної ролі як педагога (особистості, громадянина) у формуванні екологічної культури старшокласників [166].

На нашу думку, на особливу увагу заслуговують педагогічні умови формування екологічної компетентності студентів університетів, які визначає Л. Титаренко: удосконалення навчального змісту ідеями сталого розвитку, екологічного права, менеджменту й моніторингу; забезпечення диференційованого та комплексного впливу на формування складових екологічної компетентності впровадженням інтерактивних методів навчання і виховання студентів; формування в студентів усвідомлення особистої причетності до екологічних проблем у процесі безпосередньої взаємодії з природою під час комплексних польових практик [155].

Отже, у дослідженні організаційно-педагогічні умовами формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи будемо розуміти як синтез об'єктивних факторів, що дає змогу збалансувати можливості змісту освіти, методів, форм і засобів навчальної діяльності студентів педагогічного коледжу, забезпечити доцільну організацію взаємодії суб'єктів педагогічного процесу з метою досягнення поставленої мети щодо еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

У дослідженні нами визначено такі організаційно-педагогічні умови формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи:

- доповнення змісту лекційних, практичних занять та педагогічної практики еколого-валеологічною інформацією відповідно до специфіки навчальної дисципліни;
- посилення прикладної спрямованості змісту фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи шляхом залучення студентів до еколого-валеологічної діяльності;
- зорієнтованість на розвиток у студентів потреби та практичної готовності до еколого-валеологічної діяльності в школі;
- використання сучасних освітніх технологій у процесі вивчення природничих дисциплін; активізація процесу формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Обґрунтуємо визначені організаційно-педагогічні умови.

Погоджуємося з Л. Титаренко щодо того, що зміст навчального матеріалу варто удосконалювати згідно з такими принципами: урахування матеріалу екологічного змісту в міжпредметних зв'язках; поєднання інформації глобального та регіонального рангів з наступним розширенням останнього; використання екологічної інформації у сфері побутового споживання та професійної діяльності [155]. Усе це охоплює й валеологічні проблеми, які стосуються, зокрема, учнів початкової школи.

Для прикладу покажемо це з дисципліни «Основи валеології» галузі знань 0101 «Педагогічна освіта», напряму підготовки 5.01010101 «Початкова освіта», освітньо-кваліфікаційного рівня «Молодший спеціаліст». Доповнення змісту навчального матеріалу з дисципліни матеріалом еколого-валеологічного спрямування, на наш погляд, позитивно впливатиме на формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи загалом.

Так, наприклад, до змісту Модуля 1 «Загальна характеристика фізичного та психічного здоров'я. Принципи оздоровчого харчування» ми додали до деяких тем такі питання:

Тема 1. Здоров'я та хвороба учнів початкової школи. Ознаки здоров'я учнів початкової школи. Вплив екологічних факторів на здоров'я учнів початкової школи.

Тема 2. Донозологічна діагностика здоров'я учнів початкової школи за функціональними показниками. Діагностика рівня здоров'я учнів початкової школи за резервами біоенергетики. Діагностика рівня здоров'я учнів початкової школи за прямими показниками.

Тема 3. Особливості організації харчування учнів початкової школи.

Тема 4. Залежність здоров'я учнів початкової школи від стану хребта. Передумови порушення функції хребта учнів початкової школи. Профілактика хвороб хребта учнів початкової школи.

Тема 5. Природні особливості психіки учнів початкової школи. Сучасні підходи до психічного оздоровлення учнів початкової школи.

Тема 6. Механізм психічного та фізіологічного стресу учнів початкової школи. Наслідки стресу. Профілактика психічного стресу учнів початкової школи та корекція його наслідків.

Тема 7. Вплив шкідливих звичок на організм учнів початкової школи. Вплив надмірного захоплення гаджетами на здоров'я учнів початкової школи.

Тема 8. Механізм оздоровчої дії фізичних вправ. Працездатність, робота, стомлення, відпочинок. Фізичні вправи та функціональні резерви організму школяра початкових класів.

Тема 9. Методи загартовування учнів початкової школи тощо.

У процесі вивчення дисципліни «Основи валеології» студентам пропонували виконати такі індивідуальні завдання (підготувати реферати, доповіді, презентації з запропонованих тем): «Сучасний стан розв'язання проблеми формування еколого-валеологічної компетентності»; «Практика

оздоровлення учнів початкової школи»; «Особиста позиція й роль учителя в збереженні власного здоров'я та здоров'я учнів початкової школи»; «Здоров'я учнів початкової школи в умовах інформаційного суспільства»; «Основні показники захворюваності учнів початкової школи»; «Інвалідизація населення України та її причини»; «Здоров'я учнів початкової школи як індивідуальна й суспільна проблема»; «Методи виявлення та попередження можливих аномалій розвитку учнів початкової школи»; «Фізичне здоров'я учнів початкової школи, його сутність»; «Сучасні підходи до визначення кількісних характеристик фізичного здоров'я учнів початкової школи»; «Оздоровче фізичне тренування учнів початкової школи: показання й протипоказання до його використання»; «Принципи, методи й засоби оздоровчого фізичного тренування учнів початкової школи»; «Дозування фізичного навантаження в оздоровчому тренуванні учнів початкової школи»; «Умови збільшення функціональних резервів учнів початкової школи шляхом фізичних занять» тощо.

У процесі експериментальної роботи було запропоновано розширити теоретичний матеріал лекцій із навчальних дисциплін професійної та практичної підготовки майбутніх учителів початкових класів відповідно до теми дисертації. Так, у зміст лекційного матеріалу з «Основ природознавства» увійшли питання про особливості організації природоохоронної діяльності в місті спільно з учнями початкової школи; організація й проведення акцій «Збережемо струмочок», «Годуємо птахів», «Посади квітку», «Прибираємо берег річки» тощо. Аналогічних змін (доповнення в змісті) під час формувального етапу експерименту зазнали такі навчальні дисципліни, як: з *циклу загальноосвітньої підготовки* («Інформатика» (розроблення відеороликів, презентацій з природоохоронних та здоров'язбережувальних тем; зокрема, про види фізичної культури та спорту, популярні серед учнів початкових класів тощо); «Біологія» (особливості організації природоохоронної діяльності з учнями початкової школи; рослини нашого регіону, що зникають й охорона їх тощо); «Фізична культура» (особливості

організації здоров'язбережувальної діяльності з учнями початкової школи); «Людина і світ» (проблеми збереження довкілля тощо)); з *циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки* («Фізичне виховання» (дотримання норм збереження здоров'я учнями початкової школи; стан фізичного виховання молодших школярів у сучасній загальноосвітній школі; показники визначення стану фізичної вихованості учнів початкової школи; форми занять фізичною культурою, популярні серед молодших школярів; форми фізичної активності, найбільш популярні серед учнів молодших класів); з *циклу математичної, природничо-наукової підготовки* («Інформаційно-комунікаційні технології навчання, технічні засоби навчання» (особливості організації ефективної комунікації у сфері еколого-валеологічної діяльності з використанням можливостей Інтернет); «Практичний курс інформатики (з елементами програмування)» (збір та опрацювання інформації щодо проблем збереження довкілля тощо); «Основи медичних знань» (здоров'я учнів початкової школи як цінність, профілактика психоневрологічних порушень у дітей тощо); «Основи валеології» (валеологічні принципи організації навчально-виховного процесу в початковій школі; вплив навчального процесу на здоров'я учнів початкової школи; особливості дотримання принципу бережливого ставлення до здоров'я дітей, вплив навчального процесу на здоров'я учнів початкової школи тощо); «Анатомія, фізіологія та гігієна дітей шкільного віку» (забезпечення навчального навантаження з урахуванням вікових особливостей учнів початкової школи; урахування біоритмів працездатності при організації навчального процесу з метою запобігання втоми й перевтоми учнів початкової школи; правильна організація праці та відпочинку школярів; попередження психотравмувальних ситуацій у школі тощо); «Основи початкового курсу природознавства» (рослинні угруповання нашої місцевості, їхнє збереження й примноження; географічне положення, рельєф, корисні копалини Вінниччини тощо); «Основи екології» (актуальність ідей В. Сухомлинського про екологічне виховання особистості; методи опрацювання навчальної та

наукової літературою в галузі екології для отримання інформації про природні процеси та явища; головні закони, правила, принципи екології, глобальні проблеми екології, проблеми екологічної безпеки, механізми процесів забруднення, контроль якості довкілля тощо); з циклу *професійної та практичної підготовки*: «Психологія (загальна, вікова, педагогічна)» (сутність здоров'я та здорового способу життя учнів початкових класів; критерії та показники визначення ціннісного ставлення молодших школярів до занять фізичною культурою; методи педагогічного дослідження для визначення ціннісного ставлення молодших школярів до здорового способу життя тощо); «Вступ до спеціальності (технології)» (фактори й технології, що впливають на формування навичок здорового способу життя в молодших школярів тощо); «Педагогіка» (уміння й навички збереження здоров'я та їхнє значення в навчально-виховному процесі молодших школярів; етапи формування умінь здорового способу життя в молодших школярів; етапи формування навичок здорового способу життя в молодших школярів тощо); «Основи педагогічної майстерності» (самовиховання еколога-валеологічної компетентності майбутнього вчителя початкової школи; вибір учителем стратегій ефективної взаємодії з учнями початкової школи в процесі розв'язання еколога-валеологічних завдань тощо); *методики навчання*: «Методика навчання природознавства» (інтерактивні методи навчання природознавства молодших школярів; проектні методи навчання природознавства; технології проектного навчання тощо); «Методика навчання предмета «Я у світі»» (використання здоров'язбережувальних технологій на уроках «Я у світі»; використання прогностичних задач та проектних технологій на уроках «Я у світі» тощо); «Методика навчання предмета «Основи здоров'я»» (індивідуальне творче завдання, зокрема підготувати й захистити на аудиторному занятті один реферат на обрану ним особисто тему або одну міні-наукову доповідь, зробити оригінальну мультимедійну презентацію навчального матеріалу, підготувати та письмово оформити практичне завдання та «ключі» розв'язання, ситуаційну задачу,

наочні матеріали, схеми тощо); «Теорія й методика фізичного виховання» (три основні валеологічні взаємопов'язані елементи: валеологічна освіченість, валеологічна свідомість, валеологічна поведінка; особливості формування здоров'язбережувальних умінь і навичок учнів початкової школи); «Навчальна (психолого-педагогічна практика)» (педагогічні умови формування здорового способу життя учнів початкових класів тощо); «Педагогічна практика» (зв'язок між знаннями, уміннями й навичками здорового способу життя учнів початкових класів; специфіка процесу формування умінь і навичок здорового способу життя учнів початкових класів; практичне використання видів фізичної культури, які переважають у позакласній роботі молодших школярів тощо).

Отже, важливою педагогічною умовою формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи визначаємо, спираючись на наукові ідеї Л. Титаренко, «доповнення змісту лекційних, практичних занять та педагогічної практики еколого-валеологічною інформацією відповідно до специфіки навчальної дисципліни».

Найбільш продуктивний результат щодо формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи, на нашу думку, буде отриманий на основі побудови пізнавальної діяльності на засадах знаково-контекстного навчання (А. Вербицький), оскільки це дасть змогу максимально співвіднести зміст і процес професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи з предметом і соціально-педагогічним контекстом їхньої діяльності [2].

Отже, важливою педагогічною умовою формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи є посилення прикладної спрямованості змісту фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи шляхом залучення студентів до еколого-валеологічної діяльності.

Погоджуємося з А. Львовичною, яка вважає, що задля ефективного формування екологічної грамотності, яку складають: знання у сфері екологічних дисциплін; усвідомлення того, що екологічні проблеми стосуються кожного й розв'язувати їх може й повинен кожен член суспільства, а також еколого-орієнтовані установки, потрібно створити такі умови, щоб студенти реально відчували свою причетність до розв'язання проблем довкілля [91]. І тому під час експерименту ми намагалися створити для майбутніх учителів початкової школи такі умови, у яких студенти несли б відповідальність за стан навколишнього середовища.

Одним з таких видів діяльності, до яких ми залучали студентів, є проектування екологічних стежин.

Під час роботи на екологічній стежці в студентів з'являються безпосередні контакти з природою, що посилює активність та утворює усвідомлення природи як системи цінностей. Окрім того, використання екологічної стежки сприяє: посиленню зв'язків з природою; узагальненню набутих під час вивчення природничих дисциплін знань; створенню умов для виховання екологічно грамотної поведінки в навколишньому середовищі; проведенню пошукової та дослідницької роботи. Важливим під час роботи на екологічній стежці є розвиток умінь аналізу, обґрунтування, проектування, здійснення, та рефлексії екологічної діяльності: оцінка стану екологічної ситуації в природі; здійснення пізнавальної діяльності у сфері екологічної проблематики; виявлення теоретичних природних закономірностей життя екосистеми, що піддається антропогенному впливу; полідисциплінарне обґрунтування екологічних дій з урахуванням закономірностей життя природного об'єкта, явища чи процесу; побудова технології здійснення діяльності, прогнозування наслідків її реалізації [11].

У процесі формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи важливим є залучення студентів до еколого-орієнтованої діяльності, спрямованої на продукування ідей щодо охорони й розвитку довкілля, що допомагатиме вибудувати систему екологічних знань,

а також сприятиме формуванню вмій застосовувати екологічні знання в практичній діяльності й транслювати їх у суспільство, тобто стане чинником формування екологічної освіченості та основою для формування екологічної компетентності. Доцільно залучати студентів до участі в тренінгу з формування готовності до волонтерської екологічної діяльності, що спонукатиме їх до еколого-орієнтованої діяльності й так само формуватиме в них особистісне ставлення до життєвого середовища та готовність відповідати за наслідки власної екологічної діяльності [91]. Важливо створити в педагогічному коледжі таке освітнє середовище, у якому можна було б утілювати екологічні проекти й задуми, для котрих потрібно визначати цілі та напрацьовувати норми ефективної взаємодії з довкіллям.

Для формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи доцільним є використання тренінгів, наприклад, тренінг-курсу «Оцінювання сформованості екологічних компетентностей», розробленого в межах Темпус-проекту 544524-TEMPUS-1- 2013-1-PL-TEMPUS-SMHES «Рамка кваліфікацій у галузі наук про навколишнє середовище для українських університетів» (WP.4. Development of training courses on developing and implementing new study programmes compatible with QF in Environmental Science) [20].

Наступною педагогічною умовою формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи є зорієнтованість на розвиток у студентів потреби та практичної готовності до еколого-валеологічної діяльності в школі.

Вважаємо розвиток потреб у еколого-валеологічної діяльності в школі, у формуванні еколого-валеологічної компетентності, а також мотивів, інтересів, цілей особливо важливим, оскільки, як відомо, мотивація визначає діяльність особистості.

У зв'язку з тим, що зовнішні причини завжди діють лише опосередковано, через внутрішні умови, як наголошує С. Рубінштейн, у процесі пояснення будь-яких психічних явищ особистість постає як єдино

пов'язана сукупність внутрішніх умов, через які відбуваються всі зовнішні впливи [Ошибка! Неизвестный аргумент ключа.], то однією з найважливіших умов формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи, на нашу думку, є формування потреби студентів в еколого-валеологічній компетентності та в еколого-валеологічній діяльності в школі. Вважаємо, що таку потребу важливо сформувати саме в процесі їхньої професійної підготовки.

Потреби студентів в еколого-валеологічній діяльності стануть внутрішніми факторами формування мотивації набуття ними еколого-валеологічної компетентності, оскільки потреба – це необхідність в об'єктивних умовах, предметах, об'єктах, утакомуразі, в еколого-валеологічній діяльності, без яких неможливі розвиток, існування, життєдіяльність майбутніх учителів початкової школи.

У дослідженні ми виходили з того, що потреба в еколого-валеологічній діяльності – це об'єктивний стан, який відображає суперечність між тим, що є, і тим, що необхідно майбутнім учителям початкової школи, і спонукає до усунення цієї суперечності, тобто, до формування еколого-валеологічної компетентності.

Перші навички практичної готовності майбутніх учителів початкової школи до еколого-валеологічної діяльності в школі перевіряють під час педагогічної практики в школі. І саме під час педагогічної практики особливо важливим для студентів є педагогічне керівництво й психологічна підтримка викладача.

Педагогічна й психологічна наука традиційно розглядає педагогічну практику студентів як важливу соціально-психологічну умову й засіб професійної підготовки майбутнього вчителя. Педагогічна практика є однією з провідних подій у житті майбутнього вчителя. Це передусім ідентифікація студента з новою соціальною роллю майбутнього вчителя-практиканта і, як наслідок, зрушенням у його «Я-концепції», трансформацією уявлень про себе, коригуванням самооцінювання й самоставлення [17]. Усе це стосується

й еколого-валеологічної діяльності майбутніх учителів початкових класів в школі.

Педагогічна практика є важливим шаблоном у процесі особистісного зростання майбутнього вчителя початкової школи. Студент розпочинає самостверджуватись у новій статусно-рольовій позиції вчителя, активізується на вчинок самобачення – пошук відповідей «Хто я є?», «Що хочу?», «Що можу?», які за своїм змістом набувають характеру професійного самовизначення, зокрема, у контексті дослідження («Чи можу вже назвати себе вчителем, який готовий до еколого-валеологічної діяльності з учнями початкової школи», «Чи хочу займатися еколого-валеологічною діяльністю з учнями?», «Чи достатньо в мене для цього знань, умінь, навичок?» тощо). З погляду вчинкового підходу в психології, «кожний здійснений вчинок для особистості – акт ствердження власного «Я» і водночас акт розвитку власного «Я», акт набування нових особистісних якостей, нового досвіду» [19, с. 498]. Тому педагогічна практика є не лише можливістю набутти професійні вміння й навички, зокрема стосовно еколого-валеологічної діяльності, а й реальне соціально-психологічне поле, де інтенсивно здійснюється процес ствердження й розвитку професійного «Я» майбутнього вчителя [17].

У цій ситуації майбутній учитель потребує особливої психологічної підтримки й допомоги від авторитетно-значущих людей: класовода, методиста, директора й завуча школи. Вони мають не лише усвідомити механізми соціально-психологічного впливу практичної діяльності на «Я» майбутнього вчителя, а й переорієнтуватись від своєї контрольної-оцінної функції до функції надання методичної допомоги й психологічної підтримки практиканта. Поставивши завдання щодо емоційно-психологічної підтримки студентів, важливо: усувати чинники, які спричинюють високу ситуативну тривожність у практикантів, надмірне їхнє хвилювання; уселяти їм упевненість у професійних вміннях і задатках; виявляти емпатію, щирість і безумовне позитивне ставлення до них; при оцінюванні професійно-рольової

поведінки практиканта акцентувати на позитивних її моментах, найбільш ефективних проявах; допомагати подолати психологічні проблеми [17].

Звісно, педагогічне керівництво процесом формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи полягає, у тому числі, й у забезпеченні студентів необхідною навчальною літературою еколого-валеологічного спрямування.

У педагогічній теорії нині обґрунтовується значущість належним чином розробленої навчальної літератури (підручників, посібників, методичних розробок та інших друкованих текстових засобів) для теорії й практики засвоєння змісту професійної освіти (Р. Гуревич [**Ошибка! Неизвестный аргумент ключа.**], О. Заїка [**Ошибка! Неизвестный аргумент ключа.**], Л. Коломієць [**Ошибка! Неизвестный аргумент ключа.**] та ін.).

Аналізуючи функції навчальної літератури, Р. Гуревич виокремлює такі: *інформаційна* (розкриття сучасних досягнень теорії, методики й практики конкретної науки), *трансформаційна* (оптимізаційне перетворення системи наукової інформації згідно з логікою її засвоєння: запам'ятовування – розуміння – застосування – перенесення), *систематизаційна* (координація застосування інших дидактичних засобів, опосередкування взаємодії викладачів і студентів під час засвоєння навчального матеріалу); *організацій міжпредметних зв'язків* (збагачення основних базових елементів змісту освіти, їхня універсалізація і виведення в систему науково-практичних знань); *закріплення й самоконтролю* (раціоналізація навчальної діяльності, забезпечення належної дидактичної основи для самостійного оволодіння знаннями, уміннями й навичками, а також набуття досвіду творчої діяльності); *самоосвіти* (презентація максимальної кількості джерел та засобів для самостійного оволодіння елементами змісту освіти, забезпечення її неперервності) тощо [**Ошибка! Неизвестный аргумент ключа.**, с. 179-183]. Тому в процесі формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи ми намагалися забезпечувати студентів саме такою навчальною літературою, яка містить різні види завдань, що

сприятимуть досягненню визначеного рівня сформованості еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи, організовуватимуть їхню самостійну роботу (запитання для самоконтролю набутих еколого-валеологічних знань, завдання для самостійної роботи, перелік тем доповідей і рефератів еколого-валеологічної тематики, список використаної та рекомендованої для опрацювання літератури тощо).

Важливим у розвитку професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів є участь у студентських науково-практичних інтернет-конференціях, зокрема: «Інноватика в навчально-виховному процесі початкової школи» (Умань, 2016), Міжвузівській студентській інтернет-конференції «Національно-патріотичне виховання в процесі фахової підготовки студентів» (Умань, 2016) тощо, а також у таких конференціях: «Впровадження нових галузевих стандартів початкової школи: пошуки, проблеми, перспективи» (листопад, 2013); педагогічні читання «Новаторська педагогіка Василя Сухомлинського: історія та сучасність» (вересень, 2014); практичний семінар «Використання сучасних новітніх технологій у початковій школі» (листопад, 2014); науково-практичний семінар «Науково-дослідна діяльність як шлях формування компетентності майбутніх фахівців» (січень, 2015); науково-практична конференція «Сучасні проблеми фахової підготовки вчителів початкової школи та шляхи їх реалізації в умовах коледжу» (квітень, 2015); науково-практична конференція «Створення комфортного освітнього середовища як запорука формування успішної особистості молодшого школяра» (грудень, 2015) тощо.

Найбільш поширеними формами пошуково-дослідної роботи студентів стали конкурси педагогічної майстерності «Міс Педагогічна осінь», «Міс Каліграфія», тренінги, майстер-класи, творчі лабораторії, круглі столи, зустрічі з учителями початкових класів та флеш-моби «Добрий прогноз», «Квітка удачі», «Епідемія доброти», «Вільні обійми» тощо. Студенти були учасниками та переможцями Всеукраїнських студентських конференцій «Науковий простір студента: пошуки і знахідки», проведені в Інституті

педагогіки і психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, брали участь у навчально-практичній конференції «Використання сучасних новітніх технологій у початковій школі».

У Вінницькому гуманітарно-педагогічному коледжі активно використовують можливості інформаційно-комунікаційних технологій для ефективної професійної підготовки майбутніх учителів, у тому числі, для формування їхньої еколого-валеологічної компетентності. Це стосується, зокрема, побудови освітнього середовища коледжу за допомогою української системи дистанційного навчання Collaborator. Це веб-додаток, або інформаційна система, основне призначення якої – розв'язувати завдання навчання студентів і співробітників, розвитку їхніх професійних і особистісних якостей. З її допомогою можна легко організувати дистанційне навчання, а саме надати доступ до бази відібраної і вивіреної інформації, обговорити питання, сповістити про заходи, провести тестування та багато іншого. Крім цього, усю роботу з забезпечення функціонування системи постійно забезпечує розробник. Знайти покликання на дистанційне навчання досить легко. Варто лише зайти на сайт Вінницького обласного гуманітарно-педагогічного коледжу та в закладці «освітньо-виховна діяльність» обрати «дистанційне навчання», після чого відбудеться перехід до сторінки дистанційного навчання, на якій необхідно ввести логін та пароль, який створюють організатори курсів. Після входу до системи дистанційного навчання користувач бачить вікно, обирає курс, який його цікавить, і розпочинає вивчення матеріалу. Усі дії фіксуються і відображаються в організатора навчання. Тобто відзначено, скільки часу потратив студент на вивчення тієї чи іншої теми. У разі виникнення питань під час вивчення курсу, їх можна поставити, скориставшись можливістю обговорення курсу, або за допомогою форуму, який теж функціонує в цій системі дистанційного навчання.

Отже, ще однією організаційно-педагогічною умовою формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи

визначено «використання сучасних освітніх технологій у процесі вивчення природничих дисциплін; активізація процесу формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи засобами інформаційно-комунікаційних технологій».

Обґрунтовані нами педагогічні умови формування еколого-валеологічної компетентності студентів педагогічних коледжів покладено в основу розробленої моделі формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Модель формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи складається із чотирьох блоків: цільового, змістового, операційного, результативного, у яких виокремлено такі структурні елементи: суспільно-державне замовлення; Закон «Про вищу освіту»; Концепція екологічної освіти; мета; зміст (теоретичний, практичний, дослідницько-творчий); знання; основні навчальні дисципліни, що використовували; міждисциплінарна інтеграція; методологічні підходи; організаційно-педагогічні умови; етапи, форми та методи роботи, від яких залежить результат – успішність формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи (рис. 3.1).

Цільовий блок. Оновлення вимог до професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, зміни в програмах навчання та виховання, а головне – суттєве погіршення стану здоров'я учнів початкової школи окреслили мету: формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Конкретизуючи мету, ми визначили такі завдання щодо формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи:

- сформувати позитивну мотивацію студентів до здійснення діяльності еколого-валеологічного спрямування;
- сформувати систему еколого-валеологічних знань;
- сформувати в студентів екологічно і валеологічно спрямовані уміння (практичну готовність до еколого-валеологічної діяльності);

- сформувати в майбутніх учителів важливі для еколого-валеологічної діяльності професійні й особистісні якості.

Основою дослідження є такі методологічні підходи: особистісно-діяльнісний, компетентісний, аксіологічний, системний, що використовували в дослідженні.

Змістовий блок. До цього блоку віднесено зміст підготовки майбутніх учителів початкових класів у контексті формування їхньої еколого-валеологічної компетентності, а саме: теоретичний аспект (форми: лекції, самостійна робота студентів репродуктивного характеру); практичний аспект (форми: практичні й індивідуальні заняття, робота в парах, самостійна пошукова робота студентів); дослідницько-творчий аспект (форми: робота в наукових гуртках, конференції, самостійна творча робота студентів). Також названо кілька основних навчальних дисциплін («Основи валеології»; «Безпека життєдіяльності»; «Основи екології»; «Методика викладання дисципліни «Я у світі»»; «Методика викладання дисципліни «Основи здоров'я»» тощо) з циклів загальноосвітньої, природничо-наукової, професійної та практичної підготовки.

До змістового блоку також віднесено знання, якими мають оволодіти майбутні вчителі початкової школи: екологічні, валеологічні, професійно-орієнтовані й зміст цих знань: поняття, факти, ідеї, закони, гіпотези, теорії, висновки, ключові положення тощо.

Операційний блок. До нього віднесено: обґрунтовані нами організаційно-педагогічні умови формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи: доповнення змісту лекційних, практичних занять і педагогічної практики еколого-валеологічною інформацією відповідно до специфіки навчальної дисципліни; посилення прикладної спрямованості змісту фахової підготовки шляхом залучення студентів до еколого-валеологічної діяльності; зорієнтованість на розвиток у студентів потреби та практичної готовності до еколого-валеологічної діяльності в школі; активізація процесу формування еколого-валеологічної

компетентності майбутніх учителів початкової школи засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Також у ньому представлено етапи методики впровадження організаційно-педагогічних умов формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи, методи і форми, які використовували на формувальному етапі експерименту й принципи формування досліджуваної якості.

Аналізуючи наукові доробки педагогів (О. Герасимчук [29] та ін.), переконуємося в тому, що ефективне формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи потребує визначення основних вихідних теоретичних положень або керівних ідей, якими є дидактичні принципи. Спираючись на підхід О. Герасимчук [29], вважаємо, що базовою основою формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи необхідно вважати такі принципи: загальнодидактичні – науковості, систематичності, неперервності, індивідуалізації та диференціації, проблемності, свідомості й активності студентів, взаємозв'язку теоретичних знань і практичної діяльності; специфічні – інтегративності, зворотного зв'язку, професійної спрямованості

Рис. 3. 1. Модель формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи

майбутнього фахівця; екологічної освіти – взаємозв'язаного розкриття глобальних, регіональних і локальних екологічних проблем, а також інтеграції природничо-наукових, соціально-економічних аспектів екологічної взаємодії [29].

Варто зазначити, що реалізацію першої педагогічної умови здійснювали шляхом додавання певних тем, розділів, питань еколого-валеологічного спрямування з метою підвищення посилення змісту дисциплін відповідною проблематикою, підвищення уваги студентів до цих проблем, підвищення зацікавленості проблемами збереження довкілля й здоров'я. Ми використовували такі форми роботи: методичні (засідання творчих груп, семінари, «круглі» столи, ділові ігри, дискусійні клуби тощо); практичні (тренінгові заняття для студентів тощо); Методи роботи: проблемні лекції, дискусії, бесіди, «мозковий штурм», творчі завдання тощо.

Реалізація другої педагогічної умови відбувалася шляхом активного залучення студентів до еколого-валеологічної діяльності, що сприяло формуванню в майбутніх педагогів екологічно і валеологічно значущих ціннісних орієнтацій; формувало в них переконання в необхідності дотримуватися норм природокористування та збереження здоров'я; Серед форм роботи використовували такі: участь студентів у різних заходах, що проводили в коледжі (оздоровчих забігах, фізкультурних святах тощо); підготовка й реалізація на практиці екологічних проектів («Збережи ялинку», «Сортуємо сміття», «Чиста водиця», «Ліс – легені планети» тощо). Варто використовувати інтерактивні лекції, щоб студенти могли обговорювати екологічні проблеми, дискутувати. Доцільним є демонстрування кінофільмів, які присвячені екологічним проблемам сучасності, оскільки вони допомагають відчутти реальну гостроту ситуації, що склалася в життєвому середовищі майбутніх педагогів.

Реалізація третьої педагогічної умови відбувалася шляхом надання методичних рекомендації викладачам щодо педагогічної й психологічної підтримки студентів на шляху формування їхньої еколого-валеологічної

компетентності. Передусім вони мали сформувати в студентів потребу в екологічній і валеологічній діяльності. Ми застосовували такі організаційні форми роботи: перегляд фільмів екологічної та валеологічної тематики; ознайомлення студентів з сучасними оздоровчими технологіями; ознайомлення з методиками оздоровлення дітей початкової школи тощо. Методи роботи: рольові ігри, складання казок, підготовка й реалізація еколого-валеологічних проектів з учнями початкової школи тощо. Головним завданням було забезпечення практичної готовності студентів до еколого-валеологічної діяльності; формування в них умінь застосовувати еколого-валеологічні знання на практиці; формування активної еколого-валеологічної позиції, бажання займатися екологічною (валеологічною) діяльністю, набуті власний досвід екологічної діяльності, що виявляється в підтриманні, розвитку довкілля тощо.

Реалізація четвертої педагогічної умови відбувалася шляхом забезпечення обов'язкового використання в процесі формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи інформаційно-комунікаційних технологій. Ми спонукати студентів використовувати можливості Інтернет у пошуку відповідної інформації, у підготовці екологічних проектів, у створенні презентацій, відеороликів, у пошуку цікавих оздоровчих технологій тощо. «Людина – частина природи»; «Людина й природа – об'єкт пізнання»; «Людина – суб'єкт освітнього процесу». Студенти розробляли екологічні стежини тощо.

Екологічна стежка – це визначений маршрут певною природною місцевістю, на якому розташовані унікальні й типові для певної місцевості об'єкти: різні групи рослинності (ліс, гай, луки, чагарники), водойми, водні джерела, пам'ятки природи, характерні форми рельєфу тощо [6].

Результативний блок відображає очікуваний результат – позитивну динаміку еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи. Сюди ж належить структура досліджуваної якості. Успішність реалізації організаційно-педагогічних умов формування еколого-

валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи засвідчили позитивні зміни в еколого-валеологічної компетентності, що перевіряли шляхом здійснення моніторингу. Результатом упровадження моделі є рівні (елементарний, достатній, творчий) еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

3.2. Методика реалізації організаційно-педагогічних умов формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів

Для перевірки ефективності визначених й обґрунтованих організаційно-педагогічних умов нами розроблено методику реалізації організаційно-педагогічних умов формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Методика в найзагальнішому її тлумаченні означає сукупність способів і прийомів доцільного здійснення певних дій; у педагогіці – це конкретні принципи, форми та засоби використання методів, з допомогою яких розв'язується та чи інша педагогічна проблема (В. Ягупов) [30]. Розроблена нами методика містить конкретні методи й прийоми, з допомогою яких розв'язується проблема формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Для проведення формувального етапу педагогічного експерименту ми використали експериментальну й контрольну групи, визначені на констатувальному етапі експерименту, який проведено зі студентами спеціальності «Початкова освіта» Вінницького обласного гуманітарно-педагогічного коледжу. Усього у формувальному етапі експерименту взяли участь 386 студентів (ЕГ – 194; КГ–192) та 7 викладачів коледжу. Перевірку однорідності обраних груп здійснювали на констатувальному етапі експерименту за допомогою методів математичної статистики (χ^2 Пірсона).

Студенти, які увійшли до контрольної групи, займалися за традиційною схемою, за нормативним навчальним планом, відповідно до традиційних навчальних програм.

В експериментальній групі було впроваджено визначені й обґрунтовані нами організаційно-педагогічні умови та поетапну методику їхньої реалізації.

Отже, як ми вважаємо, формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи повинно здійснюватися протягом усього періоду навчання студентів у педагогічному коледжі і відповідно до обґрунтованої нами моделі є процесом поетапним.

Констатування стану сформованості мотиваційно-ціннісної, пізнавально-інформаційної, практично-діяльнісної, особистісно-рефлексивної складових елементів еколого-валеологічної компетентності студентів дає підстави для добору методів, спрямованих на корекцію кожної з них. У дослідженні використовували спектр різних методів, кожний з яких здійснював вплив на домінуюче формування деяких складових еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи, а в комплексі сприяв формуванню цілісної якості.

Формувальний експеримент було проведено в чотири етапи (спонукально-підготовчий, теоретико-накопичувальний, творчо-практичний, оцінювально-результативний).

На *спонукально-підготовчому* етапі основу увагу ми приділяли зміцненню позитивної мотивації майбутніх учителів початкової школи до здійснення діяльності еколого-валеологічного спрямування.

Метою спонукально-підготовчого етапу є розвиток:

- зацікавленості студентів проблемами збереження довкілля та здоров'я;
- мотивів і потреб природозбережувальної та валеологічної діяльності;
- екологічно і валеологічно значущих ціннісних орієнтацій, переконань у необхідності дотримуватися норм природокористування та збереження здоров'я;

- умотивованості майбутніх учителів на розвиток еколого-валеологічної компетентності учнів початкової школи.

На *теоретико-накопичувальному* етапі основу увагу ми приділяли формуванню системи еколого-валеологічних знань майбутніх учителів початкової школи.

Метою теоретико-накопичувального етапу є розвиток:

- еколого-валеологічних знань майбутніх учителів, їх розширення й поглиблення;
- володіння еколого-валеологічними поняттями й термінами;
- знань про шляхи збереження й зміцнення власного здоров'я та здоров'я учнів початкової школи;
- знань про особливості ефективної організації природоохоронної діяльності з учнями початкової школи.

На *творчо-практичному* етапі основу увагу ми приділяли розвитку практичної готовності майбутніх учителів початкової школи до еколого-валеологічної діяльності.

Метою творчо-практичного етапу є розвиток:

- умінь і навичок застосування еколого-валеологічних знань;
- активної еколого-валеологічної позиції;
- досвіду різних видів еколого-валеологічної діяльності (дотримання норм здорового способу життя тощо);
- умінь проектувати виховні заходи з учнями початкової школи щодо здійснення спільної еколого-валеологічної діяльності;
- умінь щодо формування еколого-валеологічної компетентності учнів початкової школи;
- досвіду екологічної діяльності, що виявляється в підтриманні, розвитку довкілля (досвід природоохоронної діяльності).

На *оцінювально-результативному* етапі основу увагу ми приділяли подальшому формуванню важливих для еколого-валеологічної діяльності професійних й особистісних якостей.

Метою оцінювально-результативного етапу є розвиток:

- здатності до рефлексії;
- відповідальності, вимогливості, ініціативності, емпатійності, принциповості тощо;
- здатності до ефективної комунікації у сфері еколого-валеологічної діяльності.

Опишемо послідовно роботу на кожному з виокремлених етапів.

На *спонукально-підготовчому* етапі з метою зміцнення позитивної мотивації майбутніх учителів початкової школи до здійснення діяльності еколого-валеологічного спрямування використовували такі методи й прийоми: лекції, бесіди, творчі завдання, розв'язання екологічних ситуацій тощо. Однією з дієвих форм роботи було залучення студентів до позааудиторної діяльності еколого-валеологічного спрямування.

Так, зокрема, студенти ЕГ взяли участь у проведенні обласного етапу Всеукраїнського юнацького фестивалю «В об'єктиві натураліста – 2018» з темою «Раціональне природокористування». Фестиваль організовано з метою формування громадської позиції, самореалізації внутрішнього потенціалу молоді, її підготовки до цілісного сприйняття сучасних екологічних проблем, свідомого розуміння процесів, що відбуваються в природі в результаті людської діяльності. Найбільш творчі зі студентів узяли також участь у щорічному конкурсі творчої майстерності «В об'єктиві натураліста», організованому Вінницькою обласною станцією юних натуралістів.

Також студенти брали активну участь у проведенні Всеукраїнського юннатівського *природоохоронного руху «Зелена естафета»*. Захід започатковано з метою поширення практичної природоохоронної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах та закладах позашкільної освіти, залучення учнівської молоді до заходів щодо збереження та поліпшення стану довкілля, формування її життєвих компетентностей у контексті ідей сталого розвитку суспільства, проведення робіт з впорядкування та

створення нових зелених зон; спостереження та дослідження екологічного стану довкілля; пропаганди екологічної культури та народної екологічної спадщини.

Одним із цікавих заходів, у якому взяли участь студенти експериментальної групи, був обласний *тиждень здорового способу життя «Молодь за здоров'я»*. Під час проведення цієї акції студенти долучилися до таких масових заходів: конкурс плакатів, фотографій, художніх робіт за темами: «Головне в іміджі — це здоров'я», «Молодь за майбутнє без СНІДу», «Я обираю здоров'я»; обласна науково-практична конференція «Здоров'я – найвища цінність»; конкурс-захист науково-дослідницьких проектів «Активний і здоровий спосіб життя – запорука довголіття».

Студенти також долучилися до проведеного на базі Вінницької обласної станції юних натуралістів обласного етапу Всеукраїнського *конкурсу колективів (агітбригад) екологічної просвіти загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів «Земля – наш спільний дім»* (активність студентів засвідчують отримані грамоти).

Під час експерименту майбутні вчителі початкової школи взяли участь у Всеукраїнській акції «День зустрічі птахів». Головною метою акції є актуалізація уваги учнівської молоді до сучасних проблем приваблювання й охорони, поширення й збільшення чисельності та видового різноманіття перелітних птахів. Завданнями акції є: ознайомлення з видовим різноманіттям перелітних птахів рідного краю; поширення знань про сезонні явища в природі і в житті птахів; розвиток гуманного ставлення до птахів, мотивація інтересу до їхньої охорони; формування відповідальності за стан природного середовища; залучення до практичної діяльності в проведенні робіт з приваблювання птахів; сприяння вихованню активної життєвої позиції учасників акції.

Активна участь студентів у перерахованих та інших заходах позитивно вплинула на мотивацію майбутніх учителів початкової школи до здійснення діяльності еколого-валеологічного спрямування.

На *теоретико-накопичувальному* етапі з метою формування системи еколого-валеологічних знань майбутніх учителів початкової школи використовували такі методи і прийоми: проблемні лекції, дискусії тощо.

На цьому етапі реалізовувалася організаційно-педагогічна умова «доповнення змісту лекційних, практичних занять і педагогічної практики еколого-валеологічною інформацією відповідно до специфіки навчальної дисципліни». Детальніше про це описано у підрозділі 3.1.

Для прикладу подаємо фрагмент заняття з «Екології» на тему: «Біотичні та антропогенні чинники середовища» (*детально – в Додатку Л*).

Освітня мета: сформувати знання учнів про біосферу, визначити її структуру, вивчити ряд таких понять: біотичне середовище, зоогенні, фітогенні та антропогенні чинники, основні форми впливу людини на організми, розглянути особливості взаємодії між організмами. *Розвивальна мета* – розвивати логічне мислення, уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; виробляти навички самоперевірки, самоконтролю. *Виховна мета* – виховувати почуття бережливого ставлення до природи й усього живого.

Вид заняття: практична робота.

Методи: інформаційно-пошуковий, пояснювально-ілюстративний, робота в групах, евристична бесіда, кубування, випереджувальне завдання.

Обладнання й матеріали: відеопрезентації, відеоролики, зошит для практичних робіт, кольорові картки, куб, малюнки, роздатковий матеріал, фото.

Міжпредметні зв'язки: «Біологія», «Географія», «Методика навчання природознавства», «Основи природознавства».

Основні поняття і визначення: біотичне середовище, конкуренція, хижацтво, паразитизм, аменсалізм, симбіоз, коменсалізм, алелопатія, автотрофи, гетеротрофи, продуценти, редуценти, біотичний та антропогенний чинник.

I. Організаційний момент.

II. Актуалізація опорних знань. Дидактична гра «Екологічний світлофор» (використовуємо картки червоного та зеленого кольорів на питання з відповіддю «так» – зелена, «ні» – червона.

1. Екологія вивчає взаємодію живих організмів між собою та навколишнім середовищем? («так»)
2. Визначення «екологія» було запропоноване в 1763 р.? («ні»)
3. Першим етапом в історії розвитку екології був аутекологічний? («ні»)
4. Екологія в перекладі з грец. «oikos» – дім, житло, «logos» – наука? («так»)
5. «Листовий пиріг» був запропонований Е. Геккелем? («ні»)
6. Вивченням коливання чисельності різних видів і встановленням їх причин займається демоекологія? («так»)
7. За Ю. Одумом, «Екологія – це зоологія навколишнього середовища»? («ні»)
8. Чи пов'язана санітарія та гігієна з екологією? («так»)
9. Економічні методи використовують в екологічних дослідженнях? («так»)
10. Екологічні фактори поділяють на абіотичні, біотичні, едафічні? («ні»)

Детальний план проведення практичної роботи подано в додатку Л.

На *творчо-практичному* етапі з метою розвитку практичної готовності майбутніх учителів початкової школи до еколого-валеологічної діяльності використовували такі методи й прийоми: підготовка екологічних проектів; творчі завдання; розв'язання екологічних проблемних ситуацій тощо.

Формуванню еколого-валеологічної компетентності сприяє впровадження в освітній процес проектно-дослідницької діяльності. Дослідницька діяльність лежить в основі екологічної освіти, тому що залучення студентів до методів екологічних досліджень дає їм змогу зрозуміти сутність екологічних явищ, зробити практичні висновки під час

розв'язування конкретних навчальних завдань щодо збереження навколишнього середовища. Участь у таких екологічних дослідженнях змінює студентів, їхній світогляд, поведінку, стиль життя, дає змогу усвідомити регіональні та глобальні екологічні проблеми і взяти активну участь у їхньому розв'язанні [**Ошибка! Неизвестный аргумент ключа.**].

Дослідницька діяльність студентів в освітньому процесі не є самоціллю, вона є засобом формування в них еколого-валеологічної компетентності та засобом розвитку особистості через пізнання свого організму й навколишнього середовища. При формуванні еколого-валеологічної компетенції великого значення надають проектним формам роботи, які навчають поєднувати теорії з практикою. Важливо, що необхідні для розв'язання завдання або створення продукту, конкретні відомості або знання студенти здобувають самостійно. Водночас змінюється роль викладача: з простого транслятора знань він стає активним організатором спільної роботи зі студентами, що сприяє переходу до реальної співпраці в ході оволодіння знаннями [56]. Саме такий підхід ми взяли за основу.

Одним з екологічних проектів, підготовлених студентами ЕГ, був проект «Удосконалення системи вивезення твердих побутових відходів Вінницької області». Дослідники переконливо довели, що постійне утворення, накопичення й санітарно-гігієнічні особливості твердих побутових відходів становлять естетичну, екологічну, фізіологічну небезпеку для навколишнього середовища та здоров'я людей. Проблема забруднення довкілля відходами виробництва й споживання є актуальною і для Вінницької області. Найбільшої гостроти набула проблема твердих побутових відходів, пов'язана насамперед з їхнім збором, сортуванням, знешкодженням та перевезенням. І хоча в області є сортувальні дільниці, немає чітких маршрутів перевезення твердих побутових відходів.

Метою роботи є підвищення ефективності логістичної системи поводження з твердими побутовими відходами у Вінницькій області за рахунок оптимізації маршрутів їх перевезення.

Об'єктом дослідження є процеси збирання та транспортування твердих побутових відходів на етапах їхнього утворення.

Предметом дослідження є тверді побутові відходи.

Відповідно до поставленої мети в роботі визначено такі *завдання*:

1. Аналіз стану системи поводження з відходами.
2. Дослідження методик визначення маршрутів перевезення твердих побутових відходів.
3. Розробка раціонального маршруту перевезення твердих побутових відходів.

У процесі дослідження студентка здійснила аналіз стану полігонів і звалищ твердих побутових відходів (далі – ТПВ) області. Загальна кількість місць та об'єктів видалення відходів – 779. Проектний об'єм – 35,4 млн.м³, площа – 700,3 тис. м² .

- Залишковий об'єм – 7,3 млн. м³, залишкова площа – 283,4 тис. м²
- Близько 15 млн. м³ ТПВ – на Стадницькому полігоні
- Найбільше ТПВ накопичено в Жмеринському, Козятинському та Могилів-Подільському районах

Було здійснено аналіз наявної системи збирання та вивезення твердих побутових відходів. Охоплення послугами збирання ТПВ:

- міські приватні будинки – 20-98 %
- міські багатоповерхові будинки – 80-100 %
- сільські будинки – 0-80 %

Окремий розділ дослідження присвячено транспортуванню ТПВ. Транспортування ТПВ спеціалізованими сміттєвозами у Вінницькій області здійснюється лише в найбільших містах і районних центрах. До того ж, вони мають низькі технічні характеристики (наприклад, низька ефективність гідравлічної системи, системи ущільнення відходів тощо), а значна частина – зношені (загальна зношеність транспорту для вивезення ТПВ у Вінницькій області – більше 80 %).

У багатьох населених пунктах використовують звичайні вантажні автомобілі ГАЗ, КАМАЗ, ЗИЛ та трактори Т-40, ЮМЗ тощо. Більша частина парку транспорту для перевезення відходів є зношеною та підлягає заміні. У якості смітєвозів в області широко застосовують невеликі машини, зокрема ГАЗ та ЗИЛ, ефективність функціонування яких є низькою, якщо відстань від району збирання відходів до полігону (сміттєзвалища) перевищує 5-10 км, оскільки вони перевозять малу кількість відходів за 1 поїздку. Крім того, вони через значний термін експлуатації мають погані технічні характеристики, велику витрату палива й не дають змоги ущільнювати відходи, а тому возять значно меншу масу відходів, ніж це теоретично можливо.

Розроблено маршрути перевезення відходів. У дослідженні представлено карту Калинівського району з кількістю мешканців та відстанями до сміттесортувальної станції по автошляхах (додаток 3). Також розроблено маршрут, що проходить через села Сосонка, Медвідка, Дорожнє, Сальник у Калинівському районі.

Аналіз поводження з побутовими відходами засвідчує різносторонність та актуальність цієї проблеми. Утворення побутових відходів щодня збільшується, тим самим несе за собою негативні наслідки як для здоров'я людей, так і для навколишнього середовища загалом.

Дослідження засвідчило, що наявна практика поводження з твердими побутовими відходами не забезпечує захист населення та навколишнього природного середовища від їхнього шкідливого впливу. Загалом, система поводження з ТПВ у Вінницькій області фактично зводиться до вивезення їх на полігони або сміттєзвалища.

Аналіз відходоутворення м. Вінниці засвідчив, що найбільшої гостроти в місті набула проблема твердих побутових відходів, пов'язана, насамперед, з їх збором, сортуванням і знешкодженням чи утилізацією. Зорієнтованість винятково на вивезення та захоронення відходів ніколи не забезпечувала й не може забезпечувати необхідну нейтралізацію їхнього шкідливого впливу на

навколишнє середовище. Тому в місті стартувала програма сортування відходів. Цьому передували ряд кроків, які уможливають створення цілісної системи збору, вивезення, переробки або захоронення відходів. На сьогоднішній день вінницьке підприємство «ЕкоВін» налагодило систему вивезення сміття й наразі на території міста вже зникло таке поняття, як стихійне сміттєзвалище, також упорядковано полігон, де встановлено сміттесортувальну станцію, а до запровадження роздільного збору ТПВ придбано нові контейнери та вантажівки.

Дослідження стану та рівня безпеки полігонів ТПВ у Вінницькій області показало, що є потреба в організації в області системи послідовного державного контролю та моніторингу стану таких об'єктів відповідно до визначених рівнів їхньої небезпеки та здійснення періодичної оцінки екологічної ситуації на прилеглих територіях. Потрібен перехід в області на стратегію мінімізації кількості звалищ та полігонів ТПВ, що мають низький рівень захисту об'єктів довкілля та не відповідають сучасним вимогам.

Розроблено оптимальні маршрути перевезення сміття на сортування з мінімальними затратами на транспорт по Калинівському районі отримано такі результати: розроблено найоптимальніші маршрути перевезення ТПВ з селищних рад Калинівського району та встановлено, що переважну більшість відходів можна збирати за допомогою 6 автомаршрутів, які необхідно об'єднати в 4 маршрути, що дасть змогу забирати сміття щотижнево або навіть двічі на тиждень.

Також варто назвати декілька видів діяльності студентів експериментальної групи, які впроваджували під час експерименту. Зокрема, майбутні педагоги брали участь у «Всеукраїнському конкурсі винахідницьких і раціоналізаторських проектів еколого-натуралістичного напрямку 2017 року». Один з проектів став учасником фіналу в категорії «Екологічно безпечні технології та прикладна екологія». Назва дослідження – «Проблема твердих побутових відходів Вінницької області: модернізація системи транспортування».

Студенти експериментальної групи брали активну участь у конференції майбутніх учителів викладачів технікумів і коледжів Вінницької області «Безпека праці в моїй майбутній професії». Зразок одного звиступів на цій конференції подано в [Додатку К](#).

Представники експериментальної групи брали активну участь в обласному конкурсі студентських науково-дослідницьких робіт з хімії серед студентів коледжів і технікумів Вінницької області. Зокрема, ними був підготовлений проект «Удосконалення системи вивезення твердих побутових відходів міста Вінниці».

Варто зазначити, що викладачі коледжів, які брали участь у формульовальному етапі експерименту були забезпечені методичними матеріалами. Вони отримували чіткі інструкції на кожному етапі роботи, наочні матеріали, розроблені автором робочі зошити з дисциплін. Викладачі мали змогу неодноразово чути виступи на методоб'єднаннях (зокрема, у Могилів-Подільському медичному коледжі було представлено доповідь «Формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів за допомогою сучасних методів і прийомів» тощо). Також доповіді звучали на курсах підвищення кваліфікації для вчителів. Зокрема, під патронатом навчально-методичного центру професійно технічної освіти у Вінницькій області на базі Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу були проведені курси підвищення кваліфікації для вчителів професійно-технічних закладів освіти області, на яких слухачі мали змогу відвідати відкриті пари з екології («Біотичні та антропогенні чинники середовища» тощо).

На *оцінювально-результативному* етапі з метою формування важливих для еколого-валеологічної діяльності професійних й особистісних якостей було, зокрема, активізовано позааудиторну роботу зі студентами. Так, наприклад, створено «Еколого-валеологічну студію», напрямами діяльності якої були:

- презентація науково-популярних фільмів екологічної й валеологічної тематики;

- ознайомлення студентів коледжу з новітньою науково-популярною літературою екологічного спрямування;
- розроблення й реалізація екологічних проєктів;
- участь у студентських наукових конференціях;
- волонтерська екологічна діяльність (співпраця з міськими екологічними організаціями).

З метою розвитку інтересів студентів коледжу до екологічної і валеологічної діяльності учасники еколога-валеологічної студії готували доповіді (реферати) на актуальні екологічні чи валеологічні теми, які згодом представляли студентам різних академічних груп. Зокрема, у ході експериментальної роботи студентам пропонували таку тематику рефератів: «Альтернативна енергія», «Антропогенний вплив на навколишнє середовище», «Взаємодія сучасної людини з природним середовищем», «Вплив діяльності людини на довкілля», «Глобальні екологічні проблеми людства», «Джерела прісної води. Їх охорона», «Сучасна екологічна ситуація в Україні», «Екологія в моєму місті», «Екологічний стан водоем в Україні», «Екологічний стан річки Південний Буг», «Забруднення лісів», «Збережи те, що любиш», «Негативні наслідки діяльності людини в довкіллі», «Що можу зробити я для збереження природи?» тощо.

Значна увага під час експерименту приділена педагогічній практиці студентів. Для них було розроблено й запропоновано низку творчих завдань, спрямованих на формування еколога-валеологічної компетентності. Так, важливе значення під час проходження педагогічної практики відводили моделюванню та проведенню еколога-валеологічних заходів з молодшими школярами, що мали на меті формування вмінь активізувати механізми еколога-валеологічної діяльності дітей та орієнтувати молодшого школяра на природоохоронну та здоров'язбережувальну діяльність.

Назвемо декілька проєктів, так чи інакше спрямованих на формування еколога-валеологічної компетентності майбутніх педагогів, у яких під час експерименту брали участь студенти експериментальної групи.

Одним із організованих нами заходів був виступ студентів коледжу у Вінницькій обласній універсальній науковій бібліотеці ім. К. Тімірязєва з проектом «Пісня про Чорнобиль». Участю в цьому проекті студенти долучилися до вшанування учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС і пам'яті жертв Чорнобильської катастрофи на засіданні екологічного клубу «День X», який традиційно проходить у Вінницькій обласній універсальній науковій бібліотеці імені К. Тімірязєва. Студенти прониклися трагедією технологічної катастрофи світового масштабу, читали вірші про це, презентували художні творчі роботи.

З метою популяризації інформації еколого-валеологічного спрямування було організовано екологічну агітбригаду «Фенікс». Студенти агітбригади організували виступ у Вінницькій обласній бібліотеці імені І. Франка. Проект був присвячений «Всесвітньому дню Землі» (22 квітня 2017 р.). До Всесвітнього Дня Землі у відділі обслуговування школярів відбулась екологічна вітальня «Стежками царства живої природи». Студенти Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу розповіли запрошеним гостям свята, чому так важливо оберігати й захищати природу нашої планети і свого Подільського краю. Агітбригада коледжу здійснила мандрівку різними стежками, відповідаючи на запитання вікторини. Зелена стежка означала світ рослин, червона – світ тварин, а на жовтій стежині були запитання із охорони природи. Учасники заходу отримали багато позитивних вражень, а агітбригада «ФЕНІКС» отримала подяки від адміністрації бібліотеки.

Вихованці екологічної агітбригади «ФЕНІКС» організовують і проводять чимало екологічних заходів у коледжі й поза його межами. Так, наприклад, у коледжі вони проводять щоквартальні осінньо-весняні суботники. Доброю традицією стало проведення суботників на території коледжу: двічі на рік студенти прибирають територію біля коледжу, кожна група закріплена за певною ділянкою. Також студенти агітбригади започаткували й проводять акцію «Збережи первоцвіти». Велику увагу

приділяє екологічна агітбригада «ФЕНІКС» знищенню первоцвітів, особливо напередодні свят. Збирання первоцвітів дуже шкідливе для природи тим, що не дає можливості рослинам утворити насіння. До того ж страждають сусідні квітки, гинуть стебла та бруньки, рослини нівечаться повністю.

Представники ЕГ активно долучилися до Всеукраїнської акції «Батарейкам утилізація», проінформували про неї всіх студентів коледжу та встановивши контейнери з наліпками. Студенти, зокрема, у бесідах розповіли про рівень забрудненості земель України побутовими відходами, а також акцентували увагу на одній з найгостріших екологічних проблем – збільшення земель, забруднених від використаної електроніки, і тій шкоді, яку вони завдають довкіллю й здоров'ю людини. Одна «пальчикова» батарейка забруднює 400 л води, або 20 м.кв. ґрунту, оскільки, розкладаючись, вона виділяє ртуть, кадмій, нікель, кобальт та інші важкі метали, які, потрапляючи в організм людини, руйнують нирки, печінку, нервову систему тощо. Тому для уникнення всіх цих жахливих наслідків зіпсовані батарейки не варто викидати зі звичайним сміттям, а збирати окремо для їх подальшої спеціалізованої утилізації. У Європі є лише 3 заводи, які можуть переробляти батарейки. Один із них – у Німеччині, другий – у Франції, третій відкрився в Україні – Львівське державне підприємство «Аргентум».

Отже, використання різних методів, кожний з яких здійснював вплив на домінуюче формування певних складових еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи, у комплексі сприяв формуванню цілісної якості, зокрема, позитивно вплинуло на стан сформованості мотиваційно-ціннісної, пізнавально-інформаційної, практично-діяльній, особистісно-рефлексивній складових елементів еколого-валеологічної компетентності студентів.

3.3. Визначення ефективності дослідно-експериментальної роботи

Після проведення формувального етапу експерименту була проведена прикінцева діагностика еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи тими ж методами, що проводилася початкова діагностика. За всіма критеріями помітні значні якісні зрушення в студентів ЕГ.

Результати прикінцевої діагностики еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи за критерієм «сформованість позитивної мотивації до здійснення діяльності еколого-валеологічного спрямування» показано в таблиці 3.1 (ЕГ).

Таблиця 3.1

Результати прикінцевої діагностики за мотиваційно-ціннісним компонентом (ЕГ)

Критерій: сформованість позитивної мотивації до здійснення діяльності еколого-валеологічного спрямування						
Показники	Рівні		Достатній		Елементарний	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Зацікавленість проблемами збереження довкілля та здоров'я (власного й учнів початкової школи)	36	18,55	140	72,16	18	9,27
Наявність мотивів і потреб природозбережувальної та валеологічної діяльності	32	16,49	141	72,68	21	10,82
Сформованість екологічно і валеологічно значущих ціннісних орієнтацій	35	18,04	142	73,19	17	8,76
Умотивованість на розвиток еколого-валеологічної компетентності учнів початкової школи	33	17,01	141	72,68	20	10,31
Усього осіб: 194	34	17,52	141	72,68	19	9,8

Як видно з таблиці 3.1, в ЕГ після експерименту стало 19 студентів з елементарним рівнем еколого-валеологічної компетентності (за критерієм

«сформованість позитивної мотивації до здійснення діяльності еколого-валеологічного спрямування») (9,8 %); з достатнім рівнем – 141 студент (72,68 %); з творчим рівнем – 34 (17,52 %).

Результати прикінцевої діагностики еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи за критерієм «сформованість позитивної мотивації до здійснення діяльності еколого-валеологічного спрямування» в КГ показано в таблиці 3.2.

Як видно з таблиці 3.2, у КГ стало 72 студенти з елементарним рівнем еколого-валеологічної компетентності (за критерієм «сформованість позитивної мотивації до здійснення діяльності еколого-валеологічного спрямування») (37,5 %); з достатнім рівнем стало 105 студентів (54,69 %); з творчим рівнем – 15 опитаних (7,81 %).

Таблиця 3.2

Результати прикінцевої діагностики за мотиваційно-ціннісним компонентом (КГ)

Критерій: сформованість позитивної мотивації до здійснення діяльності еколого-валеологічного спрямування						
Показники	Рівні		Достатній		Елементарний	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Зацікавленість проблемами збереження довкілля та здоров'я (власного й учнів початкової школи)	16	8,33	108	56,25	68	35,42
Наявність мотивів і потреб природозбережувальної та валеологічної діяльності	14	7,29	102	53,13	75	39,06
Сформованість екологічно і валеологічно значущих ціннісних орієнтацій	17	8,85	104	54,17	71	36,98
Умотивованість на розвиток еколого-валеологічної компетентності учнів початкової школи	13	6,77	106	55,21	72	37,5
Усього осіб: 192	15	7,81	105	54,69	72	37,5

За критерієм «сформованість системи еколого-валеологічних знань» діагностували рівень сформованості таких показників: рівень і глибина еколого-валеологічних знань; володіння еколого-валеологічними поняттями й термінами; знання про шляхи збереження й зміцнення власного здоров'я та здоров'я учнів початкової школи; знання про особливості ефективної організації природоохоронної та здоров'язбережувальної діяльності з учнями початкової школи. Результати прикінцевої діагностики еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи за критерієм «сформованість системи еколого-валеологічних знань» показано в таблиці 3.3. (ЕГ).

Таблиця 3.3

Результати прикінцевої діагностики за пізнавально-інформаційним компонентом (ЕГ)

Критерій: сформованість системи еколого-валеологічних знань						
Показники	Рівні		Достатній		Елементарний	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Рівень і глибина еколого-валеологічних знань	32	16,49	141	72,68	21	10,82
Володіння еколого-валеологічними поняттями й термінами	35	18,04	137	70,62	22	11,34
Знання про шляхи збереження й зміцнення власного здоров'я та здоров'я учнів початкової школи	34	17,52	140	72,16	20	10,31
Знання про особливості ефективної організації природоохоронної та здоров'язбережувальної діяльності з учнями початкової школи	31	15,98	138	71,13	25	12,89
Усього осіб: 194	33	17,01	139	71,65	22	11,34

Як видно з таблиці 3.3, в ЕГ стало 22 студенти з елементарним рівнем еколого-валеологічної компетентності (за критерієм «сформованість системи

еколого-валеологічних знань») (11,34 %); з достатнім рівнем – 139 студенти (71,65 %); з творчим рівнем – 33 опитаних (17,01 %).

Результати прикінцевої діагностики еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи КГ за критерієм «сформованість системи еколого-валеологічних знань» показано в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Результати прикінцевої діагностики за пізнавально-інформаційним компонентом (КГ)

Критерій: сформованість системи еколого-валеологічних знань								
Показники	Рівні		Творчий		Достатній		Елементарний	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Рівень і глибина еколого-валеологічних знань	15	7,81	100	52,08	77	40,1		
Володіння еколого-валеологічними поняттями й термінами	13	6,77	101	52,6	78	40,62		
Знання про шляхи збереження й зміцнення власного здоров'я та здоров'я учнів початкової школи	16	8,33	100	52,08	76	39,58		
Знання про особливості ефективної організації природоохоронної та здоров'язбережувальної діяльності з учнями початкової школи	12	6,25	103	53,64	77	40,1		
Усього осіб: 192	14	7,29	101	52,6	77	40,1		

Як видно з таблиці 3.4, у КГ стало 77 студентів з елементарним рівнем еколого-валеологічної компетентності (за критерієм «сформованість системи еколого-валеологічних знань») (40,1 %); з достатнім рівнем – 101 студент (52,6 %); з творчим рівнем – 14 (7,29 %).

За критерієм «практична готовність до еколого-валеологічної діяльності» діагностували рівень сформованості таких показників: уміння й навички застосування еколого-валеологічних знань; активна еколого-

валеологічна позиція; уміння проектувати виховні заходи з учнями початкової школи щодо здійснення спільної еколого-валеологічної діяльності; уміння щодо формування еколого-валеологічної компетентності учнів початкової школи; досвід валеологічної діяльності (дотримання норм здорового способу життя); досвід екологічної діяльності, що виявляється в підтриманні, розвитку довкілля (досвід природоохоронної діяльності).

Результати прикінцевої діагностики еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи за критерієм «практична готовність до еколого-валеологічної діяльності» показано в таблиці 3.5 (ЕГ).

Таблиця 3.5

Результати прикінцевої діагностики за практично-діяльнісним компонентом (ЕГ)

Критерій: практична готовність до еколого-валеологічної діяльності						
Показники	Рівні		Достатній		Елементарний	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Уміння й навички застосування еколого-валеологічних знань	29	14,95	139	71,65	26	13,4
Активна еколого-валеологічна позиція	31	15,98	136	70,10	27	13,92
Уміння щодо формування еколого-валеологічної компетентності учнів початкової школи	32	16,5	137	70,62	25	12,89
Досвід еколого-валеологічної діяльності (дотримання норм здорового способу життя та досвід природоохоронної діяльності)	28	14,43	140	72,16	26	13,4
Усього осіб: 194	30	15,46	138	71,14	26	13,4

Як видно з таблиці 3.5, в ЕГ стало 26 студентів з елементарним рівнем еколого-валеологічної компетентності (за критерієм «практична готовність до еколого-валеологічної діяльності») (13,4 %); з достатнім рівнем – 138 студентів (71,14 %); з творчим рівнем – 30 (15,46 %).

Результати прикінцевої діагностики еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи КГ за критерієм «практична готовність до еколого-валеологічної діяльності» показано в таблиці 3.6.

Таблиця 3.6

Результати прикінцевої діагностики за практично-діяльнісним компонентом (КГ)

Критерій: практична готовність до еколого-валеологічної діяльності						
Показники	Рівні		Достатній		Елементарний	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Уміння й навички застосування еколого-валеологічних знань	12	6,25	105	54,68	75	39,06
Активна еколого-валеологічна позиція	13	6,77	108	56,25	71	36,98
Уміння щодо формування еколого-валеологічної компетентності учнів початкової школи	14	7,29	106	55,21	72	37,5
Досвід еколого-валеологічної діяльності (дотримання норм здорового способу життя та досвід природоохоронної діяльності)	13	6,77	105	54,69	74	38,54
Усього осіб: 192	13	6,77	106	55,21	73	38,02

Як видно з таблиці 3.6, у КГ стало 73 студенти з елементарним рівнем еколого-валеологічної компетентності (за критерієм «практична готовність до еколого-валеологічної діяльності») (38,02 %); з достатнім рівнем – 106 студентів (55,21 %); з творчим рівнем – 13 (6,77 %).

За критерієм «сформованість важливих для еколого-валеологічної діяльності професійних й особистісних якостей» діагностували рівень сформованості таких показників: здатність до рефлексії (рефлексія щодо місця й ролі людини в біологічному світі); відповідальність, вимогливість, ініціативність, емпатійність, принциповість тощо; здатність до ефективної комунікації у сфері еколого-валеологічної діяльності.

Результати прикінцевої діагностики еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи за критерієм «сформованість важливих для еколого-валеологічної діяльності професійних й особистісних якостей» показано в таблиці 3.7 (ЕГ).

Таблиця 3.7

Результати прикінцевої діагностики за особистісно-рефлексивним компонентом (ЕГ)

Критерій: сформованість важливих для еколого-валеологічної діяльності професійних і особистісних якостей						
Показники	Рівні		Достатній		Елементарний	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Здатність до рефлексії (рефлексія щодо місця й ролі людини в біологічному світі)	30	15,46	135	69,59	29	14,95
Відповідальність, вимогливість, ініціативність, емпатійність, принциповість тощо	32	16,49	134	69,07	28	14,43
Здатність до ефективної комунікації у сфері еколого- валеологічної діяльності	31	15,98	136	70,10	27	13,92
Усього осіб: 194	31	15,98	135	69,59	28	14,43

Як видно з таблиці 3.7, в ЕГ стало 28 студентів з елементарним рівнем еколого-валеологічної компетентності (за критерієм «сформованість важливих для еколого-валеологічної діяльності професійних й особистісних якостей») (14,43 %); з достатнім рівнем – 135 студентів (69,59 %); з творчим рівнем – 31 (15,98 %).

Результати прикінцевої діагностики еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи КГ за критерієм «сформованість важливих для еколого-валеологічної діяльності професійних й особистісних якостей» показано в таблиці 3.8.

Як видно з таблиці 3.8, у КГ стало 74 студенти з елементарним рівнем еколого-валеологічної компетентності (за критерієм «сформованість важливих для еколого-валеологічної діяльності професійних й особистісних

якостей») (38,54 %); з достатнім рівнем – 104 студенти (54,17 %); з творчим рівнем – 14 (7,29 %).

Таблиця 3.8

Результати прикінцевої діагностики за особистісно-рефлексивним компонентом (КГ)

Критерій: сформованість важливих для еколого-валеологічної діяльності професійних й особистісних якостей							
Показники	Рівні	Творчий		Достатній		Елементарний	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%
Здатність до рефлексії (рефлексія щодо місця й ролі людини в біологічному світі)		14	7,29	105	54,69	73	38,54
Відповідальність, вимогливість, ініціативність, емпатійність, принциповість тощо		12	6,25	104	54,17	76	39,58
Здатність до ефективної комунікації у сфері еколого-валеологічної діяльності		16	8,33	103	53,65	73	38,54
Усього осіб: 192		14	7,29	104	54,17	74	38,54

Узагальнені результати прикінцевої діагностики еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи в ЕГ за сукупністю чотирьох критеріїв показано в таблиці 3.9.

Таблиця 3.9

Узагальнені результати прикінцевої діагностики еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи (ЕГ)

Критерії	Рівні	Творчий		Достатній		Елементарний	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%
Сформованість позитивної мотивації до здійснення діяльності еколого-валеологічного спрямування		34	17,53	140	72,16	20	10,31
Сформованість системи еколого-валеологічних знань		33	17,01	139	71,65	22	11,34

Практична готовність до еколого-валеологічної діяльності	30	15,46	138	71,13	26	13,4
Сформованість важливих для еколого-валеологічної діяльності професійних й особистісних якостей	31	15,98	135	69,59	28	14,43
Усього осіб: 194	32	16,5	138	71,13	24	12,37

Як видно з таблиці 3.9, в ЕГ за сукупністю чотирьох критеріїв з елементарним рівнем еколого-валеологічної компетентності стало 24 студенти (12,37 %); з достатнім рівнем – 138 студентів (71,13 %); з творчим рівнем – 32 (16,5 %).

Узагальнені результати прикінцевої діагностики еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи в КГ за сукупністю чотирьох критеріїв показано в таблиці 3.10.

Таблиця 3.10

Узагальнені результати прикінцевої діагностики еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи (КГ)

Критерії	Рівні		Творчий		Достатній		Елементарний	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%		
Сформованість позитивної мотивації до здійснення діяльності еколого-валеологічного спрямування	15	7,81	105	54,69	72	37,5		
Сформованість системи еколого-валеологічних знань	14	7,29	101	52,6	77	40,1		
Практична готовність до еколого-валеологічної діяльності	13	6,8	106	55,2	73	38,02		
Сформованість важливих для еколого-валеологічної діяльності професійних й особистісних якостей	14	7,29	104	54,17	74	38,54		
Усього осіб: 192	13	6,8	104	54,17	74	38,54		

Як видно з таблиці 3.10, у КГ за сукупністю чотирьох критеріїв з елементарним рівнем еколого-валеологічної компетентності стало 74 студенти (38,54 %); з достатнім рівнем – 104 студенти (54,17 %); з творчим рівнем – 13 (6,8 %).

Узагальнені результати початкової діагностики еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи за сукупністю чотирьох критеріїв показано в діаграмі 3.1 (ЕГ).

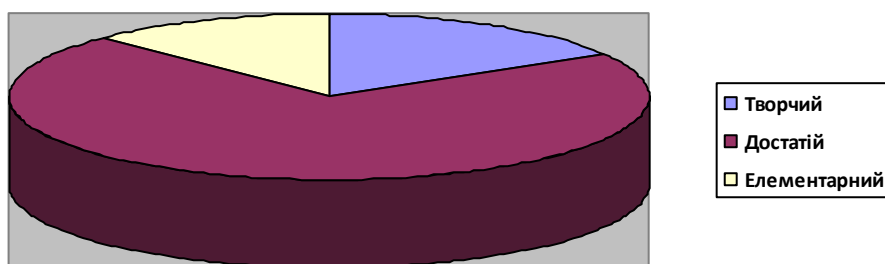

Рис. 3.1. Рівні еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи після експерименту (ЕГ)

Узагальнені результати початкової діагностики еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи за сукупністю чотирьох критеріїв показано в діаграмі 3.2 (КГ).

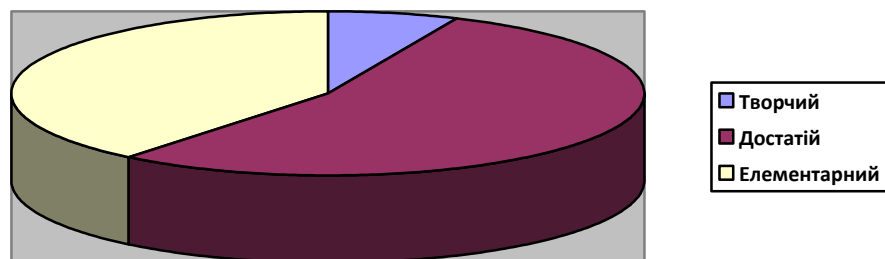

Рис. 3.2. Рівні еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи після експерименту (КГ)

Динаміку результати діагностики еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи за сукупністю чотирьох критеріїв показано в діаграмі 3.11 (КГ).

Таблиця 3.11

Динаміка результатів діагностики
еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової
школи (ЕГ та КГ)

Групи	Рівні	Творчий		Достатній		Елементарний	
		п	%	п	%	п	%
ЕГ (n=194) (до експ.)		13	6,7	105	54,12	76	39,18
КГ (n=192) (до експ.)		12	6,25	103	53,65	77	40,1
ЕГ(n=194) (після ек.)		32	16,5	138	71,13	24	12,37
КГ(n=192) (після ек.)		13	6,77	104	54,17	75	39,06

Як видно з таблиці 3.11, після експерименту в ЕГ відбулися значні зміни в рівнях еколого-валеологічної компетентності. Так, якщо з елементарним рівнем еколого-валеологічної компетентності до експерименту було 39,18 %, то після експерименту їхня кількість зменшилася до 12,37 %. З достатнім рівнем було 54,12 % студентів, а після експерименту стало 71,13 %. З творчим рівнем до експерименту було 6,7 %, а після експерименту стало 16,5 %. У контрольній групі не відбулося таких суттєвих змін.

Для перевірки статистичної значущості змін, які відбулися в кількісних показниках еколого-валеологічної компетентності студентів ми скористалися критерієм згоди χ^2 Пірсона.

Статистична обробка результатів підсумкового етапу педагогічного експерименту необхідна для підтвердження не випадковості результатів проведеного дослідження та взаємозв'язків між досліджуваними процесами. Нульова гіпотеза H^0 полягала в тому, що отримані в дослідженні дані діагностики еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи не мають достовірних відмінностей у рівнях сформованості досліджуваної якості в студентів експериментальних та

контрольних груп. Альтернативна гіпотеза передбачала, що ці відмінності є статистично значущими. Обчислення критерію χ^2 (Пірсона) уможливило оцінку суттєвості різниці між двома вибірками.

Результати обчислень за критерієм згоди χ^2 для ЕГ та КГ (після експерименту):

$$\chi^2 = \frac{(16,5 - 6,77)^2}{6,77} + \frac{(71,13 - 54,17)^2}{54,17} + \frac{(12,37 - 39,06)^2}{39,06} = 13,98 + 5,31 + 18,24 = 37,53$$

Отримані результати (37,53) підтвердили статистичну значущість відмінності отриманих результатів між експериментальною й контрольною групами. Оскільки емпіричне значення критерію є більшим від критичного значення, то гіпотеза H^0 не відхиляється на рівні значущості 0,05. Отже, маємо підстави стверджувати, що відмінності в рівнях сформованості еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи ЕГ та КГ є достовірними.

Також ми порівняли результати КГ до та після експерименту.

Результати обчислень за критерієм згоди χ^2 для КГ:

$$\chi^2 = \frac{(6,77 - 6,25)^2}{6,25} + \frac{(54,17 - 53,65)^2}{53,65} + \frac{(39,06 - 40,1)^2}{40,1} = 0,04 + 0,01 + 0,03 = 0,08$$

Отримані результати (0,08) не підтвердили статистично значущої відмінності отриманих результатів контрольної групи.

Також ми порівняли результати ЕГ до та після експерименту

Результати обчислень за критерієм згоди χ^2 для ЕГ:

$$\chi^2 = \frac{(16,5 - 6,7)^2}{6,7} + \frac{(71,13 - 54,12)^2}{54,12} + \frac{(12,37 - 39,18)^2}{39,18} = 14,33 + 5,35 + 18,35 = 38,03$$

Отримані результати (38,03) підтвердили статистичну значущість відмінності отриманих результатів експериментальної групи (до та після експерименту).

Отже, динаміка результатів діагностики еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи (ЕГ та КГ) за сукупністю чотирьох критеріїв показана на рисунку 3.3.

Отримані результати дослідження, перевірені за допомогою непараметричного методу χ^2 (критерій Пірсона), підтвердили 95 % достовірність відмінностей порівнювальних вибірок і дали можливість зробити висновок про те, що відмінність у рівнях еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів ЕГ зумовлена використанням експериментальної методики реалізації організаційно-педагогічних умов. Отже, результати дослідження показали, а методи математичної статистики підтвердили ефективність використання запропонованої нами методики реалізації організаційно-педагогічних умов формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

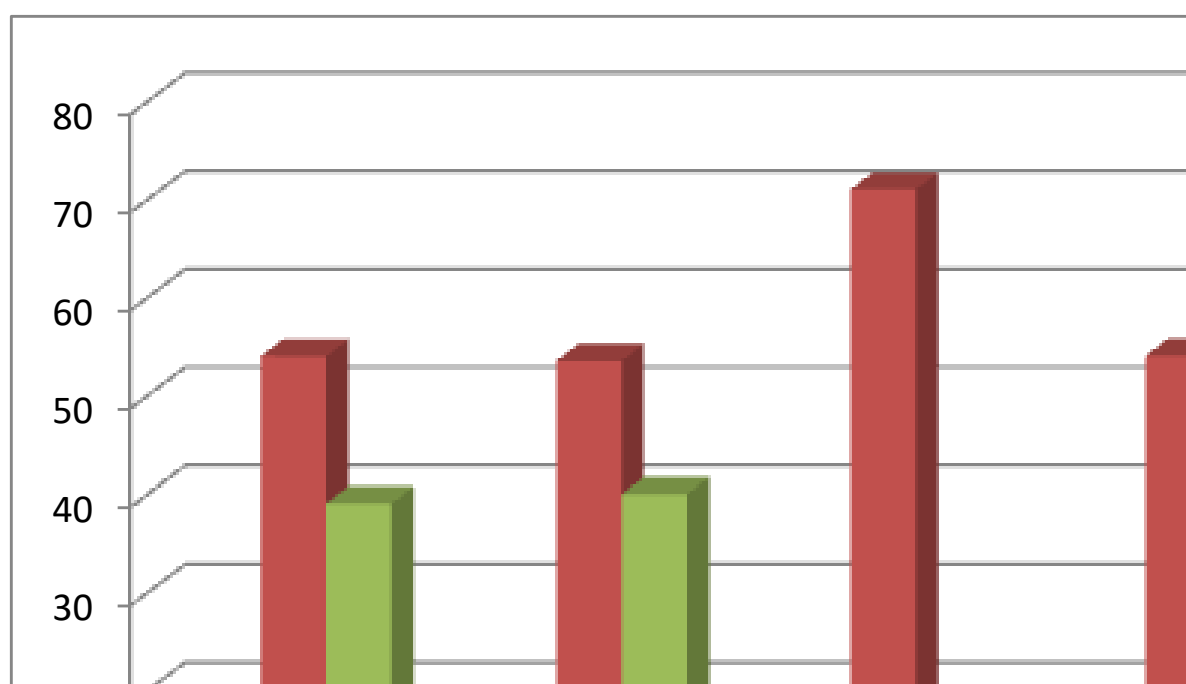

Рис. 3.3. Динаміка еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи

Отримані результати підтверджують, що після експерименту і впровадження розроблених нами організаційно-педагогічних умов значна кількість студентів ЕГ продемонструвала прагнення використовувати еколого-валеологічні знання в майбутній професійній діяльності. Більшість студентів продемонструвала активний тип поведінки щодо власного здоров'я і збереження природи. У такий спосіб значна частина майбутніх учителів

продемонструвала готовність до ефективної професійної природоохоронної та здоров'язбережувальної діяльності й усвідомлення відповідальності за її наслідки.

Висновки до другого розділу

У дослідженні ми виходили з розуміння організаційно-педагогічних умов як сукупності взаємопов'язаних чинників, дотримання яких необхідне для ефективного формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Організаційно-педагогічними умовами формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи визначено: доповнення змісту лекційних, практичних занять та педагогічної практики еколого-валеологічною інформацією відповідно до специфіки навчальної дисципліни; посилення прикладної спрямованості змісту фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи шляхом залучення студентів до еколого-валеологічної діяльності; зорієнтованість педагогічного керівництва на розвиток у студентів потреби та практичної готовності до еколого-валеологічної діяльності в школі; використання сучасних освітніх технологій у процесі вивчення природничих дисциплін; активізація процесу формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Методику реалізації організаційно-педагогічних умов формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи впроваджено за чотири етапи (спонукально-підготовчий, теоретико-накопичувальний, творчо-практичний, оцінювально-результативний).

Метою спонукально-підготовчого етапу визначено розвиток: зацікавленості студентів проблемами збереження довкілля та здоров'я; мотивів і потреб природозбережувальної та валеологічної діяльності; екологічно і валеологічно значущих ціннісних орієнтацій, переконань у

потребі дотримуватися норм природокористування та збереження здоров'я; умотивованості майбутніх учителів на розвиток еколого-валеологічної компетентності учнів початкової школи.

Метою теоретико-накопичувального етапу є розвиток: еколого-валеологічних знань майбутніх учителів, їхнє розширення й поглиблення; володіння еколого-валеологічними поняттями й термінами; знань про шляхи збереження й зміцнення власного здоров'я та здоров'я учнів початкової школи; знань про особливості ефективної організації природоохоронної діяльності з учнями початкової школи.

На творчо-практичному етапі основу увагу ми приділяли розвитку вмінь і навичок застосування еколого-валеологічних знань; активної еколого-валеологічної позиції; досвіду різних видів еколого-валеологічної діяльності (дотримання норм здорового способу життя); умінь проектувати виховні заходи з учнями початкової школи щодо здійснення спільної еколого-валеологічної діяльності; умінь формування еколого-валеологічної компетентності учнів початкової школи; досвіду екологічної діяльності, що виявляється в підтриманні, розвитку довкілля (досвід природоохоронної діяльності).

Метою оцінювально-результативного етапу є розвиток: здатності до рефлексії; відповідальності, вимогливості, ініціативності, емпатійності, принциповості тощо; здатності до ефективної комунікації у сфері еколого-валеологічної діяльності.

Отримані результати дослідження підтвердили ефективність запропонованої методики реалізації організаційно-педагогічних умов формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акімова О. В. Формування творчого мислення в процесі рішення розумових задач / Ольга Вікторівна Акімова // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наук. праць Уманського державного

педагогічного університету імені Павла Тичини / Гол. ред. : Н. С. Побірченко та ін. – Умань, 2007. – Вип. 19. – С. 144-150.

2. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А. А. Вербицкий. – М.: Высшая школа, 1991.– 207 с.

3. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.

4. Герасимчук О. Л. Формування екологічної компетентності майбутніх гірничих інженерів у процесі професійної підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / О. Л. Герасимчук; Житомирський державний університет імені Івана Франка. – Житомир, 2015. – 22 с.

5. Гуревич Р. С. Теорія і практика навчання в професійно-технічних закладах: монографія / Р. С. Гуревич. – Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. – 410 с.

6. Екологічні стежки України. Живи, Земле! : методичні матеріали / за ред. В. В. Вербицького. – К. : СМП «АВЕРС», 2003. – 196 с.

7. Заика Е. В. Психологические вопросы организации самостоятельной работы студентов в вузе / Е. В. Заика. – Харьков : ХГУ, 1991. – 72 с.

8. Зуев П. В. Развитие эколого-валеологической компетенции на основе проектно-исследовательской деятельности учащихся в процессе обучения естествознанию / Петр Владимирович Зуев, Татьяна Анатольевна Плотникова. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://journals.uspu.ru/attachments/article/754/Педагогическое%20образование%20в%20России_8_2014_ст.%2042.pdf

9. Колесник М. О. Екологічне виховання учнів на засадах глибинної екології в процесі вивчення біології: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Колесник Марина Олександрівна. Тернопільський державний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, – Тернопіль, 2003. – 20 с.

10. Коломієць Л. І. Підготовка вчителя до забезпечення наступності навчання дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку : дис. ...

канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Леся Ігорівна Коломієць. – Вінниця. 2013. – 290 с.

11. Логвінова Я. О. Активізація творчого потенціалу особистості майбутнього викладача біології в процесі екологічної діяльності / Я. О. Логвінова // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2014, № 4 (38) – С. 264-271.

12. Львовичкіна А. М. Моделювання розвитку екологічної культури студентської молоді / А. М. Львовичкіна. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mdu.edu.ua/spaw2/uploads/files/Львовичкіна%20А.%20М..pdf>

13. Макаренко А. С. Книга для батьків / А. С. Макаренко – К.: Рад. школа, 1980. – 327 с.

14. МакКлелланд Д. Мотивация человека / Д. МакКлелланд. – Спб.: Питер, 2007. – 672 с.: ил. – (Серия «Мастера психологии»).

15. Малаканова Л. В. Оцінювання професійного становлення майбутнього вчителя у процесі вивчення курсу «Основи педагогічної майстерності»: автореф. дис. ... канд. пед. наук. 13.00.04 / Харківський держ. педагог. ун-т ім. Г. С. Сковороди / Л. В. Малаканова. – Харків, 2000. – 14 с.

16. Маркова А. К. Формирование мотивации учения: Книга для учителя / А. К. Маркова, Т. А. Матис, А. Б. Орлов. – М. : Просвещение, 1990. – 192 с.

17. Мельник О. Керівництво педагогічною практикою діагностика і психологічна підтримка студентів / Олександр Мельник, Віктор Юрченко. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.psuh.kiev.ua/Керівництво_педагогічною_практикою_діагностика_і_психологічна_підтримка_студентів

18. Національна Доктрина Розвитку Освіти України у XXI столітті. Міністерство освіти і науки України. Академія педагогічних наук України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>

19. Основи психології : Підручник /За заг. ред. О. В. Киричука, А. В. Роменця. – К.,1995.– С. 498.

20. Оцінювання сформованості екологічних компетентностей: Навчально-методичний посібник / В. П. Карпенко, І. І. Мостов'як, Т. М. Пушкарьова-Безділь. – УНУС, 2017. – Одеса: НУ «ОМА», 2017. – 59 с.

21. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук. метод. посібн. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. – К. : Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с.

22. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб.: ЗАО «Изд-во «Питер», 1999. – 720 с. – (Серия «Мастера психологии»).

23. Совгіра С. В. Теоретико-методичні основи формування екологічного світогляду майбутніх учителів у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / С. В. Совгіра; Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2009. – 40 с.

24. Тарасенко Г. Виховний потенціал учителя в контексті його професійної культури / Г. Тарасенко // Рідна мова : освітній кварталник Українського вчительського товариства у Польщі. 2012. – № 17. – С. 34-43.

25. Тарасенко Г. С. Її величність гра: теорія і методика організації дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : збірник статей / за ред. Г. С. Тарасенко. – Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2009. – 322 с.

26. Титаренко Л. М. Формування екологічної компетентності студентів біологічних спеціальностей університету : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Титаренко Лариса Миколаївна. – К., 2007. – 210 с.

27. Трубник І. В. Підготовка майбутніх вихователів до формування екологічно мотивованої поведінки старших дошкільників : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / І. В. Трубник ; Республікан. вищ. навч. закл. «Крим. гуманітар. ун-т». – Ялта, 2009. – 20 с.

28. Хроленко М. В. Формування екологічної свідомості майбутніх вчителів початкових класів : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / М. В. Хроленко ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2007. – 20 с.

29. Чернікова О. В. Підготовка майбутніх учителів біології до формування екологічної культури старшокласників : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / О. В. Чернікова – Південноукраїнський державний педагогічний університет (м. Одеса) імені К. Д. Ушинського, Одеса, 2004. – 21 с.

30. Ягупов В. В. Педагогіка : навчальний посібник / В. В. Ягупов. – К.: Либідь, 2002. – 560 с.

ВИСНОВКИ

1. Нині особливо актуальною є діяльність учителя, що пов'язана з еколого-валеологічним навчанням і вихованням школярів, яке відбувається з позиції збереження здоров'я людини та навколишнього середовища; здійснення спільно з педагогічним колективом просвіти батьків, громадськості; самовдосконалення, підвищення професійної майстерності в галузі збереження здоров'я та охорони природи.

Формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи трактуємо як багатогранний, складний, суперечливий, поступовий процес неперервної, активної теоретичної й практичної діяльності студентів, спрямованої на здобування еколого-валеологічних знань, розвиток відповідних здібностей, стійкої мотивації, вольових зусиль у ставленні до еколого-валеологічних проблем на тлі позитивного емоційного ставлення, на формування переконань і відповідної поведінки в розв'язанні педагогічних, еколого-валеологічних, природоохоронних та здоров'язбережувальних завдань.

2. У дослідженні визначено еколого-валеологічну компетентність майбутніх учителів початкової школи як інтегровану характеристику професійних й особистісних якостей студентів, яка відображає рівень сформованості еколого-валеологічних цінностей, їхню особистісну позицію щодо необхідності природоохоронної та здоров'язбережувальної діяльності, еколого-валеологічний тезаурус, освоєння методів еколого-валеологічної діяльності в навколишньому середовищі; уміння та практичний досвід, котрі дають змогу майбутнім педагогам успішно здійснювати педагогічно орієнтовану еколого-валеологічну діяльність, спрямовану на збереження здоров'я та охорону довкілля; здатність реалізовувати на практиці здоров'язбережувальні технології.

До структури еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи входить чотири компоненти: мотиваційно-ціннісний, пізнавально-інформаційний, практично-діяльнісний та особистісно-рефлексивний. Відповідно до структурних компонентів еколого-

валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи визначено такі критерії: сформованість позитивної мотивації до здійснення діяльності еколого-валеологічного спрямування; сформованість системи еколого-валеологічних знань; сформованість екологічно і валеологічно спрямованих умінь (практична готовність до еколого-валеологічної діяльності); сформованість важливих для еколого-валеологічної діяльності професійних та особистісних якостей.

Показниками критерію «сформованість позитивної мотивації до здійснення діяльності еколого-валеологічного спрямування» є: зацікавленість проблемами збереження довкілля та здоров'я; наявність мотивів і потреб природозбережувальної та валеологічної діяльності; сформованість екологічно і валеологічно значущих ціннісних орієнтацій, переконань у потребі дотримуватися норм природокористування та збереження здоров'я; умотивованість на розвиток еколого-валеологічної компетентності учнів початкової школи.

До показників критерію «сформованість системи еколого-валеологічних знань» віднесено: рівень і глибина еколого-валеологічних знань; володіння еколого-валеологічними поняттями й термінами; знання про шляхи збереження й зміцнення власного здоов'я та здоров'я учнів початкової школи; знання про особливості ефективної організації природоохоронної діяльності зі школярами.

Показниками критерію «практична готовність до еколого-валеологічної діяльності» визначено: уміння й навички застосувати еколого-валеологічні знання; активна еколого-валеологічна позиція; досвід різних видів еколого-валеологічної діяльності (дотримання норм здорового способу життя); уміння проектувати виховні заходи з учнями початкової школи щодо здійснення спільної еколого-валеологічної діяльності; уміння формувати еколого-валеологічну компетентність школярів; досвід екологічної діяльності, що виявляється в підтриманні, розвитку довкілля (досвід природоохоронної діяльності).

До показників критерію «сформованість важливих для еколого-валеологічної діяльності професійних й особистісних якостей» віднесено: здатність до рефлексії (рефлексія щодо місця й ролі людини в біологічному світі); відповідальність, вимогливість, ініціативність, емпатійність, принциповість тощо; здатність до ефективної комунікації у сфері еколого-валеологічної діяльності.

3. Організаційно-педагогічними умовами формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи визначено: доповнення змісту лекційних, практичних занять і педагогічної практики еколого-валеологічною інформацією відповідно до специфіки навчальної дисципліни; посилення прикладної спрямованості змісту фахової підготовки студентів шляхом їхнього залучення до еколого-валеологічної діяльності; зорієнтованість на розвиток у майбутніх педагогів потреби та практичної готовності до еколого-валеологічної діяльності в школі; використання сучасних освітніх технологій у процесі вивчення природничих дисциплін; активізація процесу формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Методику реалізації організаційно-педагогічними умови формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи впроваджено за чотири етапи (спонукально-підготовчий, теоретико-накопичувальний, творчо-практичний, оцінювально-результативний).

4. Підготовлене і впроваджене науково-методичне забезпечення формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи ґрунтується на методологічних підходах, дидактичних і специфічних принципах формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів. Воно містить навчально-методичні посібники, робочі зошити, методичні рекомендації. Зокрема, у навчально-методичному посібнику «Еколого-валеологічна компетентність майбутнього вчителя» розкрито сутність і структуру поняття «еколого-валеологічної

компетентності майбутніх учителів», закономірності, дидактичні та специфічні принципи формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів тощо. У методичних рекомендаціях містяться вказівки щодо застосування викладачами педагогічних коледжів діагностичних методів, опитувальників, анкет, які вони можуть використовувати у своїй роботі з метою формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи. Результати проведеної експериментально-дослідної роботи дають підстави стверджувати, що впроваджені організаційно-педагогічні умови, модель й науково-методичне забезпечення підготовки майбутніх учителів початкової школи ефективно вплинули на формування їхньої еколого-валеологічної компетентності.

Проведене дослідження, звісно, не вичерпує всіх аспектів проблеми формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи. Наукові пошуки шляхів удосконалення професійної освіти студентів у педагогічних коледжах потребують посиленої уваги до використання потенціалу інших навчальних предметів щодо формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх педагогів. На деяку увагу заслуговує питання організації психолого-педагогічного супроводу формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика діагностики валеологічної компетентності студентів

(адаптований варіант анкети В. Єлізарова).

Інструкція для студента: Будь ласка, уважно прочитайте запитання й дайте відповідь, поставивши її у відповідній графі («Так», «Ні» чи «Не впевнена»).

	Запитання	«Так»	«Ні»	«Не впевнена»
1	Чи є у Вас бажання дотримуватися здорового способу життя?			
2	Чи маєте Ви хоча б одну шкідливу звичку?			
3	Чи прагнете Ви до боротьби зі звичками, що шкодять Вашому здоров'ю?			
4	Чи намагаєтесь подолати перепони, що виникають на шляху до здорового способу життя?			
5	Чи виконуєте Ви щоденну ранкову гімнастику?			
6	Чи дотримуєтесь Ви правил здорового харчування?			
7	На Вашу думку, чи може вчитель початкової школи впливати на формування стану здоров'я учнів?			
8	Чи може діяльність, спрямована на збереження здоров'я учнів початкової школи, впливати на їхній особистий духовний розвиток?			

Продовження таблиці

9	Чи можливий духовний розвиток особистості без відповідального ставлення до власного здоров'я?			
10	Чи вважаєте Ви за потрібне постійно поповнювати власні знання з валеології?			
11	Чи цікавитеся Ви оздоровчими технологіями, що впливають на здоров'я учнів початкової школи?			
12	Чи знаєте Ви особливості організації здоров'язбережувальної діяльності з учнями початкової школи?			
13	Чи використовуєте Ви на практиці оздоровчі технології, що впливають на Ваш власний фізичний аспект здоров'я?			
14	Чи є у Вас переконання, що систематичне виконання на практиці правильно побудованої індивідуальної оздоровчої системи може позитивно вплинути на стан Вашого здоров'я в усіх його аспектах?			
15	Чи відчуваєте Ви потребу в постійному самовдосконаленні в аспекті валеології?			

Додаток Б

Методика діагностики екологічної компетентності студентів

(адаптований варіант анкети В. Єлізарова)

Інструкція для студента: Будь ласка, уважно прочитайте запитання й дайте відповідь, поставивши її у відповідній графі («Так», «Ні» чи «Не впевнена»).

	Запитання	«Так»	«Ні»	«Не впевнена»
1	Чи є у Вас бажання займатися природоохоронною діяльністю?			
2	Чи маєте Ви досвід природоохоронної діяльності?			
3	На Вашу думку, чи може вчитель початкової школи впливати на формування екологічної компетентності учнів?			
4	На Вашу думку, чи повинен учитель початкової школи бути готовим до формування екологічної компетентності учнів?			
5	Чи вважаєте Ви за достатній свій рівень обізнаності з екологічними проблемами сучасності?			
6	Чи вважаєте Ви за потрібне постійно поповнювати власні знання з екології?			
7	Чи знаєте Ви особливості організації природоохоронної діяльності з учнями початкової школи?			
8	Чи цікавитеся Ви природоохоронними технологіями, які можна використати в роботі з учнями початкової школи?			
9	Чи відчуваєте Ви потребу в постійному самовдосконаленні в аспекті збереження довкілля?			
10	На Вашу думку, чи достатній у Вас рівень еколого-валеологічної компетентності для ефективної професійної діяльності вчителя початкової школи?			

Додаток В**Методика «Вивчення мотивів навчальної діяльності студентів»**

(за А. Реаном і В. Якуніним, адаптований варіант)

Шановні студенти, прочитайте поданий список мотивів навчальної діяльності та оберіть із них п'ять найбільш значущих для Вас. Відзначте відповідь у потрібному рядку.

Список мотивів

До переліку мотивів віднесено такі:

12. Професійний мотив еколого-валеологічної діяльності.
  13. Почуття обов'язку щодо здоров'язбереження та природоохоронної діяльності.
  14. Мотив самоутвердження в еколого-валеологічній діяльності.
  15. Інтерес до еколого-валеологічних знань.
  16. Мотив уникнення неприємностей.
  17. Мотив самовипробування в еколого-валеологічній діяльності.
  18. Демонстрація власних можливостей у здоров'язбережувальній та природоохоронній діяльності.
  19. Почуття власної гідності.
  20. Мотив самовдосконалення щодо еколого-валеологічної компетентності.
  21. Вимоги викладачів щодо еколого-валеологічної компетентності.
  22. Мотив досягнення еколого-валеологічної компетентності.
  12. Мотив уникнення осуду.
  13. Мотив уникнення невдачі в еколого-валеологічній діяльності.
  14. Пізнавальний мотив щодо еколого-валеологічних знань.
  15. Прагматичний мотив.
  16. Престижний мотив.
- Обробка результатів.*

Для кожного студента виконують якісний аналіз провідних мотивів навчальної діяльності. За всією вибіркою (у групі) визначають частоту вибору того чи того мотиву.

Індивідуальний протокол (приклад).

Прізвище _____ Курс _____

Мотив															
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
	v			v			v					v	v		

Груповий протокол. Група _____

Кількість вибору мотиву.

	Прізвище	Мотив															
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1	Ольга Б.	v			v				v				v			v	
2	Анна Р.				v				v		v			v	v		
3	Ірина Г.	v							v	v			v			v	
4	Катерина І			v	v						v	v			v		
5	Іванна А.		v				v		v				v		v		
6	Наталія І.	v			v					v				v	v		
7	Тетяна Ж.	v						v			v	v				v	
8	Карина В.	v		v		v		v				v			v		
9	Ольга М.				v				v		v				v	v	
10	Софія К.	v	v				v			v				v			

Ранг мотиву (який мотив вибирають частіше, який рідше).

Висновки. Що частіше вибирають той чи той мотив, то вищий його ранг, то більше він домінує в системі мотивів.

**Анкета для діагностики еколого-валеологічної компетентності
майбутніх учителів початкової школи**

1. Чому Ви обрали професію вчителя початкових класів? Назвіть, будь ласка, одну чи декілька основних причин.
2. Чи відповідає обрана професія Вашим інтересам і нахилам?
3. Чи чітко Ви уявляєте власні перспективи в обраній професії?
4. Якими якостями, на Вашу думку, повинен володіти майбутній учитель початкової школи для ефективної професійної діяльності?
5. Чи всі з цих якостей притаманні Вам?
6. Який зміст Ви вкладаєте в поняття «валеологічна компетентність»?
7. Який зміст Ви вкладаєте в поняття «екологічна компетентність»?
8. У чому, на Вашу думку, відмінність між цими поняттями?
9. Який зміст Ви вкладаєте в поняття «еколого-валеологічна компетентність»?
10. Наскільки важливою є еколого-валеологічна компетентність для вчителя початкової школи? Чому? Обґрунтуйте власну думку.
11. Наскільки важливою є еколого-валеологічна компетентність особисто для Вас?
12. Чи доцільно, на Вашу думку, займатися розвитком еколого-валеологічної компетентності під час навчання в педагогічному коледжі?
13. Які фактори, на Вашу думку, сприяють формуванню еколого-валеологічної компетентності?
14. Які фактори, на Вашу думку, перешкоджають формуванню еколого-валеологічної компетентності?
15. Чи замислювалися Ви над потребою формування власної еколого-валеологічної компетентності?
16. Чи відчуваєте Ви потребу у формуванні власної еколого-валеологічної компетентності?
17. Як Ви вважаєте, чи відповідає рівень Вашої еколого-валеологічної компетентності вимогам майбутньої професії вчителя початкової школи?

Методика діагностики навчальної мотивації студентів

(А. Реан, В. Якунін, модифікація Н. Бадмасвої)

Шановний студенте!

Оцініть за 5-бальною системою наведені мотиви навчальної діяльності за значущістю для Вас: 1 бал відповідає мінімальній значущості мотиву, 5 балів – максимальній.

Текстовий матеріал

1. Учуся, тому що мені подобається обрана професія.
2. Щоб забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності.
3. Хочу стати фахівцем.
4. Щоб дати відповіді на актуальні питання, що стосуються сфери майбутньої професійної діяльності.
5. Хочу повною мірою використовувати наявні в мене задатки, здібності й схильності до обраної професії.
6. Щоб не відставати від друзів.
7. Щоб працювати з людьми, треба мати глибокі і всебічні знання.
8. Тому що хочу бути в числі кращих студентів.
9. Тому що хочу, щоб наша група стала кращою в рейтингу.
10. Щоб заводити знайомства й спілкуватися з цікавими людьми.
11. Тому що здобуті знання дадуть змогу досягнути всього необхідного.
12. Необхідно закінчити навчальний заклад, щоб у знайомих не змінилася думка про мене як здібну, перспективну людину.
13. Щоб уникнути осуду й покарання за погане навчання.
14. Хочу бути шанованою людиною навчального колективу.
15. Не хочу відставати від однокурсників, не бажаю опинитися серед тих, хто відстає в навчанні.
16. Тому, що від успіхів у навчанні залежить рівень моєї матеріальної забезпеченості в майбутньому.
17. Успішно вчитися, складати іспити на «добре» і «відмінно».
18. Просто подобається вчитися.
19. Потрапивши в коледж, змушений учитися, щоб закінчити його.
20. Бути постійно готовим до занять.
21. Успішно продовжити навчання на старших курсах, щоб дати відповіді на конкретні навчальні питання за фахом.
22. Щоб отримати глибокі й міцні знання.
23. Тому що в майбутньому думаю зайнятися науковою діяльністю.
24. Будь-які знання знадобляться в майбутній професії.
25. Тому що хочу принести більше користі суспільству.

26. Стати висококваліфікованим фахівцем.
27. Щоб дізнаватися нове, займатися творчою діяльністю.
28. Щоб дати відповіді на проблеми розвитку суспільства, життєдіяльності людей .
29. Бути на хорошому рахунку у викладачів .
30. Домогтися схвалення батьків і тих, хто мене оточує.
31. Учуся заради виконання обов'язку перед батьками, школою.
32. Тому що знання надають мені впевненість в собі.
33. Тому що від успіхів у навчанні залежить моє майбутнє службове становище.
34. Хочу отримати диплом з гарними оцінками, щоб мати перевагу перед іншими.

Дякуємо за співпрацю !

Ключ до тесту й обробка результатів тесту

Шкала 1. Комунікативні мотиви: 7,10,14,32.

Шкала 2. Мотиви уникнення: 6, 12, 13, 15, 19.

Шкала 3. Мотиви престижу : 8, 9, 29, 30, 34.

Шкала 4. Професійна мотиви : 1,2,3,4,5,26.

Шкала 5. Мотиви творчої самореалізації : 27, 28.

Шкала 6. Навчально-пізнавальні мотиви : 17,18, 20, 21, 22, 23, 24.

Шкала 7. Соціальні мотиви 11, 16, 25, 31, 33.

Під час обробки результатів тестування необхідно підрахувати середній показник за кожною шкалою опитувальника.

Джерело: Бадмаєва Н. Ц. Влияние мотивационного фактора на развитие умственных способностей : монография / Н. Ц. Бадмаева. - Улан-Удэ, 2004.- 280 с.

Державний стандарт початкової загальної освіти (проект)

Соціальна та здоров'язбережна освітня галузь Конкретні очікувані результати (КОР), 4 клас

<p style="text-align: center;">Учень / учениця:</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>зіставляє</i> ознаки безпечної і небезпечної ситуації; - <i>моделює</i> ситуації безпечної поведінки з побутовими приладами, речовинами; - <i>моделює</i> доцільні ситуації (вогонь, вода, газ, небезпечні об'єкти)
<p style="text-align: center;">Учень / учениця:</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>прогнозує</i> наслідки рішень щодо власної поведінки для себе та оточення; - <i>пояснює</i> наслідки небезпечної поведінки в різних ситуаціях шкільного життя (у класі, їдальні, спортзалі тощо); - <i>обґрунтовує</i> наслідки небезпечної поведінки з підозрілими предметами, забутими речами, вибуховими пристроями та зброєю; - <i>моделює</i> поведінку в разі знаходження підозрілих предметів, забутих речей, вибухових пристроїв та зброї
<p style="text-align: center;">Учень / учениця:</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>аналізує</i> корисні та шкідливі впливи (батьки, вчителі, друзі, ЗМІ тощо) на вибір безпечної поведінки; - <i>розрізняє</i> позитивний та негативний впливи організацій та груп на безпеку людей
<p style="text-align: center;">Учень / учениця:</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>ухвалює</i> рішення щодо власної безпечної поведінки з огляду на ситуації, пов'язані з чужими людьми
<p style="text-align: center;">Учень / учениця:</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>дотримується</i> правил безпечної поведінки вдома, у школі, на вулиці, у громадських місцях; - <i>поводиться</i> безпечно у природі та громадських місцях; - <i>розрізняє</i> і <i>використовує</i> відповідні засоби захисту (шолом, рукавиці, наколінники тощо) за потреби; - <i>дотримується</i> правил поведінки з підозрілими предметами та речами, забутими у громадських місцях
<p style="text-align: center;">Учень / учениця:</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>розрізняє</i> ситуації, у яких потребують консультації фахівця, від тих, у яких можна зарадити власними силами, і відповідно діє; - <i>моделює</i> звернення по допомогу в різні служби в разі небезпечних ситуацій, описуючи ситуацію чітко і зрозуміло;

- <i>моделює</i> надання допомоги собі та іншим у разі потреби
Учень / учениця:
- <i>визначає</i> дорослих, яким можна довіряти в разі небезпечних життєвих ситуацій (зокрема насильство); - <i>розрізняє</i> ресурси, які можна використати в разі небезпеки
Учень / учениця:
- <i>аналізує</i> позитивні та негативні впливи на вибір здорової та безпечної поведінки; - <i>застосовує</i> правила збереження здоров'я від можливих небезпек зовнішнього середовища (водойми, сонячні промені, погодні умови, стихійні лиха тощо); - <i>протидіє</i> виявам неповаги та приниження; - <i>безпечно поводить</i> ся в мережі Інтернет
Учень / учениця:
- <i>досліджує</i> особисті відносини (конфлікт, пробачення, довіра, заздрість, підтримка); - <i>встановлює</i> залежність між активним способом життя та здоров'ям людини, якістю і тривалістю її життя; - <i>пояснює</i> , чому людина потребує відпочинку, фізичних вправ та раціонального харчування; - <i>оцінює</i> наслідки порушення норм поведінки для себе та інших
Здоров'я
Учень / учениця:
- <i>відзначає</i> зміни емоцій, почуттів, настрою у співрозмовників і відповідно реагує; - <i>визначає</i> зміни у своєму тілі залежно від виду діяльності, звичок, настрою
Учень / учениця:
- <i>аналізує</i> вплив здорової поведінки та корисних звичок на здоров'я; - <i>пояснює</i> , як емоції впливають на його / її стан та стан інших; - <i>аналізує</i> вплив друзів, сім'ї, засобів масової інформації на почуття, поведінку, настрій; - <i>наводить</i> приклади позитивного впливу активного способу життя на якість та тривалість життя людини; - <i>аналізує</i> способи запобігання неінфекційним та інфекційним захворюванням; - <i>пояснює</i> , як навколишнє середовище, харчування, фізична активність, стрес та інші фактори впливають на здоров'я людини; - <i>визначає</i> способи впливу сім'ї, друзів, однолітків, засобів масової

інформації тощо на здоров'я;

-*аналізує* ризики та небезпеку вживання алкоголю, тютюну, наркотиків, можливого хибного вживання інших речовин

Учень / учениця:

- *вислуховує* інших для підтримки та розуміння їх почуттів;

- *спілкується*, щоб висловити свої емоції та вдячність за себе та інших;

- *пояснює*, як розв'язати конфлікти з ровесниками за допомогою словесних і несловесних засобів;

- *здатний / -а відмовитися* від пропозиції, зокрема щодо вживання алкоголю, тютюну, інших небезпечних речовин;

- *обґрунтовує* свій вибір щодо здорової поведінки та уникнення вживання алкоголю, тютюну, наркотиків;

- *порівнює* різні види стосунків між людьми (родинні зв'язки, дружні, ділові стосунки та подружнє життя)

Учень / учениця:

- *звертається* при поганому самопочутті по допомогу до відповідних фахівців;

- *описує* вияви погіршення свого здоров'я (зокрема, нежить, кашель, чхання), *припускає*, що могло спричинити захворювання;

- *наводить приклади* дій, що допоможуть захистити в ситуації, яка несе загрозу здоров'ю

Учень / учениця:

- *визначає* продукти та послуги, придатні для ведення здорового способу життя;

- *аналізує* шкоду для людини від алкоголю, тютюну, наркотиків;

- *розрізняє* дозволені і заборонені для уживання речовини;

- *визначає* заміну алкоголю, тютюну, наркотикам (зокрема, ігри з друзями, заняття спортом, хобі)

Учень / учениця:

- *відбирає* продукти харчування, орієнтуючись на свої харчові звички, смак і розуміння їхньої користі для здоров'я;

- *визначає* улюблені страви національної кухні та аналізує їх корисність

Учень / учениця:

- *визначає* продукти, вживання яких потрібно обмежувати (з великим вмістом цукру, солі, жиру тощо);

- *порівнює* норми споживання різних харчових продуктів;

- *пояснює*, що таке залежність від алкоголю, тютюну та наркотиків, і ті, котрі потребують допомоги, щоб її позбутися

Учень / учениця:

- *вирізняє* інформацію на пакуваннях та етикетках (складники, дата виготовлення, термін придатності тощо);
- *визначає* достовірні джерела інформації про харчування

Учень / учениця:

- *досліджує* вплив реклами на вибір товарів (їжі, напоїв, іграшок тощо)

Учень / учениця:

- *пояснює* іншим, що робити в ситуації, коли тебе дратують, цькують, утискають чи залякують;
- *демонструє* іншим можливість розв'язання конфліктів без насильства

Учень / учениця:

- *спілкується* з дітьми іншої статі, демонструючи повагу, приязність та щирість у стосунках;
- *оцінює* зміни у своєму тілі та зовнішньому вигляді як ознаки дорослішання;
- *розпізнає* та *засуджує* ознаки тиску і насилля;
- *аргументує* важливість родини, роль батьків для кожної людини;
- *пояснює* особливе значення для людини морального і духовного здоров'я;
- *описує*, як зароджується життя людини, відбувається її розвиток та дорослішання

Учень / учениця:

- *моделює* власну поведінку зі збереження здоров'я на основі досвіду інших людей (рідні, спортсмени, довгожителі тощо);
- *створює* простий сценарій (план) здорового способу життя тепер і в майбутньому

Учень / учениця:

- *планує* власний режим розумової праці та відпочинку

Проблема забруднення навколишнього природного середовища відходами виробництва і споживання є актуальною і для Вінницької області. Найбільшої гостроти набула проблема твердих побутових відходів, пов'язана, насамперед, з їх збором, сортуванням, знешкодженням та перевезенням. І хоча в області є сортувальні дільниці, немає чітких маршрутів перевезення ТПВ.

Сміттесортувальна дільниця в м. Калинівка

Фрагменти презентації з проекту «Удосконалення системи вивезення твердих побутових відходів Вінницької області»

Аналіз стану полігонів і звалищ ТПВ області

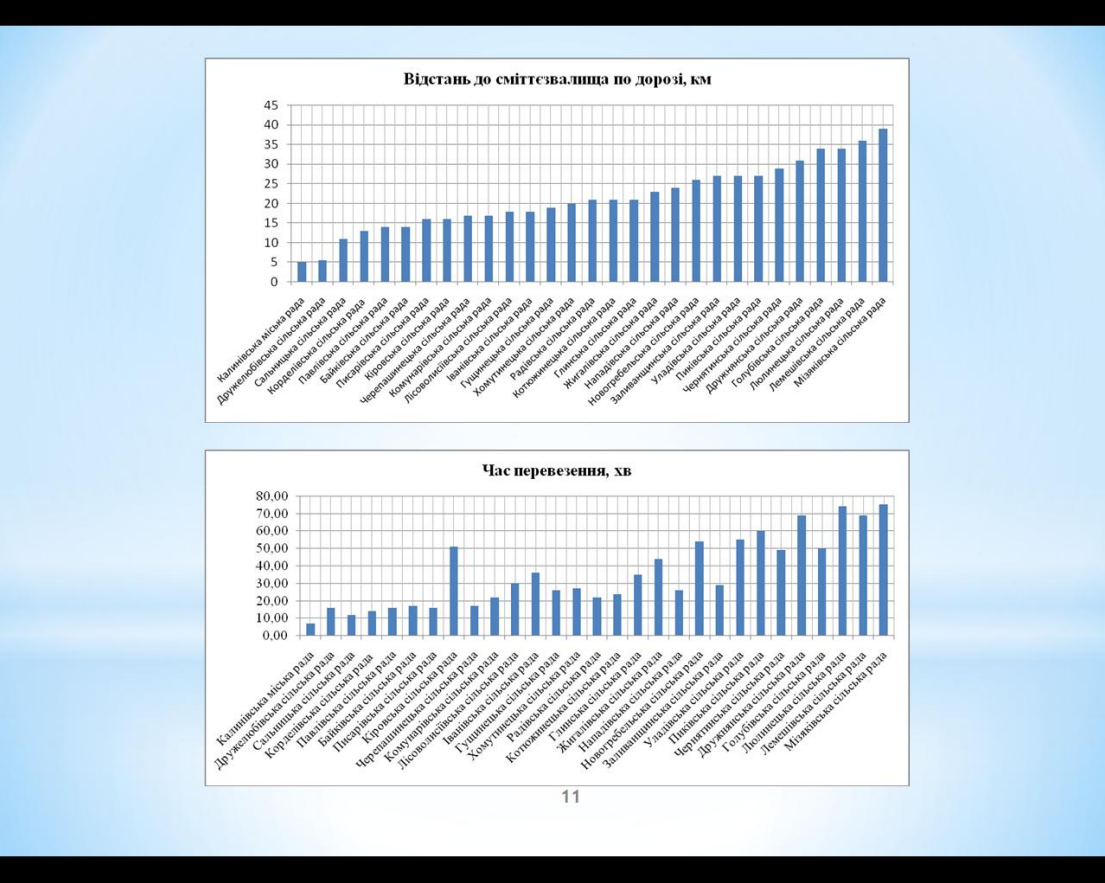
- Загальна кількість місць та об'єктів видалення відходів - 779.
- Проектний об'єм - 35,4 млн. м³, площа - 700,3 тис. м²
- Залишковий об'єм - 7,3 млн. м³, залишкова площа - 283,4 тис. м²
- Близько 15 млн. м³ ТПВ - на Стадницькому полігоні
- Найбільше ТПВ накопичено у Жмеринському, Козятинському і Могилів-Подільському районах

Новий полігон ТПВ м. Калинівка

Полігон побутових відходів м. Хмільник

Фрагменти презентації з проекту «Удосконалення системи вивезення твердих побутових відходів Вінницької області»

«Попередження травматизму учнів під час проведення занять з фізичної культури у початковій школі»

Фізичне виховання учнів початкової школи є невід'ємною частиною всієї навчально-виховної роботи й посідає важливе місце в підготовці учнів до життя. Видатний педагог В. Сухомлинський великого значення надавав діяльності школи, учителів, спрямованій на поліпшення здоров'я школярів, особливо учнів молодших класів. Він вважав, що турбота про здоров'я дітей є найважливішим завданням вчителя.

Фізичне виховання молодших школярів має свою специфіку, зумовлену їх анатомо-фізіологічними й психологічними особливостями – це сповільнений ріст зростання, високе збудження нервової системи, підвищена реактивність і через це частота серцевих скорочень дитини 7 років – 88 уд / хв. (10 років – 79 уд / хв.). Артеріальний тиск дитини 7 років – 85/60 (10 років – 90/55). Маса й розміри серця менші, ніж у дорослих, ще не закінчилося окостеніння кістяка, слабо розвинені м'язи, особливо м'язи тулуба, недостатньо міцні зв'язки й сухожилля, що сприяє деформації при навантаженні на хребет. З початком навчання значно зростає обсяг розумової праці дітей і водночас істотно обмежується їхня рухова активність і можливість перебувати на відкритому повітрі.

На сьогоднішній день в освітніх установах приділяють значну увагу організації роботи з охорони праці, попередження травматизму дітей та працівників.

Стан справ із забезпечення безпеки навчально-виховного процесу в освітніх установах є незадовільним. Шкільний травматизм становить нині 12-15 % від загального травматизму дітей. Травми, отримані на перервах, становлять до 80 %, на уроках фізкультури – до 20 %.

На заняттях фізичної культури школярі входять до групи ризику, яка схильна до травматизму, тому що урок фізичної культури відрізняється від інших високою руховою активністю, діти займаються з використанням різного спортивного обладнання, інвентарю.

Основні причини травматизму:

1. Організаційні недоліки при проведенні занять: непродумана організація уроку, проведення занять за відсутності вчителя, слабка дисципліна й підготовленість інвентарю, який використовують на уроці; порушення інструкцій і положень щодо проведення уроків фізичної культури, некваліфіковане складання програми змагань, порушення їх правил, перевантаження програми й календаря змагань тощо.

2. Помилки в методиці проведення уроку, пов'язані з порушенням дидактичних принципів навчання (регулярність занять, поступове збільшення навантаження, послідовність), відсутність індивідуального підходу, недостатній облік стану здоров'я, статевих і вікових особливостей, технічна і фізична підготовленість учнів (форсування навантажень).

Часто причиною травм є зневажливе ставлення до підготовчої частини уроку, розминки, неправильне навчання техніці фізичних вправ, відсутність

страховки, самостраховки, неправильне її застосування, форсування навантажень, перенесення засобів і методів тренування спортсменів на учнів школи. Причиною травм можуть бути недоліки навчального планування, яке не може забезпечити повноцінну фізичну підготовку й послідовність у формуванні рухових навичок учнів.

3. Недостатнє матеріально-технічне забезпечення, оснащення занять: погана підготовка місць занять й інвентарю, погане кріплення снарядів, відсутність табельного інвентарю й обладнання, малі зали, відсутність зон безпеки, жорстке покриття та нерівності доріжок.

4. Незадовільний санітарно-гігієнічний стан залів, майданчиків: погана вентиляція, недостатня освітленість місць занять, запиленість, низька температура повітря і води басейну. Несприятливі метеорологічні умови: дощ, сніг, сильний вітер тощо. Недостатня акліматизація учнів.

5. Низький рівень виховної роботи, порушення дисципліни, поспішність, неухважність учителя й учнів.

6. Відсутність медичного контролю. Допуск до змагань без проходження лікарського огляду, невиконання вчителем лікарських рекомендацій з термінів відновлення занять після захворювань, з обмеження навантажень, комплектування груп залежно від ступеня підготовленості учнів.

Найбільш часті травми при заняттях з фізичного виховання:

- садни
- потертості
- рани
- забиті місця
- розтягання сухожиль і м'язів
- струси мозку
- непритомності
- теплові й сонячні удари
- сонячні опіки

Травми класифікують на відкриті, з порушенням цілісності зовнішніх покривів, і закриті, коли зміна тканин чи органів відбувається при неушкодженій шкірі й слизовій оболонці.

Найбільш частими травми трапляються під час фізичного виховання: садни, потертості, рани, забиті місця, розтягання сухожиль і м'язів, струси мозку, непритомності, теплові й сонячні удари, сонячні опіки.

Основні причини травматизму:

- Організаційні недоліки при проведенні занять.
- Помилки в методиці проведення уроку, пов'язані з порушенням дидактичних принципів навчання.
- Недостатнє матеріально-технічне забезпечення, оснащення занять.
- Незадовільний санітарно-гігієнічний стан залів, майданчиків.
- Низький рівень виховної роботи, порушення дисципліни, поспішність, неухважність вчителя і учнів.
- Відсутність медичного контролю.

Травми й нещасні випадки на уроках розглядають як надзвичайні події. Здебільшого вони є результатом незадовільної профілактики, низької відповідальності вчителів й обслуговувального персоналу, недостатньої дисципліни учнів.

Отже, можна зробити такі висновки: зміцнення здоров'я та сприяння правильному фізичному розвитку учнів є важливим завданням початкової школи. Фізичний стан дитини, його здоров'я є тією базою, на якій розвиваються всі його сили й можливості, у тому числі й розумові.

Правильне фізичне виховання учнів – необхідна умова нормального функціонування всього організму. Завдяки руховій активності забезпечується розвиток серцево-судинної системи та органів дихання, поліпшується обмін речовин, підвищується загальний тонус життєдіяльності.

План заняття на тему:

«Біотичні та антропогенні чинники середовища»

Мета: Освітня: сформувати знання учнів про біосферу, визначити її структуру, вивчити ряд таких понять: біотичне середовище, зоогенні, фітогенні й антропогенні чинники, основні форми впливу людини на організми. Розглянути особливості взаємодії між організмами.

Розвивальна: розвивати логічне мислення, уміння встановлювати причиново-наслідкові зв'язки; виробляти навички самоперевірки, самоконтролю.

Виховна: виховувати почуття бережливого ставлення до природи й усього живого.

Вид заняття: практична робота.

Методи: інформаційно-пошуковий, пояснювально-ілюстративний, робота в групах, евристична бесіда, кубування, випереджувальне завдання.

Обладнання й матеріали: відеопрезентації, відеоролики, зошит для практичних робіт, кольорові картки, куб, малюнки, роздатковий матеріал, фото.

Міжпредметні зв'язки: «Біологія», «Географія», «Методика навчання природознавства», «Основи природознавства».

Основні поняття й визначення: біотичне середовище, конкуренція, хижацтво, паразитизм, аменсалізм, симбіоз, коменсалізм, алелопатія, автотрофи, гетеротрофи, продуценти, редуценти, біотичний і антропогенний чинник.

Література :

1. Батлук В.А. Основи екології: Підручник / В.А. Батлук. – К.: Знання, 2007. – 519 с.

2. Білявський Г.О. Основи екології / Г.О. Білявський, Р.С. Фурдуй, І.Ю. Костіков. – 3-тє вид. – К.: Либідь, 2006. – 408 с.

3. Джигирей В.С. Екологія та охорона навколишнього природного середовища: навч. посіб. / С. В. Джигирей. – 5-тє вид., випр. і доп. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2007. – 422 с.

4. Сухарев С.М. Основи екології та охорони довкілля. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / С.М Сухарев, С. Ю. Чундак, О.Ю. Сухарева. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 394 с.

План

1. Форми біотичних відносин.
2. Антропогенні чинники.
3. Біотичні чинники.

Хід заняття

I. Організаційний момент.

II. Актуалізація опорних знань. Дидактична гра «Екологічний світлофор».

III. Проведення практичної роботи. Інструкція до виконання. Відкрийте свій робочий зошит на сторінці 11. (пояснення викладачем

виконання завдань). Бузенко І.Л. Зошит для практичних робіт з основ загальної екології / укладач І. Л. Бузенко. – Вінниця: ТОВ «Вінницька міська друкарня», 2017. – С. 11-18.

Практична робота №2

БІОТИЧНІ Й АНТРОПОГЕННІ ЧИННИКИ СЕРЕДОВИЩА

Мета роботи: Вивчення таких понять: біотичне середовище, зоогенні і фітогенні чинники. Антропогенний чинник, основні форми впливу людини на організми.

Основні поняття: біотичне середовище, конкуренція, хижацтво, паразитизм, аменсалізм, симбіоз, коменсалізм, алелопатія, біотичний і антропогенний чинник.

Рекомендована література:

1. Білявський Г.О. Основи загальної екології / Г.О. Білявський, М.М. Падун, Р.С. Фурдуй. – Київ: Либідь, 1995. – С. 90-92.

2. Кучерявий В.П. Екологія / В. П.Кучерявий. – Львів: Світ, 2000. – С. 55-59.

3. Запольський А.К. Основи екології / А.К.Запольський, А.І. Салюк. – Київ: Вища школа. – С. 84-89.

Методичні вказівки

У природному середовищі на кожний день організм або групу організмів діють не тільки абіотичні чинники, але й живі істоти, які є невід'ємною частиною середовища проживання й належать до категорії біотичних чинників, їхня дія на організми може бути як прямою (харчування тварин, опилення комахами, паразитування одних організмів та інших), так і непрямую (зміна абіотичних чинників середовища). Представники кожного виду здатні існувати в такому біотичному оточенні, де зв'язки з іншими організмами забезпечують їм нормальні умови життя. Основною формою цих зв'язків є трофічні (харчові) взаємовідносини, на базі яких формуються складні ланки й ланцюги харчування. Крім харчових, у групованих рослин і тварин виникають просторові зв'язки. Усе це є базою формування біотичних комплексів, у яких різноманітні види об'єднуються не в будь-якому поєднанні, а тільки за умови пристосування до спільного проживання.

Взаємодія організмів (рослинних і тваринних) може бути корисною або, навпаки, шкідливою, залежно від того, стимулюється чи обмежується життєдіяльність кожного з них. Власне саморегулюються процеси, в основі яких лежать взаємодія організмів ездебільшого відповідальними за стан динамічної рівноваги з зовнішнім середовищем. Розглянемо форми біотичних відносин.

Форми біотичних відносин

Конкуренція – такий тип міжвидових і внутрішньовидових взаємовідносин, за якого популяція або особини в боротьбі за харчування, місце проживання й інші необхідні для життя умови, діють один на одного від'ємно.

Виділяють внутрішньовидову, міжвидову, пряму й непрямую конкуренцію.

Хижацтво – відносини між хижаком і жертвою. *Хижаци* – це тварини або рослини, які ловлять і поїдають один одного як об'єкт харчування. По суті, хижаки є консументи всіх порядків як травоїдні, та й ті, котрі споживають тваринну їжу.

Паразитизм – форма біотичних зв'язків організмів різних видів, за яких один живе за рахунок іншого, перебуваючи всередині або на поверхні його тіла.

Водночас організм-споживач використовує живого господаря не тільки як джерело харчування, але як і місце постійного або тимчасового проживання. До них належать паразитичні комахи (оводи, кліщі, комарі), паразитичні рослини, паразитичні черв'яки (аскариди).

Аменсалізм – форма біологічної взаємодії двох видів, за якою один з них чинить шкоду іншому і не отримує при цьому відчутної користі для себе. (Деревні рослини й трав'яниста рослинність під їхніми кронами).

Симбіоз (мутуалізм) – представляє собою тривале, нероздільне і взаємовигідне співжиття двох або більше видів організмів (мікориза деяких грибів і коренів дерев).

Коменсалізм – тип біотичних взаємовідносин між двома видами – коменсалами, коли діяльність одного з них постачає харчування або притулок (коменсалу). (Рибка-прилипайло пересувається на великі відстані, прилипаючи до акул).

Алелопатія (антибіоз) – хімічний взаємовплив одних видів рослин на інші за допомогою продуктів метаболізму (ефірних масел, фітонцидів).

Сюди можна віднести «цвітіння» води за участю синьо-зелених водоростей, явище «червоного моря» виділення гігантськими скупченнями мікроорганізмів, токсичних речовин, які спричиняють загибель риби.

Антропогенні чинники

Антропогенні чинники з часу свого виникнення в біосфері значно поступаються природним чинникам. Проте вони вже давно мають глибокий вплив на живу природу й середовище проживання.

Екологічна роль людини зросла з розвитком її трудової діяльності. Такий вплив став потужним і досить різноманітним чинником, який діє на рослини й тварини, середовище проживання.

За А.Шенниковим, основні типи впливу людини на рослинність – це прямий вплив (у тому числі той, який зв'язаний з трудовою діяльністю): збір рослин, витоптування, скошування тощо й непрямой зміни природи людиною. Вона здійснюється через зміну середовища проживання.

Наприклад, найбільш значним і масштабним є хімічне забруднення середовища невластивими йому речовинами хімічної природи. Серед них газоподібні й аерозольні забруднювачі промислово-побутового походження. Прогресує нагромадження вуглекислого газу в атмосфері. Продовжується забруднення світового океану нафтою й нафтопродуктами. Безпосередній вплив людини на організми привів до зникнення з лиця Землі багатьох видів

рослин і тварин. Серед тварин: дикий бик-тур, дикий кінь-тарпан, стелленова корова, безкрила гагарка, стеллерівбаклан, багато видів антилоп, тасманійський сумчастий вовк і ряд інших.

Опосередкований вплив людини виявляється в зміні середовища існування рослин і тварин за рахунок винищення або різної зміни тих угруповань, у яких ці рослини чи тварини перебувають. Так, вирубка лісу докорінно змінює можливість існування тінелюбних рослин нижніх ярусів. Заодно зникає ряд видів птахів, пов'язаних з кронами дерев, які були місцями гніздування й добування їжі.

В умовах зміненого навколишнього середовища розширюються ареали розселення по земній кулі так званих синантропних видів, приурочених до людських поселень. У результаті склад флори і фауни цих регіонів стає більш одноманітним.

Приклади біотичних чинників

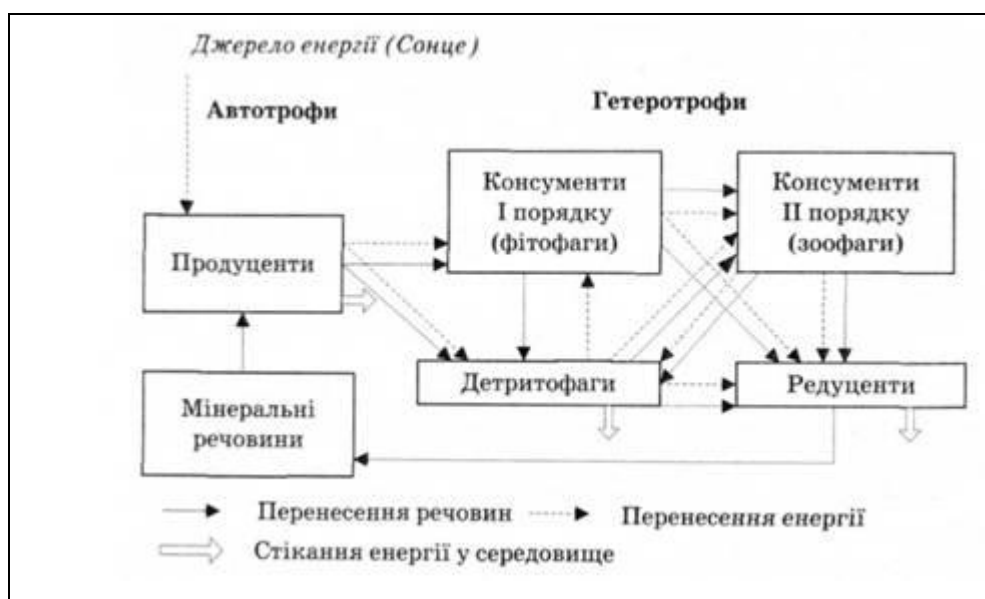
Кожна рослина виділяє в довкілля — через листя, коріння, квіти — складну суміш найрізноманітніших сполук. Для деяких рослин-сусідів ці сполуки є ворожими, оскільки гальмують ріст і розвиток рослин. Наприклад, капуста, редька або кущі лавру пригнічують ріст виноградної лози, а деякі сорти винограду навіть гинуть; липа гальмує ріст бузини та білої акації; насіння фіалки в суміші з житом узагалі не проростає. Лише деякі рослини здатні вижити поруч з полином, який виділяє ефірну олію, котра сильно діє на рослини-сусіди. Пригнічує ріст сусідніх рослин хімічна «газова атака» з листя волоського горіха. Біла акація позбавляється конкурентів, виділяючи отруйні речовини в ґрунт. Пирій позбавляє сусідні злакові рослини (хлібні культури) світла, поживних речовин, своєю «хімічною зброєю» гальмує їхній ріст. Жито, зі свого боку, пригнічує розвиток вівса.

Практичні завдання:

1. Дайте характеристику одного з типів взаємовідносин організмів.
2. Наведіть приклад антропогенного впливу на середовище.
3. Визначте й охарактеризуйте форми біотичних взаємовідносин, які відображені в таких прикладах:
  - клітини водоростей живуть у коралах, постачаючи їм органічну речовину - _____
  - рибка-прилипайло біля акули, водорості, які живуть у шерсті лінивця - _____
  - бактерії, що розкладають клітковину, живуть у кишківнику багатьох хребетних і безхребетних тварин, перетворюючи клітковину в доступні для тварин сполуки - _____
  - комарі, кліщі ссуть кров від 2 хв. до 8 діб - _____
  - запилення комахами, птахами й летючими мишами квіток - _____
  - хижі мурашки живуть у стовбурах мірмекофільних рослин (мімози, акації) живляться тільцями (белтами), багатими на поживні речовини, захищають дерева від мурашок, листогризунів - _____

Висновок:**Контрольні запитання:**

1. Назвіть основні форми біотичних відносин.
  2. Обґрунтуйте роль харчових ланцюгів у розвитку основних форм біотичних відносин.
  3. Наведіть приклади (позитивні й негативні) антропогенного впливу на довкілля
  4. Екологічна компетентність як важливий феномен сучасного простору.
  5. Наведіть приклад мутуалізму.
- 3.1 Робота зі схемами, словником термінів (роздатковий матеріал)

✓ **АВТОТРОФИ** – організми, які продукують органічні речовини із неорганічних з'єднань (вода, ґрунт, повітря) у результаті фотосинтезу. До них належать усі наземні і водяні рослини й деякі групи водних та ґрунтових бактерій.

✓ **ПРОДУЦЕНТИ** – усі рослини, а також мікроорганізми, які синтезують органічні речовини із неорганічних у процесі фотосинтезу та за рахунок енергії, що вивільнюється під час хімічного окислення ряду мінеральних сполук – сірководню, аміаку, солей заліза тощо.

✓ **ГЕТЕРОТРОФИ** – організми, які живляться готовими органічними речовинами. До них належать мікроорганізми, гриби, людина й тварини.

✓ **КОНСУМЕНТИ** – організми, які живляться органічними речовинами, синтезованими автотрофними організмами безпосередньо або через інші організми в процесі живлення, на відміну від редуцентів, не

розкладають органічні речовини до простих мінеральних складових. Усі консументи гетеротрофи.

✓ РЕДУЦЕНТИ – бактерії, гриби, які в ході своєї життєдіяльності мінералізують мертву органічну речовину, тобто перетворюють її на прості органічні сполуки, які після цього використовують продуценти.

✓ ДЕТРИТОФАГИ – гетеротрофні організми водних і наземних екосистем, що живляться детритом і мікроорганізмами, які його розкладають. У наземних екосистемах до детритофагів належать в основному ґрунтові безхребетні; у водних – планктонні організми.

3.2 Презентація «Приклад біотичних чинників». Обговорення. Проблемне питання: «Чи виграє організм акації від взаємодії з тваринами?»

3.3 Відеофрагменти «Форми біотичних відносин». Обговорення. Бесіда.

Питання на закріплення :

1. Визначте форму біотичних відносин.
2. Чому конкурують півні?
3. Хижаками можуть бути лише тварини?
4. Чи отримує користь акула від взаємодії з акулою ?
5. Для чого сова пригнічує інстинкти хижака?
6. Наведіть приклади нейтралізму.

3.4 Фото студентів «Антропогенні чинники». Метод мозкового штурму. Прийом порівняння.

3.5 Закріплення вивченого матеріалу. Метод кубування. Передаючи куб, відповідати на питання. На стінках куба такі запитання:

- ✓ Що Ви знаєте про автотрофів?
- ✓ Наведіть приклади мутуалізму.
- ✓ Назвіть основні форми біотичних відносин.
- ✓ Позитивний вплив людини на довкілля.
- ✓ Негативний вплив людини на довкілля.
- ✓ Які види конкуренції Ви знаєте?

3.6 Творчі малюнки студентів. Їх обговорення. Оцінювання.

IV. Підбиття підсумків заняття.

V. Домашнє завдання.

**СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ**

*Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати
дисертації*

1. Бузенко І. Л. Формування екологічної компетентності майбутніх учителів у процесі фахової підготовки / І. Л. Бузенко // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми // Зб. наук. пр. – Випуск 49 / редкол. – Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2017. – С. 73 -75.
2. Бузенко І. Л. Інноваційні педагогічні технології в діяльності викладача природничих дисциплін / І. Л. Бузенко, Н. В. Левчук // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: Зб. наук. праць. – Вип. 41. – Вінниця, 2014. – С. 191-194.
3. Бузенко І. Л. Еколого-валеологічна компетентність : дефінітивні підходи / І. Л. Бузенко // Наукові записки / Ред. кол.: В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. – Випуск 166. – Серія: Педагогічні науки. – Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2018. – С. 193-196.
4. Бузенко І. Л. Екологічна та валеологічна компетентність у структурі професійно-педагогічної компетентності майбутнього вчителя / І. Л. Бузенко // Проблеми освіти: зб. наукових праць / Інститут модернізації змісту освіти МОН України. – Вип. 88. – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2018. – С. 54-64.
5. Бузенко І. Л. Методика реалізації педагогічних умов формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи / І. Л. Бузенко // Вісник Запорізького національного університету : зб. наук. пр. Педагогічні науки / Головний редактор Локарева Г. В. – Вип.2 (29). – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2017. – С. 84-91.
6. Бузенко І. Л. Еколого-валеологічна компетентність у підготовці майбутнього вчителя / І. Л. Бузенко // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки : збірник наукових праць / За ред. проф. Тетяни Степанової. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2018. – № 2 (61). – С. 35-39.
7. Бузенко І. Л. Сутність еколого-валеологічної компетентності майбутнього вчителя / І. Л. Бузенко // Педагогічні науки: зб. наук. пр. – Херсон: ХДУ, 2018. – Вип. LXXXI. – С. 106-110.
8. Бузенко І. Л. Формування еколого-валеологічної компетентності як педагогічна проблема / І. Л. Бузенко // Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки – № 7. 2018. – Черкаси. – С. 34-41.
9. Бузенко І. Л. Структура еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів / І. Л. Бузенко, В. А. Фрицюк // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми // Зб. наук. пр. – Випуск 51 / редкол. – Київ-Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2018. – С. 207-210.

10. Бузенко І. Л. Проблема формування екологічної компетентності майбутніх учителів / І. Л. Бузенко // Zbiór artykułów naukowych recenzowanych: Science, research, development. – Warszawa, Polska, 2018. – Р. 157-162.

11. Buzenko I. L. The formation of valeology ecological competence of the personality as pedagogical problem / I. L. Buzenko // Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal). Warszawa, Polska, #3 (31). 2018. – С. 8-11.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

12. Бузенко І. Л. Міжпредметні зв'язки у формуванні системи біологічних понять / І. Л. Бузенко, Н. В. Левчук // Сучасні проблеми природничих наук : Зб. матер. VIII Всеукраїнської студентської наукової конференції. – Ніжин, 2013. – С. 141-141.

13. Бузенко І. Л. Інноваційні педагогічні технології у підготовці майбутнього вчителя / І. Л. Бузенко // Актуальні питання географічних, біологічних та хімічних наук : основні наукові проблеми та перспективи дослідження : збірник наукових праць ВДПУ. – Вінниця. 2014. – ип.11(16). – С. 93-94.

14. Бузенко І. Л. Еколого-валеологічна компетентність як складова професійної компетентності майбутніх учителів / І. Л. Бузенко // Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень : зб. наук. пр. – Вінниця. 2016. – №6 (9). – С. 214-217.

15. Бузенко І. Л. Проблема формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх педагогів / І. Л. Бузенко // Збірник матеріалів Міжнародної наук.-практ. конференції. – Кіровоград : «КОД». 2016. – С. 61-63.

16. Бузенко І. Л. Формування еколого-валеологічної культури студентів педагогічних коледжів / І. Л. Бузенко // Теорія і практика смарт навчання у професійній освіті : матеріали I Всеукраїнської веб-конференції, – Вінниця, 16-травня 2017 р. / ВДПУ ім. М. Коцюбинського ; ред. кол.: Р. С. Гуревич [та інші]. – Вінниця, 2017. – С. 163-167.

17. Бузенко І. Л. Формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів / І. Л. Бузенко // «Професійна підготовка фахівця в контексті потреб сучасного ринку праці»: Зб. матер. III Всеукраїнської інтернет-конференції. – Вінниця, 2018. – Режим доступу: <http://socrates.vsau.org>.

18. Бузенко І. Л. Еколого-валеологічна компетентність у професійній підготовці вчителів / І. Л. Бузенко // Сучасні тенденції розвитку науки: Зб. матер. II Міжнародної наук.-практ. конф. – Київ, 2018. – С. 13-15.

19. Бузенко І. Л. Еколого-валеологічна компетентність у структурі професійної компетентності майбутнього вчителя / І. Л. Бузенко // Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі (XXIV Каришинські читання) : Зб. матер. Міжнародної наук.-практ. конференції. – Полтава, 2018. – С. 55-57.

20. Бузенко І. Л. Еколого-валеологічна компетентність як особистісне утворення / І. Л. Бузенко // Підготовка конкурентоздатних фахівців: виклики сучасності» : Зб. матер. Всеукраїнській наук.-практ. конференції. – Кривий Ріг, 2018. – С. 84-87.

21. Бузенко І. Л. Формування еколого-валеологічної компетентності особистості / І. Л. Бузенко // Творчий пошук молоді – курс на ефективність: Зб. матер. ІХ Міжнародної наук.-практ. інтернет-конференції молодих учених. – Хмельницький, 2018. – С. 76-68.

22. Бузенко І. Л. Умови формування екологічної компетентності майбутнього вчителя / І. Л. Бузенко, В. А. Фрицюк // Наука, освіта, суспільство: інструменти і механізми сучасного інноваційного розвитку : Зб. матер. IV Міжнародної наук.-практ. конференції. – Київ, 2018. – С. 7-8.

23. Бузенко І. Л. Формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх педагогів у педагогічному коледжі / І. Л. Бузенко // Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : Зб. матер. II Міжнародної наук.-практ. Інтернет-конф. на базі Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. – Віння, 2018. – С. 32-34.

24. Бузенко І. Л. Екологічні знання як основа для формування еколого-валеологічної компетентності студентів / І. Л. Бузенко // Актуальні проблеми реформування системи виховання та освіти в Україні: Зб. матер. Міжнародної наук.-практ. конф. – Львів, 2018. – С. 92-93.

25. Бузенко І. Л. Структура еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів / І. Л. Бузенко // Еколого-валеологічне виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в сучасному освітньому просторі: Зб. матер. III Міжнародної наук.-практ. конф. – Суми, 2018. – С. 74-74.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

26. Бузенко І. Л. Еколого-валеологічна компетентність майбутнього вчителя : навч.-метод. посібник / Ірина Леонідівна Бузенко. – Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2018. – 155 с.

27. Бузенко І. Л. Безпека життєдіяльності та охорона праці: навч.-метод. посібник для студентів заочного відділення / Ірина Леонідівна Бузенко. – Вінниця: ТОВ «Вінницька міська друкарня», 2017. – 112 с.

28. Бузенко І. Л. Біологія 7-9 класи. Дидактичні матеріали до курсу : Навчально-методичний посібник / Н. В. Левчук, І. Л. Бузенко, О. А. Наконечний. – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2014. – 200 с.

29. Кириєнко Т. В. Актуальні проблеми гігієни та екології людини : навчальний посібник / Т. В. Кириєнко, І. Л. Бузенко, Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2014. – 108 с.

30. Бузенко І. Л. Зошит для практичних робіт з основ загальної екології / Ірина Леонідівна Бузенко. – Вінниця: ТОВ «Вінницька міська друкарня», 2017. – 56 с.

31. Бузенко І. Л. Зошит для практичних робіт з основ валеології / Ірина Леонідівна Бузенко. – Вінниця: ТОВ «Друк», 2018. – 56 с.

Апробація результатів дослідження, здійснена на міжнародних науково-практичних конференціях: «Міжнародної науково-практичної конференції» (Кіровоград, 2016); «Наука, освіта, суспільство: інструменти і механізми сучасного інноваційного розвитку» (Київ, 2018); «Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі» (XXIV Каришинські читання)» (Полтава, 2018); «Творчий пошук молоді – курс на ефективність» (Хмельницький, 2018); «Актуальні проблеми реформування системи виховання та освіти в Україні» (Львів, 2018); «Сучасні тенденції розвитку науки» (Київ, 2018); «Еколого-валеологічне виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в сучасному освітньому просторі» (Суми, 2018); «Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти» (Вінниця, 2018) *всеукраїнських конференціях:* «Сучасні проблеми природничих наук» (Ніжин, 2013); «Підготовка конкурентоздатних фахівців: виклики сучасності» (Кривий Ріг, 2018); «Теорія і практика смарт навчання у професійній освіті» (Вінниця, 2017); «Професійна підготовка фахівця в контексті потреб сучасного ринку праці» (Вінниця, 2018); «Підготовка конкурентоздатних фахівців: виклики сучасності» (Кривий Ріг, 2018).